

**T. C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**DIŞ TİCARET VE CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN
TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNİN REGRESYON ANALİZİ İLE
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İlayda KONAÇ
1230202068**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Musa TÜRKOĞLU**

Isparta, 2018

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunma Sınav Tutanağı 2

Öğrencinin Adı Soyadı	İlayda Konaç	
Anabilim Dalı	İktisat	
Tez Başlığı	Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığının Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesinin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 27/03/2018 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ³ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Dr. Öğretim Üyesi Musa TÜRKOĞLU-SDÜ	
Jüri Üyesi	Prof.Dr. Bekir GÖVDERE-SDÜ	
Jüri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Uğur ÇİÇEK- MAKÜ	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T. C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesinin Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi İle İncelenmesi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İlayda KONAÇ

27.03.2018

(KONAÇ, İlayda, *Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesinin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi İle İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018).

ÖZET

Üretilen mal ve hizmet kapasitesinde meydana gelen artış olarak tanımlanan ekonomik büyüme ile dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki, ekonominin en önemli araştırma alanlarından biridir.

Bu çalışmada 1984- 2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesinin Türkiye' nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini incelemek için kurulan model En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi ile regresyona tabi tutulmuş ve birim kök testi uygulanarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda cari işlemler dengesinin ve dış ticaret dengesinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu, dolayısı ile hem cari işlemler açığındaki artışların hem de dış ticaret açığındaki artışların büyüme oranında artışa sebep olacağı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Cari İşlemler Dengesi, Dış Ticaret Dengesi, Regresyon Analizi.

(KONAÇ, İlayda, *A Research on the Effect of Foreign Trade Balance and Current Account Balance on Economic Growth of Turkey with Regression Analysis*, Master Thesis, Isparta, 2017).

ABSTRACT

The relationship between economic growth, which is defined as the increase in the capacity to produce goods and services, and foreign trade balance and current account balance is one of the most crucial fields to be analyzed in economics.

In this study in order to analyze the effect of current account balance and foreign trade balance on the economic growth of Turkey annual data set for 1984-2016 period is utilized and the data is analyzed with the Ordinary Least Squares (OLS) Method and unit root tests are made. According to the findings it is determined that current account balance and foreign trade balance have negative effect on economic growth, and therefore it is found that both increases in current account balance and foreign trade balance would cause increases in economic growth.

Keywords: Economic growth, Current account balance, Foreign trade balance, Regression analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GRAFİKLER DİZİNİ	xi
ÖN SÖZ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TEORİK ÇERÇEVEDE İKTİSADİ BÜYÜME OLGUSU

1.1. KAVRAMSAL OLARAK İKTİSADİ BÜYÜME VE İKTİSADİ BÜYÜMENİN KAYNAKLARI.....	8
1.1.1. Büyümenin Kaynakları	9
1.1.1.1. İç Kaynaklar	11
1.1.1.1.1. Yatırım	11
1.1.1.1.2. Tasarruf	12
1.1.1.1.3. Tüketim	13
1.1.1.1.4. Sermaye ve İş Gücü Stoku	14
1.1.1.1.5. Teknolojik İlerleme	16
1.1.1.1.6. Beşeri Sermaye.....	18
1.1.2. Dış Kaynaklar	19
1.1.2.1. Dış Ticaret.....	20
1.1.2.2. Sermaye Hareketleri.....	21
1.2. İKTİSADİ BÜYÜME MODELLERİ.....	22
1.2.1. Klasik Büyüme Modelleri	23
1.2.1.1. Adam Smith'in Büyüme Yaklaşımı	24
1.2.1.2. Thomas Malthus'un Büyüme Yaklaşımı	25
1.2.1.3. David Ricardo'nun Büyüme Yaklaşımı	28
1.2.2. Keynesyen Büyüme Modeli	31
1.2.3. Neoklasik Büyüme Modeli	33
1.2.3.1. Solow- Swan Modeli	36
1.2.3.2. Mankiw - Rower - Weil Modeli	37
1.2.3.3. Ramsey – Cass – Koopmans Modeli	39
1.2.4. İçsel Büyüme Modelleri	39
1.2.4.1. Romer Modeli	41
1.2.4.2. Lucas Modeli	42
1.2.4.3. Barro Modeli	43
1.2.4.4. Rebelo Modeli	44
1.2.4.5. Grossman ve Helpman Modeli	44
1.2.4.6. Aghion Ve Howitt Modeli	45
1.2.5. Sosyalist Büyüme Modeli	46
1.2.6. Neo-Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar)	47

2. İKİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER DENGESİ ve ANA HESAP KALEMLERİNE GENEL BAKIŞ

2.1. ÖDEMELER DENGESİ VE HESAP KALEMLERİ.....	50
2.1.1. Cari İşlemler Hesabı.....	52
2.1.1.1. Dış Ticaret Dengesi.....	53
2.1.1.2. Hizmetler Dengesi.....	54
2.1.1.3. Birincil Gelir Dengesi.....	54
2.1.1.4. İkincil Gelir Dengesi.....	54
2.1.2. Sermaye Hesabı.....	54
2.1.3. Finans Hesabı.....	55
2.1.4. Net Hata ve Noksan Hesabı.....	55
2.1.5. Rezerv Varlıklar.....	56
2.2. DIŞ TİCARET KAVRAMI VE DIŞ TİCARET KAVRAMINA TEORİK YAKLAŞIMLAR	57
2.2.1. Klasik Dış Ticaret Yaklaşımları.....	58
2.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	60
2.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	62
2.2.1.3. Fırsat Maliyetleri.....	63
2.2.1.4. Faktör Donatımı Teorisi.....	64
2.2.2. Merkantilist Yaklaşım.....	66
2.2.3. Neoklasik Yaklaşım.....	67
2.2.4. Yeni Dış Ticaret Teorileri.....	68
2.2.4.1. Nitelikli İşgücü Teorisi (Keesing ve Kenen).....	69
2.2.4.2. Teknoloji Açığı Teorisi (Posner).....	70
2.2.4.3. Dinamik Teknolojik Açık Modeli (P. Krugman-1979).....	71
2.2.4.4. Ürün Dönemleri Teorisi (Vernon-1966).....	72
2.2.4.5. Tercihlerde Benzerlik Teorisi (Linder-1961).....	74
2.2.4.6. Monopolcü Rekabet Teorisi.....	75
2.2.5. Ulusların Rekabet Üstünlüğü Teorisi.....	76
2.3. CARİ AÇIK KAVRAMI VE CARİ AÇIK KAVRAMINA TEORİK YAKLAŞIMLAR	77
2.3.1. Esneklikler Yaklaşımı.....	77
2.3.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı.....	78
2.3.3. Parasalcı Yaklaşım.....	80
2.3.4. Dönemler Arası Yaklaşım.....	81
2.4. CARİ AÇIĞIN NEDENLERİ.....	83
2.5. CARİ AÇIĞIN FİNANSMANI.....	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME İLE CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE DIŞ TİCARET DENGESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI	86
3.1.1. Literatürde Yer Alan İktisadi Büyüme Çalışmalarına Genel Bakış.....	86
3.1.2. Dış Ticaret, Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi İle İlgili Literatür Taraması.....	93
3.2. VERİ SETİ.....	99

3.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	100
3.3.1. Zaman Serileri	100
3.3.2. Değişkenlerin Duranlığı	101
3.3.3. En Küçük Kareler Yöntemi (EKK).....	102
3.4. ANALİZ SONUÇLARI	103
3.4.1. ADF (Durağanlık) Testi Sonuçları.....	103
3.4.2. En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) Test Sonuçları	105
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	120
ÖZGEÇMİŞ.....	132

KISALTMALAR DİZİNİ

A	: Teknolojik Gelişmeler
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
ANOVA	: Analysis Of Variance
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BO	: Büyüme Oranı
BPM5	: Ödemeler Dengesi Beşinci El Kitabı
BPM6	: Ödemeler Dengesi Altıncı El Kitabı
CA	: Cari İşlemler Dengesi
CD	: Cari Denge
DTD	: Dış Ticaret Dengesi
EVDS	: Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
K	: Anapara
L	: Emek
LOHAS	: Lifestyles of Health and Sustainability
N	: Toprak
S	: Tasarruf
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Y	: Milli Gelir

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Malthus'a Göre Gıda Ve Nüfus Artışının Gelişme Seyri.....	26
Tablo 2.1. BPM5 ve BPM6 Sunumlarında Temel Değişiklikler	52
Tablo 2.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi Çerçevesinde Portekiz-İngiltere Karşılaştırması.....	63
Tablo 2.3. Devalüasyonun Ticaret Dengesi Üzerindeki Dört Olası Kısa Dönem Etkileri.....	81
Tablo 2.4. Cari Açığın Finansmanı ve Dış Borçların Gelişimi.....	85
Tablo 3.1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	104
Tablo 3.2. Model 1 Test Sonuçları.....	106
Tablo 3.3. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test Sonuçları (Model 1 için).....	107
Tablo 3.4. Heteroskedasticity Test: White Sonuçları (Model 1 için)	107
Tablo 3.5. Model 2 Test Sonuçları.....	107
Tablo 3.6. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test (Model 2 için)	109
Tablo 3.7. Heteroskedasticity Test: White (Model 2 için).....	109
Tablo 3.8. Model 3 Test Sonuçları.....	110
Tablo 3.9. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test (Model 3 için)	111
Tablo 3.10. Heteroskedasticity Test: White (Model 3 için).....	111
Tablo 3.11. Model 4 Test Sonuçları.....	112
Tablo 3.12. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test (Model 4 için)	113
Tablo 3.13. Heteroskedasticity Test: White (Model 4 için).....	113

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Üretim Faktörleri ve Ekonomik Büyüme	10
Şekil 1.2. Toplam Üretim Fonksiyonu	27
Şekil 1.3. Doğum Haddi, Ölüm Haddi ve Fert Başına Çıktı.....	28

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3.1. Model 1 için Normallik Testi	106
Grafik 3.2. Model 2 için Normallik testi.....	108
Grafik 3.3. Model 3 için Normallik Testi	111
Grafik 3.4. Model 4 için Normallik Testi	113

ÖN SÖZ

Dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, ekonomik büyüme, dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi kavramları ve kavramlara ilişkin model ve yaklaşımlar teorik çerçevede incelenmiştir. Dünya Bilgi Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanlarından derlenen 1984- 2016 dönemine ait verilerle oluşturulan modeller En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi ile regresyon analizi yapılarak araştırılmıştır.

Çalışmanın hazırlanması ve düzeltilmesi sırasında kıymetli görüş ve eleştirileri ile katkıda bulunan tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Musa TÜRKOĞLU, Prof. Dr. Bekir GÖVDERE, Dr. Öğretim Üyesi Uğur ÇİÇEK ve Doç. Dr. Kenan Oğuzhan ORUÇ hocalarıma yüksek lisans eğitimi süresince bana vermiş oldukları değerli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Ayrıca vaktini ve bilgisini benimle sabırla paylaşan Öğr. Gör. Serdar YETİŞEN ve çalışmanın uygulama kısmında desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Sinan YILDIRIM hocalarıma en içten şükranlarımı sunarım.

Ceketimi satar yine de çocuklarımı okuturum diyen eğitim sevdalısı babama, dualarıyla her daim yanımda olan anneme, kıymetli eşime, canım oğluma ve iş arkadaşlarıma bu süreçte benden maddi manevi desteklerini esirgemedikleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İlayda KONAÇ
Isparta, 2018

GİRİŞ

Mal ve hizmet üretimi miktarındaki artış olarak tanımlanan ekonomik büyüme kavramı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Bir ülkenin ekonomik büyüme hızı, bir önceki döneme göre ülkenin toplam üretim kapasitesinin ne kadar arttığını göstermektedir.

Ülkelerin ekonomik kalkınma ve refah seviyesini yükseltme hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için öncelikle ekonomik büyümenin sağlanması gerekmektedir. Sanayileşerek büyümeye çalışırken, kısıtlı ulusal kaynaklarla sonsuz arzuların karşılanamamaya başlaması, dış kaynak kullanımını zorunlu hale getirmektedir. Ülkeler arasındaki ithalat ve ihracat, ülkede bulunmayan mal, hizmet veya üretim faktörlerinin teminini ve üretilen malların dışa satımını ifade etmektedir. Düşük tasarruf ve yatırım düzeyine sahip gelişmekte olan ülkelerin yanında gelişmiş ülkeler de ekonomik büyüme ve kalkınmalarına destek sağlamak amacıyla yabancı yatırımları araç olarak kullanmaktadır. Bu durumun sonucunda kaçınılmaz olan ülkeler arası rekabet, gelişmiş ülkeler lehine sonuçlanmaktadır.

Ekonomik büyüme hızı, bir önceki döneme göre ülkenin toplam üretim kapasitesinin (GSYİH) dolayısıyla da refah seviyesinin ne kadar arttığını yansıtmaktadır. Refah seviyesini yükseltmek isteyen ülkeler, sanayileşerek büyümeye çalışırken, çoğu zaman kaynak kısıtıyla karşı karşıya kalmakta, ulusal kaynaklar yetersiz kaldığında, dış kaynak kullanımını devreye girmektedir.

Türkiye ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için gerekli yatırım ve üretim arttırmak için ara malları, yatırım mallarını, ham maddeyi ve enerjiyi ithal etmektedir. Bu ithalat artışı da dış ticaret açığı ve cari açığının artmasına sebep olmaktadır.

Dış ticareti yok sayarak tarıma dayalı strateji benimseyen görüşlerin aksine, A. Smith ve D. Ricardo'nun öncülüğünde klasik düşünceye mensup ekonomistler, işbölümü ve serbest ticaretin ülkelerin refahını arttırabileceğini savunmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha da hızlı ilerleyen ticarete serbestleşme düşüncesi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Türkiye ekonomisinde de korumacı

ve ithal ikameye yönelik politikalar yerini, 24 Ocak 1980 Kararları sonrası dış ticaretin serbestleşmesi ile dışa açık ekonomi politikalarına bırakmıştır. Söz konusu politikalar Türkiye ekonomisinin büyümesine pozitif etki etmiş olsa da, özellikle 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması'ndan sonra dış ticaret açığı ve cari açık açısından tehlike çanları çalmaya başlamıştır.

İktisadi büyüme ve dış ticaret ilişkisini araştıran çalışmalarda temel olarak iki görüş vardır. Bu görüşlerden biri ihracatın büyüme arttırdığı yani ihracata dayalı büyüme modellerini savunurken, bazılarında ise ithalatın büyüme arttırdığı yani ithalata dayalı büyüme modellerini savunmaktadır. Klasik İktisatçılar, Hecksher-Ohlin-Samuelson modelini savunanlar ve içsel büyüme teorilerinde dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisi sürekli tartışılan bir konu olmuştur.

Yurt içinde üretilerek yurt dışına satılan mallardan elde edilen gelir, yurt dışında üretilerek yurt içinde tüketilmek üzere satın alınan mallara ödenen miktardan daha az olduğu durumlarda cari açık kavramı ortaya çıkmaktadır. Artan üretimin sonucunda oluşan arz fazlası için yeni pazar ihtiyacının ortaya çıkması dış ticaret ve cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Bu durum sonucunda ekonomik büyüme, dış ticaret kavramı ve cari açık kavramına ilişkin birçok model ve teorik yaklaşım iktisat literatüründe yerini almıştır.

İktisadi büyüme ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki üzerine yapılan literatürdeki çalışmalar incelendiğinde ortaya çıkan görüşleri temel olarak üç başlık altında incelersek; ilk görüşe göre ekonomik büyümenin cari işlemler dengesinin negatif nedeni olduğu savunulmaktadır. İkinci görüşü savunanlar cari işlemler dengesinin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu söylerken, üçüncü görüş ise cari işlemler dengesi ile ekonomik ilişkinin oldukça zayıf olduğunu hatta büyüme ile cari işlemler dengesi arasında ilişki olmadığını savunmaktadır.

ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Bu çalışmanın amacı dış ticaret ve cari işlemler dengesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye ekonomisine ait 1984 - 2016 dönemine ait yıllık değişkenler ile ekonometrik analizler yaparak

ilişkinin varlığı sorgulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre dışa açık bir ekonomide dış ticaret ve cari işlemler dengesinin iktisadi büyüme üzerinde etkisi olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda hem dış ticaret dengesinin hem de cari işlemler dengesinin büyüme oranı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu bulgusuna erişilmiştir. Dolayısıyla hem cari işlemler açığının hem de dış ticaret açığındaki artışların, büyüme oranını arttıracığı sonucuna ulaşılmıştır.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Geleneksel olarak reel GSYİH artış oranı yüzdeleriyle ölçülen iktisadi büyüme, bir ülkede üretilen mal ve hizmet kapasitesinde meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte ülke ekonomileri için iktisadi büyüme kavramının bu denli önemli olması, büyümeyi etkileyen değişkenlerin de önemli hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum yurt dışı literatürde ve Türkiye’ de dış ticaret açığı ve cari işlemler açığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılması ile ilgili çalışmaların artmasına sebep olmuştur.

Bu çalışma da 1984- 2016 dönemi verilerini kullanarak dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini araştırarak literatüre katkı sağlanması ve teorilerin günümüzdeki durumunu tespit etmek amacı gütmesi sebebiyle önem arz etmektedir. Ayrıca literatür incelendiğinde çalışmalarda çoğunlukla büyüme değişkeninin bağımsız değişken olarak ele alındığı görülmüştür. Çalışmada cari işlemler dengesinin ve dış ticaret dengesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılması, bu yönüyle bazı çalışmalardan farklılık göstermektedir. Diğer taraftan hem cari işlemler dengesi hem de dış ticaret dengesi ile büyüme oranı arasında ters yönlü ilişki bulunduğu bulgusuna erişilmiş olması var olan çalışmalarla paralellik göstermektedir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada dış ticaret ve cari işlemler dengesinin büyüme oranına etkisi, modeller En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi ile regresyona tabi tutularak araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak dış ticaret ve cari işlemler dengesinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi yorumlanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Dünya Bilgi Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanlarından

derlenmiştir. Söz konusu veriler; yıllık ve Türkiye ekonomisine ait 1984- 2016 dönemini kapsamaktadır.

SINIRLILIKLAR

Bu çalışma, yerli ve yabancı yazarlara ait kitaplar, makaleler, dergiler, lisansüstü ve doktora tezleri, internet veri tabanları gibi yazılı bilgi kaynakları ile sınırlıdır. Ayrıca çalışmanın uygulama kısmında cari işlemler ve dış ticaret dengesi ile iktisadi büyüme ilişkisini analiz etmek için Eviews.9 programı kullanılarak ele alınan değişkenler 1984 2016 dönemine ait yıllık değerler ile sınırlı tutulmuştur.

ÇALIŞMANIN İÇERİĞİ

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde teorik çerçevede iktisadi büyüme olgusu, büyümenin kaynakları, teori ve modeller yer almaktadır. Reel milli gelirdeki uzun dönemli artış olarak da tanımlanabilen ekonomik büyüme üretim faktörlerinin miktarının, verimliliğinin artması ve teknolojik gelişmeler ile gerçekleşir. Sermaye ve işgücü stoku, yurt içi tasarruflar, beşeri sermaye, teknolojik gelişmişlik ve faktör verimliliği büyümenin iç kaynaklarını; dışarıdan yatırımlar, finansal hareketler, ithal mallar gibi değişkenler de büyümenin dış kaynaklarını oluşturmaktadır. İçinde bulunulan dönemin sosyal ve ekonomik özellikleri ekonomik büyüme için farklı model ve teoriler üretilmesine neden olmuştur. A. Smith, Thomas Malthus ve D. Ricardo'nun savunduğu Klasik Büyüme Modeli'ne göre yatırımlar emeğin verimini arttırırken, toprağın verimini yükselterek üretimin artmasına sebep olacaktır. Keynesyen yaklaşım ise Klasik ekolün aksine ekonominin daima tam istihdam düzeyinde olduğu tezine karşı çıkmaktadır. Keynes, üretimi ve milli gelir düzeyini efektif talep belirler tezini savunmaktadır. Neoklasik büyüme teorisi ise nüfus artışı ve teknolojik değişimin tasarruf, yatırım ve büyümeyi nasıl etkilediği sorusuna cevap ararken, iktisadi büyüme için toplumun azalmış doğal kaynaklarını yenilemek için yatırım yapması gerektiğini savunmaktadır. Paul M. Pomer tarafından ilk kez dile getirilen İçsel büyüme teorisine göre ise iç piyasa talebinin genişlemesi, kaynak verimliliğinin yükseltilmesi, içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin oluşturulması, teknolojik gelişmeleri hızlandırmakta ve dolayısıyla ekonomik büyüme hızlanmaktadır. Karl MARX tarafından geliştirilen Sosyalist Büyüme modelinde büyüme süreci dengesizlik olarak görülmektedir. Harrod ve Domar

tarafından Keynes'in teorisinin geliştirildiği Neo-Keynesyen Büyüme modelinde ise gelir ve üretim kapasitesinin artmasının yatırımların artmasına bağlı olduğu görüşü savunulmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde ödemeler dengesi ve hesap kalemleri yer almaktadır. Dış ticaret kavramı ile cari işlemler hesabı kavramı nedenleri ile açıklanmakta ve söz konusu kavramlara yönelik teorik yaklaşımlar ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır. Ödemeler dengesi bilançoları bir ülkenin dış ticaretini belirleyen ve yön veren tabloları içermektedir. Cari işlemler hesabı dengesinin negatif olması, o ülkenin mal ve hizmet ihracatının mal ve hizmet ithalatından daha küçük olduğu anlamına gelir ve cari işlemler hesabı açığı olarak tanımlanmaktadır. Cari işlemler hesabı dengesinin pozitif olması ise, ülkenin mal ve hizmet ihracatının mal ve hizmet ithalatından daha büyük olduğu anlamına gelir ve cari işlemler hesabı fazlası olarak tanımlanmaktadır. Dış ticaret dengesi bir ülkenin ihracat ve ithalatının dengesidir. Bir ülkenin ihracatı, ithalatından daha düşük ise o ülke dış ticaret açığı vermektedir.

Tezin üçüncü bölümünde ise uygulama aşamasına geçmeden konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada öncelikle ekonomik büyüme ile kayıt dışı ekonomi, yabancı sermaye yatırımları, Ar-Ge harcamaları, kamu harcamaları, Kaldor Yasası, finansal gelişme, dış borçlar, eğitim, sağlık, mal ihracatı ve turizmden elde edilen döviz gelirleri, vergi gelirleri, doğrudan yabancı yatırımlar, beşeri sermaye, ihracat, savunma harcamaları, finansal açıklık, istihdam, nüfus, tasarruflar, enflasyon ve yatırım harcamaları arasındaki ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Sonrasında çalışmamızın konusunu oluşturan dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar için literatür taraması yapılmıştır. Uygulama aşamasında ise dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi ile iktisadi büyüme ilişkisini incelemek için Dünya Bilgi Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanlarından elde edilen, 1984-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak oluşturulan modeller En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi ile regresyona tabi tutulmuş birim kök testleriyle beraber zaman serisi analizi yapılmıştır. %1 anlamlılık düzeyinde model tümüyle anlamlıdır.

Sonuç olarak belirtilen yıllarda Türkiye ekonomisinde cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesinde meydana gelecek değişme karşılığında büyüme oranı

negatif yönlü olarak değişecektir. Dolayısı ile cari işlemler dengesinin çeşitli sebeplerden ötürü olumsuz yönde etkilenmesi sonucunda meydana gelecek cari işlemler açığındaki artışlar, büyüme oranının artmasına sebep olacaktır. Yine aynı şekilde dış ticaret dengesinin çeşitli sebeplerden ötürü olumsuz yönde etkilenmesi sonucunda meydana gelecek dış ticaret açığındaki artışlar, büyüme oranının artmasına sebep olacaktır.

Literatür incelendiğinde çalışmaların genellikle büyümenin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisinin ve büyümenin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmüştür. Çalışmada bağımlı değişkenin büyüme oranı olarak belirlenmesi sebebiyle bu yönüyle bazı çalışmalardan farklılık göstermektedir. Diğer taraftan büyüme oranı ile cari işlemler dengesi ve büyüme oranı ile dış ticaret dengesi arasında ters yönlü ilişki bulunduğu bulgusuna erişilmiş olması var olan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Ayrıca literatürde büyümeyi etkileyen birçok kavramla ilgili çalışmalara rastlanmış olması, çalışma sonucunda elde edilen “Kukla değişken eklenmiş modele göre, bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin %43’ü modelde yer alan açıklayıcı değişken cari işlemler dengesi tarafından açıklanmaktadır ve kukla değişken eklenmiş modele göre, bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin %50’si modelde yer alan açıklayıcı değişken dış ticaret dengesi tarafından açıklanmaktadır.” bulgusunu desteklemektedir. Bu da çalışmada belirlenen bağımlı değişken değerlerini sadece kullandığımız bağımsız değişkenler değil, başka değişken (ler)in de belirliyor olduğu anlamına gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVEDE İKTİSADİ BÜYÜME OLGUSU

Bir ülkenin diğer ülkelerden aldığı ve diğer ülkelere sattığı mal ve hizmetler dış ticaretin kapsamı içerisindedir. Bir ülkenin diğer ülkelere göre daha ucuza ürettiği mallarda uzmanlaşması, pahalıya ürettiği malları ise üretmeyerek dışarıdan alması dış ticaretin temel felsefesini oluşturmaktadır. Böylece her iki ülkenin de kazançlı çıkacağı ve kıt olan kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanmasında daha başarılı olunacağı düşünülmektedir.

Tüm dünya ülkelerinin birbirleriyle ilişki içerisinde olduğu günümüzde, ülkelerarası ticaretin göstergeleri olan ihracat ve ithalat verilerinin dengesi ülke ekonomileri için önem taşımaktadır. Küreselleşme sonucu, ülkelerarası sınırların kalkması ile birlikte bu iki değişken arasındaki denge ve dengesizliğin cari işlemler dengesini etkilemekte ve bu etki iktisat literatüründe en çok tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümede artış meydana gelirken cari işlemler dengesinde açık verilmesi cari denge ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu sorgulama literatürde çeşitli analizler kullanılarak somutlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Cari açık veren ülkeler ürettiğinden fazlasını tüketmekte ya da yurtiçi tasarrufundan fazla yatırım yapmaktadır. Tasarrufların yatırımları karşılayamaması durumunda aradaki farkın borçlanma ile kapatılması alınan borca karşı faiz ödeme sorunuyla karşılaşılmasına sebep olmaktadır.

Ülke ekonomileri için diğer bir önemli kavram olan ekonomik büyüme, üretim kapasitesinin artırılması veya kişi başına reel gelirin sürekli artmasıdır. Bu uzun dönemli olgu geçmişten günümüze iktisatçıların önemle üzerinde durup araştırmalar yaptığı bir kavramdır. Türkiye’de yerli üretimin güçlendirilmesi amacı ile uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi ekonomik büyümenin yanında cari işlemler açığına da sebep olmaktadır.

Bu bölümde ekonomik büyümenin teorik çerçevesi üzerinde durulacaktır.

1.1. KAVRAMSAL OLARAK İKTİSADİ BÜYÜME VE İKTİSADİ BÜYÜMENİN KAYNAKLARI

Bir ülkede iktisadi büyüme, belirli bir dönem içerisinde ki üretim hacminde veya gayrisafi yurtiçi hasılasında görülen ve sayısal olarak ölçülebilen, oransal olarak ifade edilen durumlardır.¹ İktisadi büyüme, genel anlamı ile bir ülkede üretimi gerçekleştirilen mal ve hizmetlerin bir dönemden içinde gösterilen oransal değişimidir. Bu oransal değişim genelde milli gelir² değişkeni ile ölçülmektedir.

Toplam mal ve hizmet üretimindeki artış, iktisadi büyüme olarak tanımlanmakta ve üretim, emek sermaye artışı ile teknolojik gelişme iktisadi büyümenin unsurlarını oluşturmaktadır.³

Kişi başına gelir yönünden büyüme; toplumsal ekonomik faaliyetlerde meydana gelen artışı ve dolayısıyla kişi başına gelir artışı ifade etmektedir. Bu nedenle, iktisadi büyüme uzun dönemde meydana gelen ve arz tarafından belirlenen değişimdir.

Büyüme; kişi başına gelir yönünden bakıldığında, birinci olarak toplumdaki ekonomik faaliyetlerin kadranında meydana gelen artışı, ikinci olarak da kişi başına gelir artışı ifade eder. Dolayısıyla büyüme, makroekonomik açıdan arz tarafında belirlenir. Arz eğrisinin sağa kayması veya üretim olanakları eğrisinin sağa kaymasıyla ifade edilir. Kişi başına gerçek gelir veya hasılda meydana gelen artışın büyüme olarak vasıflandırılabilmesi için sürekli olması gerekir. Bu yüzden iktisadi büyüme kısa dönemde oluşan bir değişim değil, uzun dönemde büyüme gösteren bir değişimdir. Üretim imkânları eğrisinin sağa kayması, bir önceki döneme göre net artışı ifade eder ve milli gelirden artış olması, ekonominin büyümesi anlamına gelir.⁴

¹ Şenay Açıkgöz, “İktisadi Büyümenin Kaynakları: Doğrusal Olmayan Dinamiklik, Oynaklık Ve Yapısal Değişim”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Doktora Tezi Ankara, 2007, s. 18.

² Belli bir dönemde mal ve hizmet üretiminden elde edilen üretim gelirlerinin değeri; ulusal gelir olarak adlandırılmaktadır.

³ Nesrin Yıldırım, *İktisadi Büyüme Teorisi*, Barış Platin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 1.

⁴ Fulya Şen, “Büyüme Ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 1.

Büyüme olgusu bir ekonominin nüfusunu ve dolayısıyla işgücünü artırır, üretim olanaklarını ve araçlarını çoğaltır. Kalkınma olgusu, iktisadi akımın alışılmış yolunu terk ederek, daha yükseğe sıçraması açısından önem arz eder.⁵

Ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler açısından da önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkeler ekonomik büyümeye önem verirken, gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınma kavramına daha çok önem vermektedir. Kalkınma kavramı; büyümenin yanı sıra toplumdaki gelir dengesizliklerinin ve işsizliğin azaltılması gibi alanları da kapsamaktadır.⁶ Bu nedenle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından büyüme kadar önem arz etmektedir.⁷

1.1.1. Büyümenin Kaynakları

İktisadi büyüme kaynaklarının arasında birçok faktörler vardır. Bununla birlikte iktisadi büyümeyi genel gören ve büyüme modellerinde yer alan kaynaklar dört faktörden oluşmaktadır. Bu kaynaklar; anapara (K), emek (L), toprak (N), teknolojik gelişmeler (A) olmak üzere dört tanedir.

Doğal kaynakların artmadığı ve tükenebileceği varsayımından hareketle, büyümenin kaynakları bir üretim fonksiyonu aracılığıyla göstermek üzere aşağıdaki gibi yazılmaktadır;

$$Y = F (K, L, A)$$

Bu faktörlerde meydana gelen reel artış sonucu iktisadi büyüme gerçekleşir. Bu faktörlerde ortaya çıkan reel artışları içeren üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$\Delta Y = F (\Delta K, \Delta L, \Delta A)$$

Bu eşitlikte yer alan Δ üretim faktörlerindeki değişmeyi göstermekte ve sermaye, iş gücü, teknolojik gelişme gibi bağımsız değişkenlerdeki artışlar, ülkenin

⁵ Songül Özer, “Türkiye’de Dış Borç Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 - 2010 Dönemi Üzerine Bir Araştırma”, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2014, s. 37.

⁶ Sami Taban, *İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011., s. 2.

⁷ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2009, s. 829.

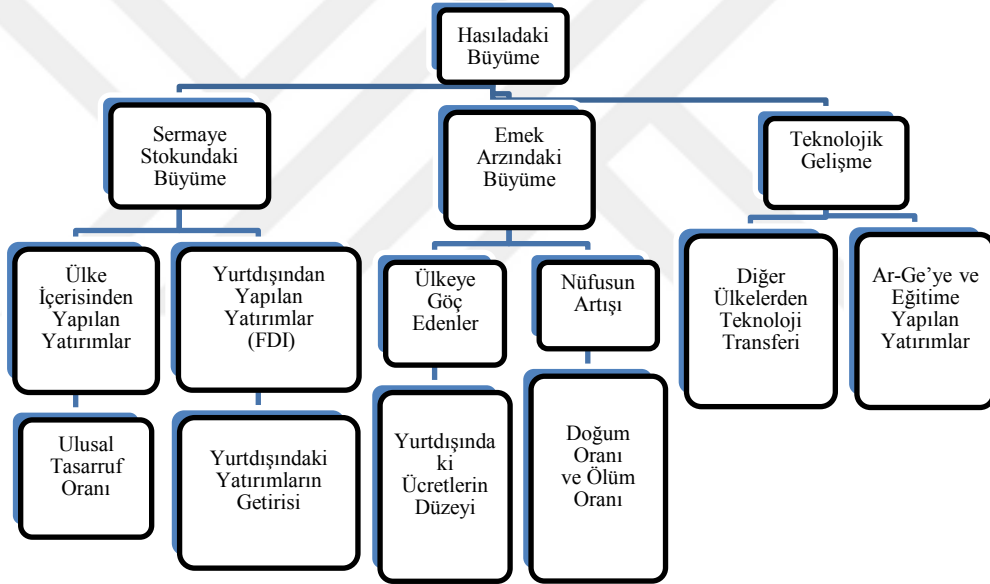
üretim gücünü temsil eden bağımlı değişken GSYİH artışını (ΔY) ve dolayısıyla da büyümeyi belirlemektedir.⁸

Ekonomik büyüme, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılarak da gösterilebilir. Bu fonksiyonda “Y” milli geliri, “A” teknoloji düzeyini, “K” sermayeyi, “L” emeği “ α ” ve “ β ” ise sırasıyla sermayenin ve emeğin üretimden aldıkları payları temsil etmektedir.

$$Y = A \cdot F(K, L) \Rightarrow Y = A \cdot K^\alpha \cdot L^\beta$$

$$\frac{\dot{Y}}{Y} = \frac{\dot{A}}{A} + \alpha \cdot \frac{\dot{K}}{K} + \beta \cdot \frac{\dot{L}}{L}$$

Büyümenin kaynakları, 1.1’de özetlenmektedir:

Şekil 1.1. Üretim Faktörleri ve Ekonomik Büyüme

Kaynak: Şen, a.g.t., s.6.

Şekil 1.1’de, iktisadi büyümenin belirleyicisi olan ve aynı zamanda bir ekonominin üretim potansiyeli kabul edilen değişkenler gösterilmiştir. Bu değişkenlerde görülen reel artışlar, üretim artışına yol açmaktadır. Ancak, ülkelerin toprak, emek ve kapital miktarını artırma olanağı sınırlı olduğu için üretim faktörlerinin her zaman istenilen ölçüde artırılması olanaklı değildir.⁹

⁸ Adem Üzümcü, *İktisadi Büyüme*, Beta Yayınları, Sivas 2002, s. 8.

⁹ Üzümcü, *a.g.e.*, s. 8.

Büyüme iç ve dış kaynaklı olarak gerçekleşmektedir. Sermaye ve iş gücü stoku, yurtiçi tasarruflar, beşeri sermaye, teknolojik gelişmişlik ve faktör verimliliği büyümenin iç kaynaklarını oluştururken; dışarıdan yatırımlar, finansal hareketler, ithal mallar gibi değişkenler dış kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu kaynakların düzeyi ve etki derecesi, iktisadi büyümenin hızlı-yavaş seyir izlemesine veya pozitif-negatif gerçekleşmesine neden olmaktadır. Üretim faktörlerindeki artışların ve teknolojik gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, üretim fonksiyonu şeklinde aşağıdaki gibi göstermek mümkündür;

$$\Delta Y = F(\Delta L, \Delta K, \Delta N, \Delta T)$$

Burada Δ : Değişimi, Y: Reel GSMH'yi, L: İşgücünü, K: Sermayeyi, N: Doğal kaynakları ve T: Teknolojiyi göstermektedir.¹⁰

1.1.1.1. İç Kaynaklar

Yatırımlar, iç tasarruflar, tüketim, sermaye ve işgücü stoku, teknolojik ilerleme, verimlilik ve beşeri sermaye iktisadi büyümenin yurtiçi kaynaklarını oluşturmaktadır. Büyümenin arka planında yer alan üretim faktörlerinin sürekli artışlarının gerçekleşmesi için tasarrufların ve yatırımların artması gerekmektedir.

Üretim artışlarının karşısında yeterli bir iç talebi bulabilmesi, söz konusu üretimin nitelikli işgücü, yeterli sermaye stoku, teknolojik ilerleme ve verimlilik artışlarıyla desteklenmesi de sürdürülebilir bir iktisadi büyüme için zorunludur.¹¹

1.1.1.1.1. Yatırım

Üretim aşamasında kullanılan fiziki varlıkların maddi değeri ile eğitim, sağlık harcamaları gibi fiziki olmayan harcamalar yatırım olarak tanımlanmaktadır.

A. Smith'e kadar, yatırımın ekonomik gelişmenin tabanını oluşturduğu görüşü savunulmuştur. A. Smith, ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde ve

¹⁰ Bağdat Sıla Avcı, "Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye Örneği", Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2015, s. 31.

¹¹ Sinan Demir, "2001 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyümenin Kaynakları Ve Sonuçları", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010, s. 11.

verimlilik artışı sağlanmasında uzmanlaşma ve iş bölümünün önemine vurgu yaparken, bunların sermaye birikimi ile gerçekleşeceğini söylemektedir.

Kapasite kullanımı ve yatırım mallarının temin edilmesi gibi faktörler özel ve devlet yatırımlarından oluşan yatırım harcamalarını etkilemektedir. Sermaye malları ve stoklara yapılan harcamalar da özel ve devlet yatırımları kapsamında yer almaktadır. Kamusal yatırımlar, uygulanmakta olan politikalardan; özel sektör yatırımları ise doğrudan faiz oranı, borç verilebilir fon miktarı, kamu kesimi borçlanma gereği, yatırım mallarının fiyatları ve iç talebin seyrinden etkilenmektedir. Yatırımlarda meydana gelen artış, verimlilik artışını hızlandırmakta ve ekonomik büyüme üzerinde besleyici rol oynamaktadır.¹²

1.1.1.1.2. Tasarruf

Herhangi bir iktisadi faaliyet sonucunda elde edilen gelirin bir kısmının gelecek için ayrılması, bugünkü tüketimden vazgeçilerek saklanması, tasarruf olarak tanımlanmaktadır.

Sermaye ve üretimin artması ekonomik büyümenin motor gücü olduğuna göre temelinde ülkenin tasarruf eğiliminin derecesi önem arz eder. Tasarruf ise yıldan yıla bir kısım üretimin tüketimden alıkonulması, sonuçta sermaye birikimine dönüştürülmesi demektir¹³. Tasarrufun amacı; sermaye stokunun artırılmasıdır.

Ülkelerin gelir seviyesi, tüketim miktarı, nüfusunun yaş ortalaması, sosyo-ekonomik ve coğrafi dağılımı, kurumsal yapısı değişik seviyelerde gerçekleştiği için, tasarruflar ülkeler arasında farklılık göstermektedir.

Gelişmişlik düzeyine göre ülkelerin üretimi farklı olduğu için sermaye hareketliliği ülkelerin kazançlı çıkmasını sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler sermaye açısından kıtlık yaşamaktadır ve gelişmiş ülkelere sağlanan sermaye akımı yatırımların artmasını sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelere yönlendirilen

¹² Demir, *a.g.t.*, s. 12.

¹³ İnci Çoban, “*Uluslararası Ticaret, Ekonomik Büyüme Ve Teknolojik Gelişme İlişkileri*”, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2015, s. 18.

sermayenin, sermaye sahibi gelişmiş ülkedeki kazancından daha yüksek olması gerekmektedir.¹⁴

Kamu kesimi tasarrufunun negatif ya da pozitif olması ülkenin tasarruf düzeyini belirleyen etkenlerden biridir. Bütçe açığı negatif kamu tasarrufunu göstermekte ve bu açık yurtiçi özel tasarruflar aracılığıyla kapatılmaya çalışılmaktadır. Bütçe açığı, ortalama tasarrufları düşürücü etkisi nedeniyle yatırımlar için kullanılacak kaynakları azaltmaktadır.¹⁵

1.1.1.1.3. Tüketim

İktisadi büyümenin gelir artışının ardındaki nedenlerinden birisi de tüketimdir. İç talebin getirisi büyüme için vazgeçilmez durumdadır. Buna karşın ekonomide gerçekleşen tüketim de bağımsız bir değişken değildir. Öyle ki; Keynes'in tüketim harcamaları seviyesi ile ilgili temel hipotezi, gelirin tüketim şekillerinde en büyük etken olarak görmektedir. Tüketime öncü olan etmenler ise; tasarruf nedenleri, tüketicinin mali varlıkları mal stoku, yaşam standardı, gelir dağılımı, faiz oranı, fiyat değişimleri, krediler ve tüketici beklentileridir. Tüketim ve yatırım harcamalarının artırılması ithal ve ihracat mallarına olan iç talebi yükselterek dış ödeme açıklarını arttırmaktadır. İçerde fiyatların artması ulusal parayı aşırı değerli hale getirmekte ve yabancı para cinsinden ihracatı pahalı hale getirdiğinden ihracat gelirleri azalmakta, ulusal para cinsinden yabancı malların fiyatlarını düşürdüğü için ithalatı arttırıcı etkide bulunmaktadır.¹⁶

İnsanların önem verdikleri konuları aşağıdaki gibi gruplandırabiliriz:

- Ben: Sağlık, eğitim, mutluluk gibi kişisel konular.
- Benim dünyam: aile, arkadaşlar, gruplarla ilgili yerel konular.

¹⁴ Serkan Kılığ, "Uluslararası Sermaye Hareketleri Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları'nın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Para ve Banka Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2010, s. 72.

¹⁵ Havva Gültekin, "Türkiye'de Enerji İthalat Giderlerinin Ekonomik Büyüme Etkisi", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekonometri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2015, s. 76.

¹⁶ Nurcihan Kırpık, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Cari İşlemler Bilançosu Açıkları, Dış Borçlanma İlişkisinin Analizi (1980- 2013)", Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2015, s. 43.

- Dünya: Yoksulluk, ahlak, çevre gibi küresel konular.

Tüketiciler bu gruplardan herhangi birine diğerinden daha yakın olma eğilimindedir. Tüm bu sorunlara önem verenler olsa da, biri genelde ağır basar. Bunda iyi ya da kötü yoktur. İnsanların daha yakın oldukları gruplar, yetiştirilme tarzları, aileleri, seyahat deneyimleri ve eğitimleriyle tüketicinin yeni gündemi şekillenmektedir.¹⁷

Ekonomi politikası gereği yapılan uygulamalar da faizler ve enflasyon yoluyla kişisel gelire yansımaktadır. Faiz oranlarının yüksek olması, finansal kaynaklı bir maliyet unsuru olarak piyasa fiyatları tarafından içerilecek ve tüketimin düzeyinde etkili olacaktır. Diğer taraftan gelirler politikasıyla transferler ve ücret politikaları vasıtasıyla kişisel gelire etki etmenin mümkün olması özel nihai tüketimin boyutunu etkilemektedir. Bu nedenle sermaye, büyüme odaklı bir ekonomide en önemli kaynak görevini üstlenmektedir. Tüketimin azaltılarak yeni yatırımların yapılması, sermaye birikimi yetersizliğini giderici bir unsurdur.¹⁸

Her araştırma şirketi kendi tanımlamalarını ve dolayısıyla segmentlerini geliştirir. Örneğin; “LOHAS”, araştırma şirketlerinin “iyi” bir yaşam tarzını benimseyen insanlar için kullandıkları bir terimdir. Bir insanlar organik ve sağlıklı yiyeceklerle beslenirler, evsel atıkları geri dönüştürürler, çevre dostu temizlik malzemeleri kullanırlar, alternatif tıbbi bakımı ve sporları tercih ederler. LOHAS ağının iddiasına göre Birleşik Devletler’de yetişkin nüfusun %16’sı böyle insanlardan oluşur, bu kişilerin yıllık tüketimi 209 milyar dolardır.¹⁹

1.1.1.1.4. Sermaye ve İş Gücü Stoku

Üretim için pozitif katkı sağlayan maddi ve maddi olmayan her türlü faktör sermaye olarak adlandırılmaktadır.²⁰

¹⁷ Peter Fisk, *Sürdürülebilir Büyüme*, Mediacat Yayıncılık, 2010, s. 120.

¹⁸ Durna Zengin, “Türkiye’de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme: 1990 Öncesi ve Sonrası”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2016, s. 29.

¹⁹ Fisk, *a.g.e.*, s. 122.

²⁰ Şen, *a.g.t.*, 2007, s. 14.

Sermaye, ekonomik büyümenin sağlanmasında en önemli etkenlerden birini oluşturmaktadır. İktisadi analizlerde kullanılan sermaye kavramı, fiziki sermaye olarak anlaşılmakta ve parasal sermaye ikinci planda tutulmaktadır. Büyüme analizlerinde kullanılan sermaye faktörü, üretimi ve üretim artışını sağlayacak makineler, sanayide kullanılan gereçler ile tesis gibi malzemeleri kapsamaktadır. Bir ülke mal ve hizmet üretiminde artışı sağlamak için iş gücü ve sermaye faktörlerini üretmelidir. Bu açıdan sermaye birikimini sağlamak için, fiziki sermaye yatırımlarının yapılmasını kolaylaştıran bir ortam hazırlanmalıdır.

Sermaye kavramı; beşeri, fiziki ve sosyal sermaye temeli üzerine kurulmuştur. Üretimde kullanılan makineler fiziki sermaye; bireyin sahip olduğu bilgi, yetenek, deneyim beşeri sermaye; bireyler ve kurumlar arasında güvene dayalı iletişimin ekonomideki pozitif etkileri ise sosyal sermaye olarak adlandırılmaktadır.

İktisat literatüründe, sermayenin paraya çevrilerek nakit olarak tutulmasına likidite adı verilmektedir. Bu nedenle, iktisadi açıdan sermaye kavramı parasal büyüklükleri ifade etmektedir. Sermayenin parasal tasarrufla meydana gelmesi, nakit sermayeyi oluştururken; nakit sermayenin üretilmiş üretim araçları için kullanılması mal sermayeyi oluşturmaktadır.²¹

İktisadi büyüme süreçleri, sermaye ve işgücü stoku kullanılarak açıklanabilmektedir. Belirli bir zamanda firmalar ya da ekonomide kullanılmak üzere bulundurulmuş üretilmiş üretim araçları birikimi sermaye stokunu oluştururken; belirli yaşlar arasında çalışabilecek nüfus içinde başkası hesabına çalışan kişiler işgücü stokunu oluşturmaktadır. İşgücü stoku nüfusa, sermaye stoku ise ekonominin varlıklarının üretim ve birikim performansına bağlı seyir izlemektedir. Bu durum, ekonomik büyümeyi yatırımların kapasite ve gelir artırıcı etkisi ile ilişkilendirmektedir. Stok yatırımlar, ekonomide üretim kapasitesini artırarak ekonomik gelir yaratılmasını sağlamaktadır.²²

²¹ Ayşe Merve Özer, “Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Gelişimi Ve Yatırım-Tasarruf Üzerine Etkileri”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012, s. 19- 20.

²² Melike Köksal, “Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016, s. 34.

Sermaye kullanımı ve işgücünün artırılması, daha fazla üretim yapılmasını sağlamaktadır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke örneklerine bakıldığında, nitelikli işgücü eksikliğinin mevcut sermaye mallarının ve doğal kaynakların etkili kullanımını zorlaştırdığı görülecektir. Bu da katma değer kayıplarının ortaya çıkmasına yol açmakta ve iktisadi gelişme ile kalkınmayı sınırlandırmaktadır.

İktisadi büyüme ile istihdam artışı arasındaki doğrusal ilişki teorik ve ampirik çalışmalar aracılığıyla ortaya konulmuş ve küreselleşme sürecinde değişime uğradığı için işgücü stoku açısından olumsuz bir durum ortaya çıkarmıştır. Hızlı nüfus artışı, nitelik sorunu ve emekten tasarruf eden sermaye yoğun teknolojilerin yaygın kullanılması gibi faktörler, iktisadi büyüme ile istihdam artışı arasındaki ilişkiyi değiştirmektedir. Bu nedenle, işgücü arzının üretken faaliyetlere katılımının sağlanması iktisat politikası pratiğinin en önemli konusunu oluşturmaktadır.²³

1.1.1.1.5. Teknolojik İlerleme

Üretim aşamasında; faktörler toplamının ürüne dönüşmesi yöntemi teknoloji, mevcut olan teknolojinin ilerlemesi ise teknolojik gelişim olarak adlandırılmaktadır. Teknolojik gelişme ile mevcut bulunan ürün yönetimi için daha yeni yöntemler geliştirilebilmekte, yeni ürünlerin üretilmesi sağlanabilmektedir.

Teknolojik gelişme, içerilmiş ve içerilmemiş olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yatırımlara bağlı olarak ortaya çıkan ve tüm üretim faktörleri üzerinde aynı etkiye sahip olmayan teknolojik gelişme, içerilmiş; yatırımlardan bağımsız olarak ortaya çıkan, belirli bir maliyeti olmayan ve üretim faktörleri üzerinde aynı etkiyi gösteren teknolojik gelişme ise içerilmemiş teknolojik gelişme olarak adlandırılmaktadır. Teknolojik gelişme, kişi başına gelir artışını sağlamakta ve büyümeyi gerçekleştirmektedir.²⁴

²³ Demir, *a.g.t.*, s. 15.

²⁴ Bengü Tosun, “*Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezi*”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 8.

Bölüşüme etkisi açısından teknolojik gelişme yanlı ve yansız olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yansız teknolojik gelişme bölüşüm yapısını etkilememekte ve yanlı teknolojik gelişme bölüşüm yapısını etkilemektedir.²⁵

Teknolojik gelişmenin maliyeti, iktisadi büyümeye katkısı düşünüldüğünde katlanılması gereken bir giderdir. Bununla birlikte yüksek maliyet ve yüksek ticari risk içermesi nedeni ile günümüzde teknolojik gelişmeye yönelik Ar-Ge harcamaları, az sayıda gelişmiş ülke tarafından gerçekleştirilmektedir.

Küreselleşme; üretim ve imalat yöntemleri hızla değiştiği için teknolojik gelişime uyumu zorunlu hale getirmekte, işgücü ve zaman tasarrufu sağlamakta, yeni iş imkânları oluşturmaktadır. Ancak bazı iş kollarında teknolojik yenilikler nedeniyle işsizlik ortaya çıkmaktadır. Teknik değişiklik ile durağan durumdaki kişi başına gelirin teknik gelişim hızında büyümesini sağlamaktadır. Toplam gelir, teknik gelişme ve nüfus artış hızlarının toplamı kadar büyüyeceği için Neoklasik Büyüme Teorisi'nde büyümenin durağan olması dış kaynaklıdır.²⁶

Sermaye yoğun teknolojik gelişmeler, gelişmiş ülke ihtiyaçlarına bağlı olarak ortaya çıkmasına rağmen işsizliğin yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerde olumsuz karşılanmaktadır. Ülkelerin siyasi, sosyal ve iktisadi yapılarına bağlı olan teknolojik gelişmeler, büyümenin önemli kaynağını oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmeler yenilikle sonuçlanmakta ve firma açısından içsel ve dışsal kaynaklı olarak sağlanabilmektedir. Firmanın AR-GE etkinlikleri, çalışanlarının iş başındaki tecrübesi teknolojik gelişmenin içsel kaynaklarını oluştururken; yasal ve yasal olmayan yollar aracılığıyla teknoloji transferi yapılması teknolojinin dışsal kaynaklarını oluşturmaktadır.²⁷

²⁵ Şen, *a.g.t.*, s. 25.

²⁶ Ahmet Koçak, “Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye ve G8 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama”, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2016, s. 27.

²⁷ Coşkun Biner, “Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Finansal Sermaye Hareketleri Ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2010, s. 11-12.

Eğer teknolojik gelişme varsa, üretim fonksiyonunda bir değişiklik yapmak gerekecektir. Solow teknolojik gelişmeyi simgelemek amacıyla üretim fonksiyonunu yeniden formüle eder:

$$Y_t = A_t \times F(K_t, L_t).$$

Burada A'nın ne olduğu tartışmalıdır, ancak Solow üretim fonksiyonundaki A'nın ülkede kullanılmakta olan teknolojiyi gösterdiğini kabul etmektedir.²⁸

Gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranı, belirli ölçüde, bu ülkelerin teknolojiyi yakalama etkisi ile açıklanmaktadır. Finansal açıdan belirli seviyedeki ülkelerde; sermaye artışı ve doğrudan yabancı yatırımlarla ileri teknoloji gerçekleştirilmektedir. Ülkelere yönelik ileri teknoloji ile yaratılan verimlilik artışı, ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olmaktadır.²⁹

Teknoloji; üretim ve hizmetin daha hızlı, ekonomik ve üretken olması şeklindedir. Teknolojik gelişme ise, piyasadaki firmaların girişimi ile oluşmakta ve müteşebbisler tarafından yeni bir bilginin, yeni bir malın üretilmesi için kullanılmaktadır. Teknolojik gelişme, sermaye birikimi ile işgücü üretiminin artmasını sağlamaktadır.

Büyüme literatürü teknolojik gelişmeyi; şekillendirilmiş ve şekillendirilmemiş olmak üzere ikiye ayırarak incelemektedir. Teknolojik gelişmenin sadece yeni üretilen makinelerde görülebildiği varsayımı şekillendirilmiş teknolojik gelişmeye; yeni üretilen ve eskiden üretilmiş olup hala kullanılmakta olan makineler şekillendirilmemiş teknolojik gelişmeye işaret etmektedir.³⁰

1.1.1.1.6. Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye (insan sermayesi) eğitilmiş ve beceri kazandırılmış işgücü olarak ifade edilebilmektedir. Beşeri sermaye birikimi, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için beşeri sermaye önem arz etmektedir. Beşeri sermaye birikimi, eğitim ve iş başında çalışarak öğrenme yoluyla elde edilen sermaye toplamını ifade

²⁸ Vedit İnal, *Büyüme Teorisinin Gelişimi ve Türkiye'nin Büyüme Sorunları*, Efil Yayınevi Yayınları, 2013, s. 62-63.

²⁹ Kılığ, *a.g.t.*, s 74.

³⁰ İnal, *a.g.e.*, s. 62.

etmektedir. Beşeri sermayenin fazla olduğu ülke örneklerinde bireyler daha verimli çalışma potansiyeline sahip oldukları için, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru göç edilmektedir.³¹

İçsel Büyüme Teorileri'nde beşeri sermaye kavramı, büyümenin temel kaynağı olarak kabul edilmektedir. Toplumun sahip olduğu, bilgi, yetenek, iş tecrübesi, eğitim seviyesi, sağlık düzeyi beşeri sermaye kapsamında yer almaktadır. Beşeri sermaye miktarı, ülkelerin gelir düzeyi ile doğru orantılıdır. Gelir seviyesi yüksek olan ülkeler milli gelirlerinin büyük bir kısmını beşeri sermaye yatırımlarına ayırmakta ve bu sayede daha yüksek işgücü verimliliğine sahip olabilmektedirler.

Beşeri sermaye kalitesini fiili üretim süreci ve eğitim olanakları düzeyi belirlemektedir. Fiili üretim süreci ve eğitim olanakları düzeyi geri besleme mekanizmasıyla uzmanlaşma ve işbölümünü geliştirerek dengeli, sürekli ve artan bir ivmeyle ülke üretim imkânlarını geliştirmektedir. Beşeri sermaye niteliğinin okullardaki ve özellikle işyerlerindeki eğitimler sayesinde gelişmesiyle, beşeri sermaye stoku da gelişmektedir.³²

1.1.2. Dış Kaynaklar

Dünya ölçeğinde hammadde ve mamul akımından daha geniş çapta finans akımının da gerçekleştiği bir ortamda, ekonomilerin bunun dışında kalması mümkün değildir. Bu koşullar altında bir ülkenin yalnızca kendi kaynaklarıyla hedef olarak belirlediği, iktisadi büyümeyi gerçekleştirememesi yüzünden, dış kaynaklara ihtiyacı olmaktadır. Bu kaynaklar dış ticaret ve sermaye hareketleri yoluyla karşılanmaktadır.

Dış ticaret, temelde ithalat ve ihracat kısımlarından oluşurken, sermaye hareketleri dış doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları gibi kısımlardan oluşmaktadır. Sermaye hareketleri içinde ekonomiye doğrudan ve kalıcı katma değer yaratacak katkı yapan dış doğrudan yatırımlardır; dış ticarete ise ihracat ve turizm dolaysız olarak ülkeye gelir transferi anlamına gelmektedir³³.

³¹ Koçak, *a.g.t.*, s. 52.

³² Biner, *a.g.t.*, s. 10.

³³ Gökhan Yiğit, "*Dış Ticaret Açığının Türkiye Ekonomisine Etkileri*", Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2014, s. 85.

Gelişmiş ekonomilerde sermaye birikimi çok hızlı, işgücü artışı yavaş ama nitelikli, faktör verimliliği ise teknolojik gelişmelerine bağlı olarak hızlı seyrederken, bu grubun dışında kalan geniş sayıdaki ülke ekonomileri için farklı durum söz konusudur. Ekonomilerde teknolojik ilerlemenin yavaş olması, faktör verimliliğindeki artışı sınırlandırırken; işgücü stokunun artmasına ilişkin nitelikten yoksun kalması emek yoğun bir ekonomik faaliyetler zinciri ortaya çıkararak milli gelire, iç talebe, iç tasarrufa, yatırımlara ve istihdama göreceli olarak olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Sermaye stokunda meydana gelen yetersiz artışla beraber ekonomideki üretimi kısıtlamaktadır. Bu nedenle, dünya ekonomisiyle bütünleşme en çok, ekonomik karşılıklı bağımlılığın başlatılabileceği çatışmaları yönetip sınırlayan tamamlayıcı kurumlara sahip gelişmiş ülkeler kazançlı hale gelmektedir.

1.1.2.1. Dış Ticaret

Bir ülkenin dışarıya gelir transfer ederek mal satın alması ithalat olarak adlandırılmaktadır. İthalat, milli gelir hesaplamalarında eksi değer almaktadır. Yurtiçinde elde edilebilecek mal veya hizmetlerin tüketimi karşılayabilmesi ithalat ile desteklenmesi sayesinde mümkün olabilmektedir. Genel olarak, ara ve sermaye malları hammaddeleri ithal edilmekte ve bunlar istihdam yaratmakta, üretim artışı sağlamaktadır. Dolayısıyla ithalat büyümenin arka planını oluşturan faktörlerden biridir.

Ekonomide üretilen ve kişiler ve kurumlar tarafından tüketilen malların kalan kısmı ile bu malların üretiminde kullanılan hammaddelerin gelir elde edilmesi amacıyla yurtdışına satılmasına ihracat denilmektedir. Tüketim malı ihracatının yüksek olması, ülke ekonomisi açısından azami katma değer sağlamaktadır. Ara ve yatırım malları ihracatı ise ekonomik üretkenliğin önemli bir göstergesidir. İhracat sayesinde ekonomiye sağlanan döviz girdisinin, ekonomide yatırım, üretim için kullanılması ve bu sayede vergi geliri yaratması büyümenin destekleyici unsurunu oluşturmaktadır.³⁴

Türkiye ekonomisinde, 1980 sonrası dönemde dış ekonomik ilişkiler alanında en önemli değişimler gerçekleşmiştir. Bu değişimlerin başında gelenlerden bir tanesi

³⁴ Demir, *a.g.t.*, s. 21.

de dış ticaret işlemlerinde serbestleşmedir. Bu yönde de ekonominin dışa açılmasıdır. Dış ticaretin serbestleşmesi, ekonominin bir süre sonra dış rekabete açılmasıdır. İthalatın serbestleşmesi, diğer yabancı ürünlerin iç pazara girmesini sağlar. Ayrıca uluslararası rekabet bu pazarlara taşınmasını, yerli ürünlerin dış pazarda rakipleriyle rekabete girmesi ve ihracatın özendirilmesini sağlayacaktır.

Türkiye ekonomisinde, 1980 sonrası dönemde dış ticaret işlemlerinde serbestleşme eğilimi ile dışa açık ekonomi politikaları yaygınlaşmaya başlamıştır. 24 Ocak 1980 Kararları, Türkiye’de ihracata yönelik büyüme modelinin benimsenmesini sağlamış, ihracat ve ithalat yapısındaki değişimleri zorunlu kılmıştır. Küreselleşme nedeniyle dışa kapalı ekonomik sistemler kabul görmemeye, ulusal üretim biçimleri de giderek azalmaya başlamıştır. Malların üretimi için kullanılan girdilerin uluslararası uzmanlaşma nedeniyle farklı bölgelerde üretilebilir olması, bu duruma yol açan önemli bir etkidir.³⁵

1.1.2.2. Sermaye Hareketleri

Ekonominin ihtiyaç duyduğu dış kaynaklardan diğeri de sermaye hareketleridir. Sermaye hareketleri; doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ile kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerinden oluşmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomiye yönlendirilen dış tasarrufların reel yatırım şeklinde içerisinde olmasıdır. Portföy yatırımları ise, şirketler ve devletin bono, tahvil satışları ile gerçekleşen borçlanma araçlarıdır.

Kısa vadeli sermaye hareketleri de, geri dönüş kabiliyeti olan kısa vadeli borçlanma araçlarından oluşmaktadır. Değişen oranda ve boyutta gerçekleşen sermaye hareketleri, ekonominin dışa dönük fırsat ve risk kapısı durumundadır. Sermaye hareketlerinin, ülkede milli gelirin artışına ilave dış kaynakların da katkı yapabilmesi fırsat oluşturmaktadır. Kendi kaynakları ile büyümesini gerçekleştiren bir ekonomiye dış kaynakların da eklenmesi, söz konusu kaynaklarla ilave tasarruf, yatırım, istihdam, üretim ve gelir oluşmasına yol açabilmektedir.³⁶

³⁵ Aslı Yenipazarlı, “*Ekonomik Özgürlükler Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi*”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli, 2009, s. 108.

³⁶ Demir, *a.g.t.*, s. 24.

Düşük tasarruf ve yatırım düzeyine sahip olan ülkelerle birlikte gelişmiş ülkeler de iktisadi büyümelerine destek sağlamak için yabancı yatırımları araç olarak kullanmaktadırlar. Bu durumda ülkelerarası rekabet yaşanmakta ve bu rekabet gelişmiş ülkeler lehine sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu koşullara göre katkı, koşullu ve sınırlı gerçekleşmektedir. Neoklasik yaklaşıma göre, tasarruflar otomatik yatırıma dönüştüğü ve tasarruflardan ayrı bir yatırım fonksiyonu varsayımı olmadığı için sermaye birikiminin belirleyicisidir. Tasarrufların artması ile yatırım harcamaları ve milli gelir artacak, ekonomik büyümeye katkı sağlanacaktır.³⁷

1.2. İKTİSADİ BÜYÜME MODELLERİ

Ekonomik büyüme için yeni ekonomik büyüme modelleri geliştirilmiştir. Geliştirilen ekonomik büyüme teorileri, içinde bulunulan dönemin ekonomik ve sosyal özelliklerinden etkilenerek, ekonomik ve sosyal alanda farklı teoriler üretilmiştir. Geliştirilen teorilerde ekonomik büyüme alanında devlete de bazı sorumluluklar yüklenmiştir. Devlete, kimi zaman aktif rol verilirken, kimi zaman pasif rol verilmiş ve devletin ekonomiye herhangi bir müdahalede bulunmaması gerektiği ileri sürülmüştür.

Klasik Model; Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Thomas Malthus (1776-1834), John Stuart Mill (1806-1873), James Mill (1773-1836), John Ramsey McCulloch (1789-1864) gibi klasik düşünürlerin görüşlerini yansıtmaktadır³⁸. Klasik modellerden sonra Joseph Schumpeter'in yeniliğe dayalı büyüme modeli gelmektedir. Uzun dönemli büyüme sorunlarını inceleyen Harrod-Domar Modeli, Post-Keynesyen model içinde yer almaktadır.1980'li yıllarda Neoklasik Büyüme Modeli kapsamında Solow Büyüme Modeli incelenmiş ve bu model Arow, Lucas ve Romer'in büyüme düşüncelerine yer veren İçsel Büyüme Modelleri ortaya çıkmıştır.³⁹

³⁷ Köksal, *a.g.t.*, s. 19.

³⁸ Utku Kuyubaşı, “*Beşeri Sermayeye Dayalı Ekonomik Büyüme Modelleri Ve Gemmell'in Beşeri Sermaye Modeline Yönelik Bir Uygulama*”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2009, s. 12.

³⁹ Avcı, *a.g.t.*, s. 35.

1.2.1. Klasik Büyüme Modelleri

19. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Klasik Büyüme Teorisi; Adam Smith, Robert Thomas Malthus, David Ricardo ve Karl Marx tarafından geliştirilmiştir. Farklı iktisatçılar, farklı modeller kullanmış ve bu modellerin kapsamı farklı olmasına rağmen büyüme analizlerinin toplam ürünün bölüşümü ile uzun dönemli sermaye birikimini ele alıyor olması ortak kabul görmüştür.⁴⁰

Klasik Büyüme Modeli'ne göre, yatırımlar büyümenin özünü oluşturmaktadır. Yatırımlar bir yandan emeğin verimini artırırken, diğer yandan da toprağın verimini yükselterek üretimin artmasına sebep olmaktadır. Yatırımların artması kar oranı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Klasik iktisatçılara ve öne sürdükleri büyüme modellerine genel hatlarıyla bakıldığında, Adam Smith'e göre büyümenin kaynağı iş bölümü ve emeğin verimliliğinin artmasıdır. Azalan sermaye verimliliği ve artan emek verimliliğinin varlığını kabul eden teoriye göre büyümenin üç kaynağı iş bölümü, sermaye birikimi ve makineleşmedir. Malthus'a göre büyümeyi belirleyen üç önemli faktör vardır bunlar nüfus artışı, toprağın verimliliği ve tasarruflardır.⁴¹

Nüfus az, doğal kaynaklar (toprak) ise boldur. Ücret ve kar oranları ise yüksektir. Kar payının yüksekliği sermaye birikimini teşvik edecek, sermaye birikimi ise piyasa ücretinin yükselmesine neden olacaktır. Kar sıfıra inecek ve sermaye birikimi duracaktır. Piyasa ücretinin doğal ücretin üstüne çıkması, nüfus artışını hızlandıracak ve çalışanların sayısı yükselecektir. Bu durumda ise piyasa ücreti gerileyerek tekrar doğal ücret seviyesine inecektir. Piyasa ücretinin düşmesi karı arttıracak, artan kar tekrar sermaye birikimini uyaracaktır.⁴²

Bu süreç sonunda toplam ücret ve toplam hasıla eğilimi arasında oluşan zikzak büyümenin yolunu ifade etmektedir.

Klasik büyüme teorisinin varsayımlarına göre;

⁴⁰ Fatma Kaya Kıraçlar, “*Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi*”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005, s. 10.

⁴¹ Avcı, *a.g.t.*, s. 36.

⁴² Yalçın Acar, *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, Dora Yayıncılık, Bursa, 2008, s. 53.

- Ekonomi tam rekabet ve tam istihdam koşullarındadır.
- Sermaye birikimini uyarıcı temel faktör kârdır.
- Sanayi kesiminde teknik ilerleme hızlıdır.
- Tarım kesiminde teknik ilerleme yavaştır.
- Üretim fonksiyonu veridir.
- Ücretler kısa dönemde arz ve taleple belirlenirken, uzun dönemde asgari ücret düzeyinde sabit kalma eğilimindedir.⁴³

1.2.1.1. Adam Smith'in Büyüme Yaklaşımı

İskoçyalı ekonomist ve filozof olan Adam Smith, Glasgow ve Oxford Üniversitelerinde öğrenim görmüş ve 1776 yılında yazdığı *Milletlerin Zenginliği* adlı eseri ile İskoçya'nın en ünlü ekonomisti ve filozofu olmuştur.⁴⁴

Milletlerin Zenginliği adlı eser yirmi beş yılda tamamlanmış ve büyüme olgusunu işbölümü ve uzmanlaşma üzerine kurmuştur. Adam Smith'e göre iş bölümü, farklı firmaların farklı mallar üretmesi ile aynı firmada çalışan işçilerin bir malın farklı parçalarını üretmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle, iş bölümü kavramının firmalar arası ve firma içi olmak üzere iki temel üzerine kurulduğu söylenebilmektedir.⁴⁵

Adam Smith'in büyüme modeline göre, ekonomik yapıda işbölümü ve uzmanlaşmaya dayanan teknolojik ilerleme sağlanacak ve bu sayede verimlilik artacaktır. Emegın verimliliğindeki artışla birlikte bireylerin ve dolayısıyla ülkenin refah seviyesinde artış yaşanacaktır. Refahın artması, sermayenin artması, yeni iş alanlarının kurulması anlamına gelmektedir.

Smith'e göre işbölümünün yanı sıra sermaye birikimi de iktisadi büyümenin temel faktörünü oluşturmaktadır. Smith, emek gücünün gelişmesini ve emek

⁴³ Demir, *a.g.t.*, s. 30.

⁴⁴ Kaya Kıraçlar, *a.g.t.*, s. 10

⁴⁵ Erdal Ünsal, *İktisadi Büyüme*, BB101 Yayınevi, Ankara, 2016, s. 39-40.

harcarken gösterilen ustalık, beceri ve muhakeme yeteneğinin çoğunlukla iş bölümü sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır.⁴⁶

Smith, özellikle iş bölümünün üretimi artırmasına ilişkin toplu iş atölyesi örneğini vermekte ve aşağıda belirtilen üç nedenle iş bölümünün üretimi artıracağını ileri sürmektedir⁴⁷:

- İş bölümünün her işçinin tek bir iş üzerinde yoğunlaşmasına yol açması ve yaptığı işte işçinin yeteneğini artırması,
- İş bölümünün işçinin bir işten diğerine geçerken oluşabilecek zaman kaybından tasarruf edilmesine yol açması,
- İş bölümü sayesinde işçinin kullandığı makineleri ve aletleri geliştirici biçimde verimliliğini artırması (yaparak öğrenme).

1.2.1.2. Thomas Malthus'un Büyüme Yaklaşımı

Godwin-Concerdet gibi düşünürlerin insan-toplum-nüfus hakkındaki iyimser değerlendirmeleri, aslında papaz olan Thomas Robert Malthus (1766-1834) tarafından "Nüfusun Prensipleri Üzerine Bir Deneme" (1798) başlıklı kitapta geliştirilen büyüme modelinin hareket noktası olmuştur. Malthus'un geliştirdiği büyüme modeli, nüfus ve hasıla-çıktı büyüme hızları arasındaki uyumsuzluk üzerine inşa edilmiştir. Malthus'a göre nüfus (N), kontrol edilmediği sürece, geometrik hızla-üssel olarak (1, 2,4,16,32,64 gibi) artmaktadır. Buna karşılık çıktı-reel hasıla (Y) aritmetik hızla-doğrusal olarak (1, 2,3,4,5,6 gibi) artacaktır. Malthus'un nüfustaki ve çıktıdaki artışa ilişkin bu görüşleri, fert başına çıktının ($y = Y/N$) zaman içinde azalmasını içermektedir.⁴⁸

Malthus'a göre doğal kaynak ve emek ekonomide reel hasılayı oluşturmaktadır. Ancak, doğal kaynağın miktarı sabit olduğu için nüfus artışı reel geliri etkileyen faktör olacaktır. Malthus'a göre iktisadi büyüme dört faktörden

⁴⁶ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 13.

⁴⁷ Üzümcü, *a.g.e.*, s. 96-97-98.

⁴⁸ Ünsal, *a.g.e.*, s. 51.

etkilenmektedir: Bunlar, nüfus ve tasarruf artışı, toprağın verimliliği ve üretimde kullanılan teknolojide meydana gelen yeniliklerdir.⁴⁹

Malthus, makineleşmeye bağlı talep artışının olacağını ve bundan dolayı yeni pazarlara ihtiyaç duyulacağını belirtmiştir. Bunun için seri üretim ve sanayileşme, kentleşme ve göçün üretim sürecindeki öneminden söz etmektedir.

Malthus tarafından geliştirilen model; doğal kaynağın arzının sabit olmakla beraber azalan verimlere tabi olması ve yaşam standardının nüfus artışını olumlu yönde etkilediği varsayımlarına dayanmaktadır. Bu modele göre, teknolojik değişme veya yetersiz doğal kaynak durumunda nüfus hacmi kendi kendini dengeleyebilme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel negatif geri besleme anlamına gelmekte ve nüfusun artarken toprak/nüfus oranının ve ücretlerin düşmesi olarak ifade edilmektedir.⁵⁰

Tablo 1.1. Malthus'a Göre Gıda Ve Nüfus Artışının Gelişme Seyri

Yıl	1	25	50	75	100	125	150	175	200	225
Nüfus	1	2	4	8	16	32	64	128	256	512
Gıda	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Kaynak: Aksu, age, s.25.

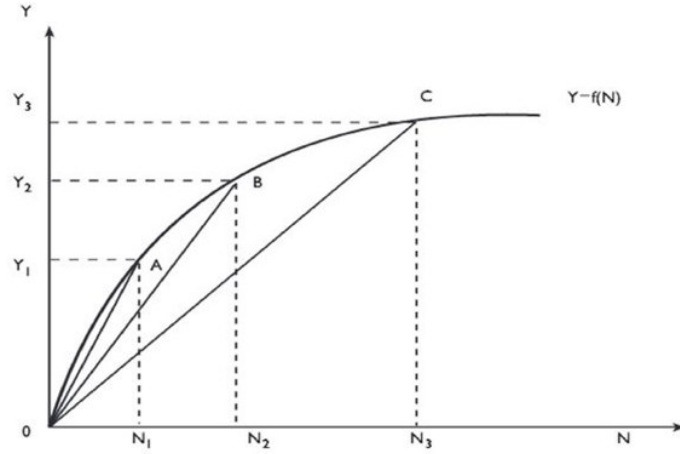
Malthus'un Tablo 1.1'de görülen nüfus teorisine göre ölüm oranlarının sağlık alanındaki gelişmelerle görece azaldığı, buna karşılık doğum oranlarının binde 40-45 düzeyinde sabit kaldığı bir ortamda, 25 yıllık dönemde doğum oranları görece yüksek kaldığından nüfus ikiye katlanmakta, toprak arzı ise sabit olduğundan gıda arzı en fazla başlangıç yılındaki kadar artmaktadır. Yani nüfus arzı geometrik dizi, gıda arzı aritmetik dizi şeklinde artmaktadır Dolayısıyla 225 yılında nüfus 512, yiyecek 10 kat artmaktadır. Bu ortamda tarımda azalan verimler yasasının devreye girmesi nedeniyle iktisadi büyüme açısından karamsar bir tablo oluşmaktadır.⁵¹

Malthus, üretimin emeğe göre azalan ortalama verimlere tabi olduğunu savunmaktadır. Doğal kaynak miktarı ve teknoloji seviyesi sabit iken nüfusun belirli bir oranda artması çıktının daha düşük oranda artmasına ve kişi başına üretimin azalmasına neden olmaktadır.

⁴⁹ Aksu, *a.g.t.*, s. 23.

⁵⁰ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 14.

⁵¹ Üzümcü, *a.g.e.*, s. 99.

Şekil 1.2. Toplam Üretim Fonksiyonu

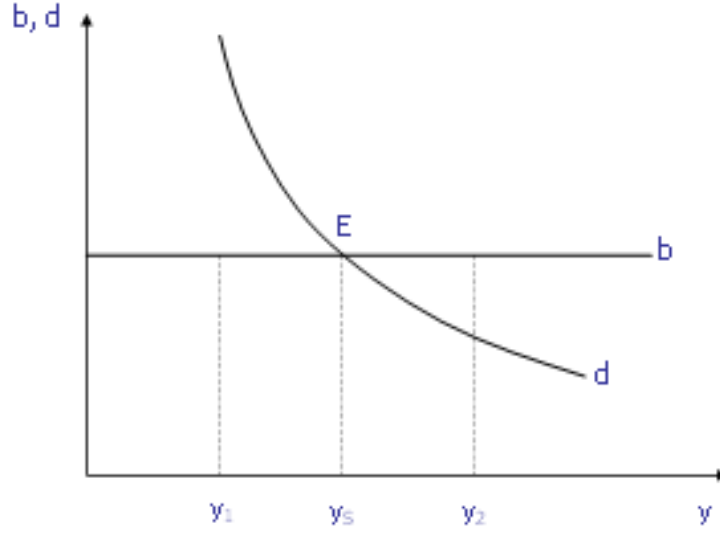
Kaynak: Ünsal, 2016, s.52.

Bu konu yatay ve dikey eksenlerde nüfusun ve çıktının yer aldığı Şekil 1.2’de gösterilmiştir. Şekil 1.2’deki $Y = f(N)$ eğrisi, toprağın miktarı ve teknoloji veriyken belirli miktardaki bir nüfusla üretilebilecek maksimum çıktı miktarını yansıtan toplam fonksiyonudur. Toplam üretim fonksiyonu eğrisinin sürekli olarak yatıklaştığı Şekil 1.2’de nüfus N_1 iken fert başına çıktı, $y_1 = Y_1/N_1 = AN_1/ON_1$ kadardır. Bu yüzden OA doğrusunun eğimine eşittir. Nüfusun iki kat artarak N_1 ’den N_2 ’ye yükseldiğinde ($N_2 = 2N_1$), fert başına çıktı $y_2 = Y_2/N_2 = BN_2/ON_2$ kadardır. Ayrıca da OB doğrusunun eğimine eşittir. Şekil 1.2’de OB doğrusunun eğiminin OA doğrusunun eğiminden küçük olması, nüfus iki katı artınca fert başına çıktının azaldığını yansıtır,

$$y_2 = Y_2/2N_1 < Y_1/N_1 = y_1.^{52}$$

Malthus’a göre nüfus büyüme hızı (p), doğum haddi (b) ile ölüm haddi (d) arasındaki farka eşittir ($p=b-d$) ve dolayısıyla da onlar tarafından belirlenmektedir. Nüfus büyüme hızını belirleyen unsurlardan biri olan doğum haddi (b), fert başına çıktı miktarından (ortalama yaşam standardından) bağımsızdır. Buna karşılık nüfus büyüme hızını belirleyen ikinci unsur olan ölüm haddi (d), fert başına çıktının negatif bir fonksiyonudur. Fert başına çıktı artınca insanlar daha iyi beslenmekte ve sağlık hizmetlerinden daha az yararlanmaktadırlar. Böylece ölüm haddi artmaktadır. Bu açıklamalar Şekil 1.3’te gösterilmiştir.

⁵² Erdal Ünsal, *a.g.e.*, 2016, s. 52.

Şekil 1.3. Doğum Haddi, Ölüm Haddi ve Fert Başına Çıktı

Kaynak: Ünsal, 2016, s.55.

Nüfus artış hızını sıfır kılan y_s fert başına hasıla seviyesinden küçük olan y_1 gibi hasıla düzeylerinde, doğum haddi ölüm haddinden küçüktür ($b < d$) ve nüfus büyüme hızı negatiftir.

Nüfus hızı azalır: $y = y_1 < y_s, b < d, p = b - d < 0, N_{\downarrow}$.

Nüfus büyüme hızını sıfır kılan y_s fert başına hasıla seviyesinden büyük olan y_2 gibi hasıla düzeylerinde ise, doğum haddi ölüm haddinden büyüktür ($b > d$) ve nüfus büyüme hızı pozitifdir.

Nüfus artar: $y = y_2 > y_s, b > d, p = b - d > 0, N_{\uparrow}$. (Erdal M. Ünsal).

Malthus'a göre nüfus artış hızını ve düzeyini kişi başına düşen hasıla belirlemektedir. Eğer fert başına hasıla nüfus artış hızını sıfırlayan nüfusun değişmemesine yol açan kritik bir değerden (y_s) küçük ise, nüfus azalmaktadır. Tam tersine eğer fert başına hasıla nüfus artış hızını sıfırlayan nüfusun değişmemesine yol açan kritik bir değerden (y_s) büyükse, nüfus artmaktadır.

1.2.1.3. David Ricardo'nun Büyüme Yaklaşımı

Ünlü İngiliz iktisatçı David Ricardo 1772 yılında Londra'da, Hollandalı Yahudi,17 çocuklu bir ailenin üçüncü oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası borsacıdır ve Ricardo iş hayatına 14 yaşındayken Londra Borsasında babasının

yanına memur olarak işe girerek atılmıştır. Ancak 21 yaşında Yahudi cemaatini dışından biriyle evlenmeye karar vermesinden dolayı ailesiyle ilişkileri kopmuş ve genç Ricardo kendi yolunu çizmeye koyulmuştur. Kısa zamanda çok zengin olmuştur. Serbest ticaret, sağlam para, karşılaştırmalı üstünlük yasası ve Klasik İktisat'ın sağlam prensiplerinin savunucusudur.⁵³

Ricardo, Politik İktisadın İlkeleri kitabının Makine Üzerine bölümünde teknolojik gelişme ve verimlilik ilişkisini incelemiştir. Analizlerinde, Sanayi Devrimi nedeniyle tekstil sanayisinde makineleşmenin artması ve bunun sonucu olarak istihdamın azalmasının yarattığı karamsarlığı yansıtmaktadır. Klasik Büyüme Modeli'ne en önemli katkısı Ricardo yapmış ve bu model Ricardo'nun adıyla özdeşleşmiştir.⁵⁴

Temel varsayımlarının ayrıntılarını bir kenara bırakacak olursak Ricardo Modelinin ana fikri ekonominin gidişatının iki safhada ele alınabilmesidir: Gelişme safhası ve Durgun ekonomi safhası. Modelin püf noktası durgun ekonomi safhasıdır denilebilir. Ricardo Modelinde bulunan üç gelir gurubunun (müteşebbis-sermayedar, toprak sahibi, emek sahibi) gelir dağılımından aldıkları payların değişimi ekonomik durgunluğa giden süreci ifade etmektedir.⁵⁵

Ricardo, modelinde iktisadi büyüme için aşağıdaki kıstasları temel almaktadır:⁵⁶

- Tam rekabet,
- Tam istihdam,
- Devletin iktisadi hayata karışmaması,
- Tarım için azalan verimler, sanayi için ise artan verimler kanununun geçerli olması,
- Ücretlerin kısa dönemde emek arz ve talebine, uzun dönemde ise asgari geçim düzeyine bağlı olması

⁵³ Kaya Kıracılar, *a.g.t.*, s. 16.

⁵⁴ Üzümcü, *a.g.e.*, s. 103.

⁵⁵ Kuyubaşı, *a.g.t.* s. 12.

⁵⁶ Aksu, *a.g.t.*, s. 25.

Modelde büyümeyi belirleyen kesim, tarım kesimindeki azalan verimler yasasıdır. Ekonomi, bu yasanın etkisi altındadır. Üretim, hızı git gide azalan oranlarda artmaktadır. Bu arada zaman içerisinde üretimden toprak sahibi ve iş gücüne düşen kısım oransal olarak çoğalırken, girişimci kapitaliste düşen pay da zorunlu olarak sürekli azalmaktadır. Uç bir durumda kapitalistin payı sıfır olur. İşte yatırımları yapan kapitalist grubunun milli gelirden aldığı payın azalması yatırımların duraklamasına ve sonucunda ekonominin genel bir durgunluğa girmesine sebep olur.

Ricardo büyüme modelinin varsayımları şöyle özetlenebilir:⁵⁷

- Sermaye birikimi kar tarafından uyarılmaktadır. Başlangıçta karın yüksek olması, ekonomide tasarruf ve sermaye birikiminin hızlı olmasını sağlamaktadır.
- Sanayi kesimi yüksek teknik ilerleme hızına, tarım kesimi ise düşük ilerleme hızına sahiptir.
- Üretim fonksiyonu veridir.
- Ücretler kısa dönemde emek arz ve talebine bağlı olarak değişmekte, uzun dönemde ise asgari ücret seviyesinde sabit kalmaktadır.
- Ekonomi tam istihdam durumunda faaliyet göstermekte ve ekonomide tam rekabet koşulları geçerli olmaktadır.
- İktisadi faaliyeti düzenleyip harekete geçirecek büyümeyi sağlayan en önemli faktör sermayedardır.
- Birikimi ve yatırımı uyarın, girişimcininkarındaki artıştır.
- Ricardo'ya göre rant geliri doğanın cömertliğinden değil cimriliğinden doğmakta ve hak edilmemiş gelir niteliğini taşımaktadır.

Ricardo'nun modelinin asıl hedefi çıktı büyüdükçe bunun görelî dağılımındaki değişiklikleri belirlemektir. Görelî payların durumunu açıklamaya çalışırken Ricardo aynı zamanda kapitalist ekonominin gelişimi hakkında da birçok kuram geliştirmiştir.

⁵⁷ Üzümcü, *a.g.e.*, s. 104-105.

Ricardocu büyüme modeli marjinallik ve artı ilkeleri üzerine kurulmuştur. Marjinallik ilkesi, toprak sahiplerinin rant payını açıklamaya çalışmaktadır. Artı ilkesi ise, toplam hasılanın artan kısmının ücret ve kar olarak nasıl dağıtılacağını belirlemektedir. Müteşebbis, sermaye ve doğal kaynağın gelir dağılımından aldığı payın değişimi, büyümeyi durdurup ekonomiyi durgunluğa sokabileceği için önem arz etmektedir.⁵⁸

Kısacası; Klasik Model, azalan verim, teknolojik ilerleme hızının düşüklüğü ve Malthus'un nüfus kuralıdır. Ancak klasiklerin büyüme modelinin günümüzdeki gelişmiş ekonomilerinde uygulama alanı çok düşüktür. Klasiklerin görüşleriyle sanayi devriminden sonraki ekonomilerin görüşleri aynı değildir.

1.2.2. Keynesyen Büyüme Modeli

Keynesyen yaklaşım klasik ekolün tam zıttıdır. Bu ekolde, Klasik ekolün 1. Dünya Savaşı yıllarına kadar kabul edilen piyasalardaki otomatik mekanizmalar altında geçici ortaya çıkan sapmalar dışında ekonominin daima tam istihdam dengesinde olduğu tezine karşı çıkmaktadır.

Keynes, Neoklasik Doktrinin bazı temel yaklaşımlarını eleştirerek eksik istihdam durumunda da denge olabileceğini göstermeyi amaçlamıştır. Keynes'e göre eksik istihdam denge durumunda efektif talebi artırmaya yönelik kamu müdahaleleri istihdamı dolayısıyla üretimi artıracak ve Neoklasik Doktrinin öngördüğü denge oluşacaktır. Model, eksik istihdam denge durumunu göstermenin yanı sıra paranın rolü, beklentiler, ücretlerin katılığı gibi unsurlara Neoklasiklerden farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır.⁵⁹

Uzun dönemden ziyade kısa döneme odaklanan Keynes, ekonomilerde talebi belirleyen arz koşulları olmadığını, asıl itibarıyla bir ekonomide arzı, talep koşullarının belirlediğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla Keynes'e göre bir ekonomide üretimi ve milli gelir düzeyini belirleyen asıl unsur efektif taleptir.⁶⁰

⁵⁸ Kaya Kıraçlar, *a.g.t.*, s. 17.

⁵⁹ Hasan Gürak, *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi*, Ekin Basım Yayın, Bursa 2006, s. 84.

⁶⁰ Üzümcü, *a.g.e.*, s. 125.

Model, en basit şekliyle şöyle formüle edilebilir:⁶¹

$$dY = 1/k \cdot I$$

dY =reel gelirdeki artış hızı (büyüme hızı)

k =sermaye/hasıla katsayısı

I =GSMH'den yatırıma ayrılan payı ifade etmektedir.

Keynes'in büyüme teorisi ekonominin talep yönüne odaklanmaktadır. Bu nedenle modelde, teknolojik ilerleme ve yenilik ile beşeri sermaye kavramlarına yer verilmiştir. Durağan bir ekonomin nasıl canlanacağı ile büyümeyi etkileyen faktörlerin ne şekilde ilerleyeceği sorularına yanıt aranmıştır. Ancak modelde, büyüme sürecinde bir ekonomin karşılaştığı problemler göz ardı edilmiş ve bu nedenle model statik hale gelmiştir.⁶²

Keynes'in modele gelişmiş ülkeleri dahil ederek az gelişmiş ülkeleri göz ardı etmesi, modelin önemli bir eksikliğini oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerin kendine has satın alma gücü ile desteklenen talep yetersizliği ve işsizliği açıklayan bu model, çalışabilir nüfustaki işsizliğin yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerdeki işsizliğin nedenlerini öğrenmek ve giderilmesini sağlamak için yetersizdir. Az gelişmiş ülkelerle ilgili büyüme olanaklarını açıklayamaması ve enflasyonu sadece talep enflasyonuna dayanarak açıklaması modelin eleştirilen diğer varsayımlarıdır.

Keynes, durgunluk halinde bulunan bir ekonominin canlanarak büyümeye başlaması için ilk ivmenin ne olduğu ve nasıl kullanılabileceği üzerinde durmuş ve büyüme durumunda olan ekonominin problemlerini ikinci plana atmıştır. Bu da, Keynes'in büyüme konusundaki görüşlerinin statik bir içerik taşımasına yol açmıştır.⁶³

⁶¹ Kaya Kıracılar, *a.g.t.*, s. 39.

⁶² Acar, *a.g.e.*, s. 66-67.

⁶³ Acar, *a.g.e.*, s. 68.

1.2.3. Neoklasik Büyüme Modeli

Neoklasik Büyüme Teorisi; nüfus artışı ve teknolojik değişimin, tasarruf, yatırım ve büyümeyi nasıl etkilediği sorusuna cevap aramaktadır.1956 yılında ABD’li Solow ve Avusturyalı Swan tarafından geliştirilmiştir. Uzun yıllar Solow Modeli olarak adlandırılmış ve Solow ile Swan’ın birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdiği benzer modeller nedeniyle Solow-Swan Modeli olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴

Solow Modeli; mal talebi, sermaye birikimi, durağan durum, teknoloji ve nüfus açısından büyüme, yakınsama vb. birçok kapsamlı konuya yer vermektedir. Bu nedenle, ekonomik büyümenin dayanak noktalarının araştırılmasına olanak sağlamış ve İçsel Büyüme Teorileri’ne zemin hazırlamıştır.

Neoklasik Büyüme Teorisi aşağıdaki varsayımlar üzerine kurulmuştur.⁶⁵

- 1. Ölçeğe göre getiriler sabittir.
- 2. Sermaye azalan marjinal verimliliğe sahiptir.
- 3. Yatırım fonksiyonu bağımsızdır.
- 4. Faktörler ikame edilebilmektedir.
- 5. Nüfus sabit hızla büyümekte ve bu dışsal olarak belirlenmektedir

Neoklasiklere göre tasarruflar (S), milli gelirin (Y) fonksiyonudur. (s, tasarruf eğiliminigöstermek üzere):

Neoklasiklere göre; tasarruflar, milli gelirin bir fonksiyonudur.

$$S = sY$$

Yatırım (I), sermaye stokuna (K) yapılan net eklemelerdir ve tanım gereği tasarrufa eşittir.

$$\Delta K = I = S = sY$$

⁶⁴ Kaya Kıraçlar, *a.g.t.*, s. 21. .

⁶⁵ Aksu, *a.g.t.*, s. 40.

Ekonomide üretim (Y), belli bir teknolojiye göre belirlenen üretim fonksiyonuna bağlıdır.

Üretim fonksiyonunun bağımsız değişkenleri sermaye (K) ve emektir (L): $Y = f(K, L)$ Üretim fonksiyonu birinci dereceden homojendir. Yani, sermaye ve emek kaç kat artarsa, üretim de o kadar genişleyecektir. Bu durum, ölçeğe göre sabit getiri olarak adlandırılmaktadır.⁶⁶

Solow modeli, piyasa ekonomisinin üretim ve bölüşüm süreçlerinin formülasyonunda neoklasik yaklaşımı kullanılmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ekonomistlerin neoklasik devrim olarak adlandırılan “marjinalist” yaklaşımını içermektedir. Uzun dönemde büyümeyi belirleyen şeyin teknolojik gelişmeler olması temel varsayımını oluşturmaktadır. Günümüzdeki gelişmelerin ışığında, dünya ekonomilerinin bu uzun dönemli denge hedeflerine doğru geçiş aşamalarında hareket etmekte olduğu söyleyebilmektedir. Neoklasik görüşe göre, her ülke geçici bir fiziksel sermaye birikimi ve durağan hal altındaki üretim deneyimlerinden birini yaşamaktadır.

Geçici bir fiziksel sermaye birikimine göre ekonomik gelişme; sermaye stokunun, işgücüne oranla daha hızlı büyümesiyle mümkündür. İşçi başına sermayede artış, işçinin verimliliğini ve işçi başına geliri artırmaktadır. İşçi başına geliri artırmaya dayanan geçici bir fiziksel sermaye birikimi, sermaye stoku getirinsin azalması ve kar oranının kabul edilebilir minimum eşiğin altına düşmesi nedeniyle uzun dönemde sürdürülebilir değildir.⁶⁷

Neoklasik model başlangıçta emek faktörünü girdi olarak kabul etmekte ve daha sonraki aşamalarda emek arzındaki artışın etkin işgücü başına düşen sermaye stokunu azaltarak büyümeye zarar verir hale geldiğini savunmaktadır. Bunun nedenini de teknolojik büyümenin hem büyümeyi artırıcı hem de işgücü tasarrufu sağlayarak faal işgücü başına sermaye stokunu azaltıcı rol oynaması olarak göstermektedir.⁶⁸

⁶⁶ Kaya Kıracılar, *a.g.t.*, s. 45.

⁶⁷ Erineç Yeldan, *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, Efil Yayınevi, 2007, s. 111-112.

⁶⁸ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 23.

Neo-klasik modele göre; sermayenin büyümesi iktisadibüyüme teşvik edecektir; sermayenin ve işgücünün marjinal verimliliği pozitifdir ve gelişmekte olan ülkelerde yatırımların getirisi yüksektir; sermaye ve işgücü azalan verimliliğe bağlıdır ve ekonomiler sonunda durağan bir durum alacaktır.

Solow Modelinde durağan durum, işçi başına sermayenin bununla birlikte hasılanın değişmediği bir durumdur. Bir ekonominin kendi durağan durum değerinin altında olduğu ölçüde hızlı büyümesi söz konusudur. Harrod-Domar Modelinin aksine, beşeri sermayeyi endojen kabul eden dengeli büyüme amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda; devlet müdahalesi gereksizdir. Bu modele göre, iktisadi büyüme olgusu üretim fonksiyonuna göre tanımlanmış ve üretim fonksiyonun yukarıya doğru kayması şeklinde açıklanmıştır. Bu sonuç, anapara ve toprak arasındaki ikame esnekliği bire eşit olduğunda ortaya çıkabilmektedir. İktisadi büyüme olgusunun sürdürülebilir olması, toplumun azalmış doğal kaynakları yenilemek için yatırım yapmasına bağlıdır.⁶⁹

Neoklasik model, geçerli iktisadi düşünce ve karar vermede kullanılan temel araçlardır. Bu nedenle, politik sonuçlarını vurgulamak için bu sonuçlar ile modelin açık ya da örtük varsayımları arasındaki ilişkilere bakılmalıdır. Bu temel araçların bazıları şunlardır.

- Tüm piyasa ekonomileri durağan hal dengesi olarak adlandırılan kararlı ve uzun dönemli bir denge durumuna doğru yol almaktadır.
- Uzun dönemde, kişi başına gelir düzeyi, toplam hasıla içinde tasarrufadüşen paya bağlıdır.
- Uzun dönemli dengede, hasılanın sermaye ve emek şeklindeki faktörler arasında paylaşımı sabittir. Bu yüzden de sermaye-hasıla oranı da sabittir.
- Uzun dönemli dengede, ekonomi doğru büyüme oranı sabit değildir.
- Kişi başı hasılanın büyüme oranındaki azalma sebebiyle yoksun ülkeler zengin ülkelere daha fazla büyüme oranına sahip olma eğilimindedir.

⁶⁹ Can Usta, “Türkiye’de Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bölgesel Ve Sektörel Analizi”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2015, s. 26.

Dolayısıyla zaman içerisinde ülkeler arasındaki kişi başı farklılıklar yok olma eğilimindedir.

1.2.3.1. Solow- Swan Modeli

Modelde; tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik gelişme çıktı büyümesi üzerinde zaman içinde etkili midir? sorusuna yanıt aranmaktadır. Model; uzun dönemde teknolojik gelişmenin büyüme olgusu üzerinde etkili olduğu varsayımına dayanmaktadır. Durağan hale ulaşılan kadar, dünya ekonomileri uzun dönemli denge hedefleri doğrultusunda hareket etmektedir.⁷⁰

Ekonomik büyüme teorisi için birinci devrim Adam Smith tarafından gerçekleştirilirken, ikinci devrim Neoklasik Büyüme modelleri ile gerçekleştirilmiştir. Neoklasik Büyüme modelleri,1956 yılında ABD’li Solow ve Avustralyalı Swan tarafından geliştirilmiş olmasına rağmen Solow Modeli olarak literatürde yer almaktadır.1956 yılında Solow tarafından kaleme alınan “İktisadi Büyüme Teorisi’ne Bir Katkı” başlıklı makale, kalkınma konusunda önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir.⁷¹

Solow’un adıyla özdeşleşen bu model; tasarruf, sermaye birikimi ve iktisadi büyüme olguları arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmıştır. Ayrıca; tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nüfus artışı ile teknolojik değişim üzerinde etkili olup olmadığını analiz etmiştir.

Solow, kendi geliştirdiği modelde önce faktörler arasında ikame ilişkisine yer vermiş ve azalan getiriler yasasının geçerli olduğunu belirtmiştir. Harrod ve Domar modellerinde olduğu gibi Solow da, sabit tasarruf oranının (s) bir sonucu olarak yatırımların ($\frac{dK}{dt}$, burada K sermaye stokudur) gelirin (Y) bir oranı olduğunu varsaymaktan yola çıkmıştır:

$$\frac{dK}{dt} = sY_1$$

⁷⁰ Yeldan, *a.g.e.*, s. 111.

⁷¹ Kaya Kıracılar, *a.g.t.*, s. 42.

Bu aslında Harrod ve Domar modellerindeki gerekli büyüme oranı için gerekli olan koşulun aynısıdır. Bir başka deyişle, örneğin Harrod modelinde dengeli büyüme koşulu:

$$I_t = sY_t \text{ idi.}$$

Burada I_t 'nin $\frac{dK}{dt}$ 'ye eşit olduğuna dikkat çekilecek olursa, her iki modelde de aynı koşulun yer aldığı fark edilecektir. Ancak burada üretim daha genel bir üretim fonksiyonu çerçevesinde belirlenmektedir.

$$Y_t = F(K_t, L_t)$$

Burada L emek arzını göstermektedir. Ayrıca, yukarıda yer alan üretim fonksiyonu için ölçeğe göre sabit getiriler ve her bir girdi için azalan marjinal verimlilik ilkesi geçerlidir. Emek arzı bilindiğinde, sermaye arzı ve gelir düzeyi yukarıdaki denklemlere göre belirlenmektedir. Bu arada Solow, emek arzının sistem dışından verildiğini, yani dışsal olarak belirlendiğini ve sabit üssel bir oranda büyüdüğünü varsaymaktadır. O halde,

$$L_t = L_0 e^{nt} \text{ dir.}^{72}$$

Bu alanda ekonominin kararlı olarak büyüme sergilemesi Solow'un en önemli tezini oluşturmaktadır. Bu şekilde, kişi başına sermaye ekipmanlarının uzun dönemde erişeceği denge konumunu ifade edecektir. Bu yönde, teknolojinin değişmediği varsayımı altında, ekonomik dinamikler kişi başına sermaye ekipmanlarını önce belli bir noktaya çekecek, daha sonra da bu seviyede kalmasını sağlayacaktır. Öyle ki, kişi başına sermaye ekipmanları değişmediği takdirde, kişi başına üretimin de sabit kalması gerekecektir. Diğer bir taraftan, büyüyen nüfusa göre kişi başına sermaye ekipmanlarının sabit kalması için, sermaye miktarının nüfus hızı ile aynı oranda artması gerekmektedir.

1.2.3.2. Mankiw - Rower - Weil Modeli

Mankiw-Romer-Weil, beşeri sermaye ile ilgili uygulamalı çalışmaların beşeri sermayenin ekonomik kalkınmaya katkısı konusundaki teorik çatışmayı

⁷² Muhteşem Kaynak, *Büyüme Teorileri Giriş*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, s. 139-140.

çözemediğini, bunun nedeninin ise Neoklasik büyüme Modeli'ne yönelik gereksiz şüphelerin olmasından, çalışmaların taraflı olmasından ve bunun yanı sıra fiziki sermayeye verilen önemin abartılı olmasından kaynaklandığını ileri sürerek bu konuda kendi modellerini ortaya atmışlardır. MRW modelinin özü, Solow Büyüme Modeli'ne dayanmakta ve Neoklasik büyüme koşullarının geçerliliğini ispatlamaya çalışmaktadır. Bu model, Solow Modeli'ne beşeri sermayenin dahil edilmesiyle, ülkelerarası büyüme farklarının açıklanması ve yakınsama tezinin gerçekleştirilmesinin ölçülmesi amacını taşımaktadır.⁷³

Dışsal teknoloji öngörüsü,1980 ortalarından itibaren sorgulanmaya başlanmıştır. Robert Lucas (1988)'a göre endojen büyüme teorisinin temelinde beşeri sermaye vardır. Paul Romer (1986,1990)'e göre beşeri sermayenin yanında teknolojik gelişme araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin bir başka fonksiyonunu oluşturmaktadır. Romer ile birlikte iktisadi büyüme için araştırma geliştirme önem kazanmaya başlamıştır. Üretim aşamasında, girdilerin çıktıya dönüşmesi teknoloji olarak tanımlanmakta ve yaratıcı fikirler teknolojinin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Sonuç olarak büyüme, teknolojik ilerlemeye karşılık gelmektedir.⁷⁴

Neoklasik Büyüme Modeli üretim fonksiyonunda, yalnızca fiziksel sermaye üretim faktörü olarak tanımlanmıştır. Oluşturulan büyüme modeli, Neoklasik Büyüme Modeli'yle örtüşmekle birlikte, sermaye tanımlamalarında bazı farklılıklarda vardır. Bu nedenle bu model, "Geliştirilmiş Neoklasik Büyüme Modeli" olarak da adlandırılmaktadır.

Üretim fonksiyonu denklemi;

$$Y = K^{\alpha} H^{\beta} (AL)^{1-\alpha-\beta} \quad \alpha > 0, \beta > 0, \alpha + \beta < 1$$

kişi başına değer olarak ifade edildiğinde; $y = k^{\alpha} h^{\beta}$ şeklinde olur.

Burada k, etkin işgücü birimi başına fiziksel sermaye stoku; h, etkin işgücü birimi başına beşeri sermaye stoku; AL, etkinlik birimi özelliğinden işgücüdür.

⁷³ Kuyubaşı, a.g.t., s. 44.

⁷⁴ Kevser Kandemir, "Cari Açık Üzerinde Ekonomik Büyümenin Etkisi: Türkiye Uygulaması", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2015, s. 6.

Nitelikli işgücü (eğitilmiş, bilgi ve beceriye sahip), bir birim niteliksiz işgücü (L) ve birmiktar da beşeri sermaye (H) arzına sahiptir. Bu türden üretim fonksiyonu, ölçeğe göre sabit getirilidir. Bu modelde ölçeğe göre sabit getiriden çıkarılmak istenen sonuç, tüm işgücünün aynı şekilde olması ve üretim girdileri belirli bir oranda artırıldığında çıktının aynı oranda artıyor olmasıdır.⁷⁵

1.2.3.3. Ramsey – Cass – Koopmans Modeli

Solow-Swan ve Harrod-Domar modellerinde tasarruf ve dolayısı ile tüketim sabit kabul edilmektedir. Modelin çözümlenmesi yapıldığında, sabit bir tasarruf oranına karşılık gelen statik durum sermaye-emek ve sermaye fert başına çıktı rakamları ortaya çıkmaktadır. Metodolojik olarak, belirli bir anapara-emek oranına ulaşmak için ne kadar tasarruf edilmesi gerektiği sorusu gündeme gelmektedir. Ramsey Modeli'nde (1928), kişilerin optimizasyon problemini çözerek tüketim-tasarruf oranını belirlediği varsayımından hareket edilmektedir. Modern İçsel Büyüme Modelleri de aynı yaklaşımdan hareket etmektedir.⁷⁶

1.2.4. İçsel Büyüme Modelleri

Bu modeller, P. Romer'in Ar-Ge Modeli ve Aghion-Howitt'in Schumpeter'in yaratıcılığın yıkıcılığı adlı modeline dayanan Ar-Ge Modeli'nden oluşmaktadır.⁷⁷

Neoklasik Büyüme Modeli, büyüme olgusunu Harrod-Domar bıçak sırtı denge şartlarından ve devlet müdahalesinden kurtarmış olmasına rağmen gelişmiş ülkelerin zamanla statik duruma gelmesi; az gelişmiş ülkelerin onları yakalamasına, teknolojik gelişmelerin dışsal sayılmasına neden olmuştur. Bu dışsallık, modelin iktisadi büyüme olgusunun nasıl meydana geldiğini tam olarak açıklayamamasına yol açmıştır. Bu, model için önemli bir eksikliği oluşturmuş ve bu eksiklik Romer ve Lucas tarafından ortaya atılan Endojen Büyüme Teorisi ile giderilmeye çalışılmıştır.⁷⁸

İçsel Büyüme Teorisi, Neo-klasik Büyüme Teorisi'ne karşı olarak ortaya çıkmıştır. Bu teori, Paul M. Romer tarafından bir makaleyle ilk kez dile getirilmiştir.

⁷⁵ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 45.

⁷⁶ Kaya Kıracılar, *a.g.t.*, s. 61.

⁷⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 99.

⁷⁸ Demir, *a.g.t.*, s. 39-40.

Bununla birlikte K. Arrow'un öne sürdüğü “yaparak öğrenme” fikrinden yararlanmıştır. İç piyasa talebinin genişlemesi, kapasite kullanım oranlarının artırılması, kaynak verimliliğinin yükseltilmesi, içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin oluşturulması, teknolojik gelişmeleri hızlandırmakta ve dolayısıyla ekonomik büyüme hızlanmaktadır.⁷⁹

İktisadi büyüme olgusunun tarihsel gelişiminde yer alan son dalga teoriler incelendiğinde; refah düzeyini belirleyici politikaların benimsendiği söylenebilmektedir. Neoklasik Büyüme Modeli, toplumsal üretim fonksiyonunun standart varsayımlarında değişiklikler yapmış ve teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme açısından önemini biçimsel modellerle ispat etmeye çalışmıştır. Bu modeller, endojen büyüme modelleri olarak adlandırılmaktadır.⁸⁰

Geleneksel büyüme modelleri, ekonomilerin uzun dönemli büyüme süreçlerini incelemekte yetersiz kalmıştır. Fiziki yatırımlar ve beşeri sermaye yatırımları gibi faktörlerin uzun dönemli büyüme üzerinde etkili olduğunu savunan İçsel Büyüme modelleri önem kazanmıştır.

Endojen büyüme modelleri; bilgi, sermaye teçhizat, donanım birikimine yönelik sabit kazançlar varsayımından hareket etmektedir. Tasarruf ve yatırım tercihi ile uzun dönem etkinlik durumu iktisadi büyüme oranı üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle, iktisadi yapının dışsallık, eğitim ve fiziki sermaye oluşumunda güçlü bir devlet müdahalesi gereklidir.⁸¹

Endojen Büyüme Teorileri, ele aldıkları ana faktörler açısından dört guruba ayrılmaktadır.⁸²

- Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli,
- Romer'in Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli,
- Barro'nun Kamu Politikası Modeli,

⁷⁹ Yiğit, *a.g.t.*, s. 89.

⁸⁰ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 24.

⁸¹ Aksu, *a.g.t.*, s. 42.

⁸² Charles I. Jones, *İktisadi Büyümeye Giriş*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 160-161.

- Grossman ve Helpman, Aghion ve Howitt ile Jones'un Ar-Ge Modeli.

1.2.4.1. Romer Modeli

Romer, iktisadi büyümenin kaynağının bilgi olduğunu savunmaktadır. Romer'e göre bilgi, üretime yeni tasarımların ortaya çıkması ve yeni teknoloji üreten Ar-Ge faaliyetleri ile katkı sağlamaktadır. Teknolojik ilerleme, iktisadi büyüme performansı açısından stratejik öneme sahip olmakla birlikte iktisadi karar mekanizması aracılığıyla ortaya çıkmaktadır.⁸³

Romer'e göre, büyüme kaynağının temeli ve büyüme modelinin 4 temel unsuru şunlardır:

- Teknolojik alt yapı ve gelişmeler,
- Teknolojiler ekonominin içsel gereklerden ortaya çıkmıştır.
- Yeni teknolojik ürünler kolay ulaşılabilen mallardır.
- Dışsal kaynaklı faktörlerden biri de beşeri sermayedir.

Paul Romer 1986 tarihli çalışmasında Arrow'un (1962) geliştirdiği "yaparak öğrenme" fikrini benimsemektedir. Arrow yaparak öğrenme sürecinin bir sonucu olarak şirketlerin maliyetlerini düşürdüklerini üretim kalitelerini ve hızlarını artırdıklarını öne sürmüştür. Daha doğrusu yaşanan bu gelişim sürecine yaparak öğrenme adını vermiştir. Arrow'a göre şirketler ürettikçe bilgilerini artırmakta ve maliyetlerini düşürmeyi, ürünlerini geliştirmeyi, yeni ürünler ortaya çıkarmayı da bu sayede gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla ekonomideki üretim seviyesi bu şirketlerin mevcudiyetiyle birinci derecede bağlantılıdır.⁸⁴

Bir şirket üretim yaparak zaman içinde işini daha iyi öğrenmekte, maliyet ve ürün gelişimi açısından ilerleme sağlamaktadır. Bu ekonomi genelindeki üretim düzeyi ile de ilişkilidir. Romer, Arrow'un ülkedeki toplam üretim seviyesi ile şirket verimliliği bağlantısından hareketle, yeni üretimin daha düşük maliyetle daha yüksek kalitede yapılabileceğini savunmaktadır. Buna göre teknik bilgi, üretim ve yatırım

⁸³ Aksu, *a.g.t.*, s. 45.

⁸⁴ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 26.

sürecinde yan ürün olarak üretilmekte ve üretim için bu bilginin ücretsiz kaynak oluşturduğu söylenebilmektedir.

Sonuç olarak Romer'e göre beşeri sermaye ve mevcut bilgi seviyesi, iktisadi büyümenin motorudur. Vasıfsız iş gören ise iktisadi büyüme için önemsizdir ve adeta yüküttür. Ar-Ge faaliyetleri arttıkça, ara malı sektöründe yeni tasarımların da oranı artacak, sermaye mallarının sayısı artacak ve tüketim mallarının üretimi çoğalacak ve iktisadi büyüme oranı da yükselecektir.⁸⁵

1.2.4.2. Lucas Modeli

Modelde standart neoklasik piyasa şartlarının geçerli olduğu, parasal faktörlerin analize katılmadığı bir ekonomide çıktı düzeyinin (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek (N^e) girdisi tarafından belirlendiği kabul edilmiştir: $Y = F(K, N^e)$ Bir ekonomide ortalama (h) yetenek düzeyinde (N) adet işçi varsa ve her bir işçi (u) kadar zamanını cari üretim için harcarsa etkin emek arzı $N^e = uhN$ ve çıktı fonksiyonu aşağıdaki gibi olmaktadır.⁸⁶

Lucas'a göre beşeri sermaye gelişme hızı, Romer'e göre beşeri sermayenin mevcut seviyesi önemlidir. Lucas beşeri sermaye birikimini büyümenin itici gücü olarak kabul etmektedir. Lucas'a göre, beşeri sermaye üretimde kullanılan herhangi bir girdiden farklı olmadığı için, ülkelerin çıktı seviyeleri arasındaki farklılık beşeri sermaye seviyeleri arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Beşeri sermayenin seviyesi arttıkça çıktının da seviyesi artacaktır.⁸⁷

Lucas, Solow'un düşüncesinden etkilenmiş ve geliştirdiği büyüme modelinde beşeri sermayenin önemine vurgu yapmıştır. Lucas'a göre, eğitim için yatırım yapılması pozitif dışsallık yaratmakta ve artan getirili ölçeği oluşturmaktadır. Ekonomi statik dengede ise; fert başına büyüme oranı, fert başına beşeri sermaye büyüme oranına eşit olacaktır.⁸⁸

⁸⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 104.

⁸⁶ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 27.

⁸⁷ İnal, *a.g.e.*, s. 134-135.

⁸⁸ Aksu, *a.g.t.*, s. 46.

Lucas, ülkeler arasındaki büyüme oranlarının farklı olmasını; eğitim sektörünün üretkenlik farkı, bireylerin eğitim için ayırdıkları zaman ve başlangıç noktasında sahip olunan faktör donatımı ile açıklamaya çalışmaktadır.⁸⁹

Modelin varsayımları şöyledir:⁹⁰

- Teknolojik gelişme oranı dışsaldır
- Kapalı bir ekonomi söz konusudur ve tam rekabet şartlarında çalışmaktadır.
- Gelecekteki fiyatlar için iktisadi karar birimlerinin rasyonel beklentileri vardır.
- Ekonomide bulunan teknoloji, ölçüğe göre sabit getirilidir.
- Tarımda üretime ayrılan emeğin büyüme oranı dışsaldır.

1.2.4.3. Barro Modeli

Barro'ya göre özel sektör kaynakları etkin kullanamamakta iken kamu sektörü mal üretiminde yetersiz kalmaktadır. Bunun sonucu olarak; devletler özel harcanabilir gelirin vergilendirilmesi yoluyla iktisadi büyüme için kamusal girdileri sağlamaya çalışmaktadır. Özel sektör ise, fert başına hasıla ve tüketim artışına katkı sağlamaktadır. Devletin amacı, üretimde fiili olarak bulunarak kamusal hizmetlerin herkes için ulaşılabilir olmasıdır.⁹¹

Barro, hukuk düzeninin, düşük enflasyona bağlı hükümet politikalarının, ortalama insan ömrünün uzamasını, dış ticaret dengesinin iyileşmesinin, eğitim oranının artmasının ve doğurganlık oranının düşmesinin kişi başına reel GSYİH artışına katkı sağladığını belirtmekte ve büyüme için pozitif etkisi olduğunu savunmaktadır. Keynes'in kamu giderleri kavramından etkilendiği için eleştirilmiş ve siyasi kararın iktisadi politikalar için önemine vurgu yapmıştır. Bu nedenle Barro'ya göre, kamu harcamalarında ussal bir yatırım politikası oluşturmayan devlet, iktisadi büyüme açısından engel teşkil etmektedir.

⁸⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 99.

⁹⁰ Kaya Kıraçlar, *a.g.t.*, s. 82.

⁹¹ Aksu, *a.g.t.*, s. 48.

Barro, üretim fonksiyonuna kamu harcamalarını dahil etmiştir. Özel sektör için kamu sektörünün sağladığı girdiler dışında kullandığı girdiler ile kamunun sağladığı girdiler birbirlerinin yakın ikamesi değildir. Barro modelinde, kamu sermaye sahibi olmamakla birlikte üretim yapmamaktadır.⁹² Kamu sektörü, özel sektörden satın aldığı girdileri hane halklarının kullanımına sunarak, bunların özel sektör girdisi haline dönüşmesini sağlamaktadır.⁹³

1.2.4.4. Rebelo Modeli

Rebelo (1991) ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının nedeni olarak ekonomik farklılıkların üzerinde durmuştur.

Romer (1986) ve Rebelo (1991) içsel büyüme kavramı üzerinde durmuşlardır. Bu kavram, Neoklasik Solow Modeli'nde (1956) teknik gelişme olarak açıklanmıştır. Romer modelinde, yüksek ivmeli büyümenin ölçeğe göre sabit getiri ile sağlandığı belirtilmektedir. Bu durum Kaldor'un (1961) ekonomik büyüme çalışmalarıyla uyum sağlamaktadır. Romer'e göre, üretimde teknik bilgi yan bir ürün olarak üretilmektedir. Herhangi bir maliyeti olmayan bu bilgi, yeni üretim sürecinde kullanılmakta ve daha yüksek kaliteli ürünler üretilmektedir.⁹⁴

Rebelo (1991), gelir vergisindeki artışın özel sektörün yatırım faaliyetlerini azalttığını ve bunun sonucu olarak sermaye birikimi ile büyümede kalıcı bir gerileme ortaya çıktığını savunmakta ve gelir vergisi gibi mutlak politika değişkenlerinin ekonominin büyüme oranları üzerinde etkili olduğu ifade etmektedir. Her ülke için farklı vergi uygulamaları olduğu için ve vergiler hükümetin politikaları açısından fikir verici olduğu için vergi oranları modelde değişken olarak seçilmektedir.⁹⁵

1.2.4.5. Grossman ve Helpman Modeli

Grossman ve Helpman (1989) tarafından geliştirilen modelde; eksik rekabet piyasası temel alınmış ve ekonomideki firmaların Ar-Ge yardımıyla uluslararası

⁹² Kaynak, *a.g.e.*, s. 225.

⁹³ İzzet Taşar, "İktisat Programı İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Yapısal Dönüşümü", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Malatya, 2015, s. 38.

⁹⁴ Tosun, *a.g.t.*, s. 9.

⁹⁵ Taşar, *a.g.t.*, s. 6.

piyasaları da kapsayacak şekilde ürün çeşitlendirmesi yapacağı ileri sürülmüştür. Modelde bu firmaların, patent haklarının da yardımıyla tekeli güce sahip olarak ekonomik büyümeye etki edecekleri düşünülmektedir. Dikey ürün farklılaştırması kavramı, modelin en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Romer'in aksine, Ar-Ge faaliyetleri yardımıyla meydana gelecek ürün farklılaştırmasını dikey olarak kabul etmişlerdir.⁹⁶

Kalite sınırlamasındaki her ürünün kendi bilgi stokuna sahip olması, Grossman ve Helpman tarafından geliştirilen modelin ilerleyişinde sonuca etki etmekte ve bu noktada Romer Modeli'nden ayrılmaktadır. Çünkü Romer tarafından ortaya atılan yatay ürün farklılaştırılmasına göre, aynı bilgi stoku bütün ürün markalarına fayda sağlamaktadır.

Bu modelde teknolojik gelişmenin bilgi sermayesi birikimi ile sağlandığı ifade edilmekte ve teknolojinin, bilgi sermayesi aracı olduğu kabul edilmektedir. Model, teknolojiyi bir mal olarak düşünmüş; teknolojinin paylaşım engeli olmayan ve kısmen engellenebilen bir mal tanımlaması yapmıştır.⁹⁷

Tasarruflar; üretim maliyetini düşürmek ve yeni üretim üretmek için yapılan Ar-Ge faaliyetleri için harcanmaktadır. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan teknolojik yenilikler, yüksek miktarda kar elde edilmesini sağlamaktadır. Küresel rekabetin artması ile birlikte, piyasada görülen tekelin kar oranı düşmektedir. Yeniliğe uyum sağlayamayan firmaların piyasadan çekilmesi ile kar oranı yükselerek yeniden eski seviyesine çıkmaktadır.

1.2.4.6. Aghion Ve Howitt Modeli

Aghion-Howitt Modeli, Schumpeter'in yaratıcı yıkım kavramına dayanmaktadır. Bu kavram, sürekli büyüme ve gelişmenin sağlanması için icatların ve yeniliklerin eski şeyleri ortadan kaldırırken toplumun dönüşmesi olarak açıklanmaktadır. Modele göre büyüme süreci kazanç ve kayıpları içermektedir.⁹⁸

⁹⁶ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 32.

⁹⁷ Aksu, *a.g.t.*, s. 51.

⁹⁸ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 33.

Aghion ve Howitt Modeli'ne göre, Ar-Ge yatırımları miktar olarak hemen sonraki dönemde beklenen ranta bağlı olmakla birlikte bir sonraki dönemde üretilecek yenilikler beklenen rantı ortadan kaldıracaktır. Bu yüzden ekonomideki büyüme oranı, bu günlerde yapılan ve beklenen Ar-Ge faaliyetleri tarafından belirlenmektedir. Birbirlerini izleyen dönemler arasındaki bağ, ekonominin durgun durum gelişme sürecini belirlemektedir.

Ar-Ge faaliyetleri sonucu sağlanan yenilikler, önceki üretim sürecinin yıkılmasına sebep olmakta ve girişimcinin patent elde ederek daha fazla para kazanmasını beraberinde getirmektedir. Bu sürecin doğurduğu yeni teknolojilere yönelik rekabet ise iktisadi gelişmeyi sağlamaktadır. İktisadi büyümeyi sağlayan, kar getiren patent sahibi bir işletmenin bu faaliyeti ise zamanla azalmaktadır. Aghion-Howitt, bu olguyu, güncel araştırmaların getirisini yok eden yeni araştırmaların varlığı ile açıklamaktadır.⁹⁹

Aksak rekabet sürecinde büyüme ve yaratıcı yıkım Aghion-Howitt Modeli'nin önemli varsayımlarıdır. Rekabetçi piyasa üzerine kurulu büyüme modelleri teknolojik sürecin yayılma etkisiyle gerçekleştiğini savunurken, eksik rekabet piyasaları üzerine kurulu modeller firma karının Ar-Ge yatırımları sayesinde oluştuğunu savunmaktadır.¹⁰⁰

1.2.5. Sosyalist Büyüme Modeli

Sosyalist ekonominin kurucuları J. Karl Rodbertus (1805-1875), Ferdinand Lassalle (1825-1864), Friedrich Engels (1816-1895) ve de Karl Heinrich Marx (1818-1883)'tir. Ancak sosyalist büyüme modeline en büyük katkıyı Karl H. Marx yapmıştır. Bu nedenle model, genellikle, Marksist Kapitalist Model olarak adlandırılmaktadır.¹⁰¹

Marksizm, başlangıçta Kapitalist Ekonomi Teorisi'nin eleştirisi olarak ortaya konulmuş ve daha sonra kendi ekonomi teori ve politikasını oluşturmuştur. Sosyalist Büyüme Modeli'ne göre, Kapitalist sistemdeki çelişkiler sürekli bir büyüme

⁹⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 106-107.

¹⁰⁰ Aksu, *a.g.t.*, s. 49.

¹⁰¹ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 16.

sağlayacak ve büyüme sürecinde iç çelişkiler şiddetlenerek sistemin çökmesine yol açacaktır. Buradan hareketle, büyüme sürecinin dengesizlik olarak görüldüğü söylenebilmektedir. Sermaye birikimi sistem açısından önem taşımakta ve değer, kapitale dönüşmesi olarak kabul edilmektedir.

Bu modelin özü, Marx tarafından ortaya atılan emek değer ve artı değer teorilerinde yer almaktadır. Emek-Değer Teorisi'ne göre, bir malın üretimi için gerekli olan işgücü ve zaman birimleri malın değerini belirlemektedir. Bir yıl içinde işçi başına yaratılan değer; aynı yılda yeniden üretilen sabit ve değişir sermaye ile işçi başına artı değer toplamına eşittir. Toplam değer ile bu değeri elde etmek için yapılan harcamalar arasındaki fark, artı değeri vermektedir.¹⁰²

1.2.6. Neo-Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar)

Talep yönlü iktisat olarak bilinen Keynesyen iktisat 1929'da gerçekleşen Büyük Buhran'ın yarattığı işsizlik ve talep yetersizliğini gidermek amacıyla geliştirilmiştir. Klasik iktisadi düşüncenin arz yönlü ve devletin rolünü küçülten yaklaşımlarının bir eleştirisi olarak talebi canlandırma ve devleti ekonomiye dahil etme fikrinden yola çıkmıştır.¹⁰³ Keynes'in makro-statik açıdan incelediği sorunu, Harrodmakro-dinamik açıdan ele almıştır.

Neo-Keynesyen büyüme modellerinde, ekonomilerde genel olarak serbest piyasa mekanizmasının geçerli olduğu görülmektedir. Ayrıca serbest piyasa mekanizması altında bireylerin üretici ve tüketici olarak karar özgürlüğüne sahip olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede tanımlanan ekonomilerde dengeli büyümeyi belirleyen bazı faktörlerin bulunduğu, bireylerin rasyonel olduğu ve sistematik hata yaptığı varsayılmaktadır. Klasik İktisat Yaklaşımı'ndan farklı olarak tam istihdam düzeyinde belirli bir işsizlik, doğal işsizlik oranı olarak nitelendirilmiş ve doğal büyüme oranı süreci içinde dengeye gelen bir ekonomiden bahsedilmiştir.

Keynes kısa dönem dengesi için belirleyici, gelirden bağımsız talep yaratan harcamaları yatırım olarak tanımlamıştır. Keynes'e göre otonom yatırımlarda meydana gelen bir artış geliri çarpan katsayısının çarpımı kadar daha fazla artıracak,

¹⁰² Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 16.

¹⁰³ Kuyubaşı, *a.g.t.*, s. 19.

artan gelirler talebi kamçılacak ve bu da yatırımları teşvik edecektir. Yatırımların artması ile birlikte istihdamda artış sağlanacaktır. Keynesyen Teori, talep yönlü politikaları ön planda tutmakta ve ekonominin canlandırılıp denetlenmesi için talep politikalarının gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır. Toplam talep artışı yoluyla otonom yatırımların uyarılıp artarak istihdamı azaltıcı bir etki ortaya çıkaracağını öne süren bu görüşte, mevcut durgunluğu aşmanın yolu talep genişlemesini sağlamaktır.¹⁰⁴

Domar'ın büyüme modeli, yayınlandıktan hemen sonra Harrod modeli ile bağ kurularak, birlikte anılmaya başlanmıştır. Domar'ın modeli ile Harrod'un modeli arasındaki benzerlik hakkında son derece özverili görüşler ileri sürülmüştür.1946 yılından bu tarafa Harrod Domar ortak modelinden söz edilmiştir. Her iki model de, ileri ekonomiler için ekonomik büyüme sorununu yatırım merkezli çözmeye çalışmaktadır. Harrod ve Domar, büyüme süreci ile ilgili analizlerini analitik çerçevede doğrultusunda yapmışlardır. Bu model, Klasik ve Keynesyen büyüme teorileri arasında bir geçiş sağlamaktadır.¹⁰⁵

Modelde, Keynes Modeli ile benzer olarak, ekonomide eksik istihdam durumunda tam istihdam durumuna geçişin yolu aranmaktadır. Model, Keynes Modeli'nden farklı olarak, büyüme sorunu dinamik olarak ele alınmıştır. Harrod ve Domar gelişmiş bir ekonomide büyüme sürecindeki planlanmış yatırımın planlanmış tasarrufa devamlı olarak eşit olmasını sağlayacak şartların temel problem olduğu konusunda aynı düşüncededirler. Domar ve Harrod tasarrufun temel probleminde görüş birliğine varmışlardır

Keynesyen İktisat'ın tasarruf-yatırım teorisi üzerine kurulan Harrod-Domar Modeli, Keynesyen İktisat'tan farklı olarak dinamik bir ekonominin uzun dönemde istikrarlı büyüme gerçekleştireceğini savunmaktadır.¹⁰⁶ Harrod; gerekli, fiili ve doğal büyüme hızı olmak üzere birbirinden farklı üç büyüme oranı üzerinde

¹⁰⁴ Demir, *a.g.t.*, s. 33.

¹⁰⁵ Aksu, *a.g.t.*, s. 33.

¹⁰⁶ Aksu, *a.g.t.*, s. 33.

durmaktadır.¹⁰⁷ Fiili büyüme oranı, gerekli büyüme oranına eşit şekilde yürütüldüğü sürece, tam istihdam düzeyinde ve sorunsuz bir ilerleme sağlamış olacaktır.

Domar, modelinde, yatırımların büyüme üzerindeki etkisini incelemiş; kapasite ve gelir artırıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kapasite artırıcı etki ekonominin arz yönünü, gelir artırıcı etki ise talep yönünü ilgilendirmektedir. Harrod ve Domar modellerini gelişmiş ülkeler için planlamış, ekonomiyi eksik istihdam ve enflasyon etkisinden arındırmayı amaçlamışlardır.¹⁰⁸

Modelin özü, yatırımların genişlemesine dayanmaktadır. Yatırımlar, ekonomide gelir ve üretimde kapasite artırıcı etkiye sahiptir. Gelir artırıcı etki, Keynesyen Model'in asıl kavramını oluşturmakta ve çarpan analizi ile ifade edilmektedir. Modelde; toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişki ile açıklanmakta ve ekonominin büyüme hızı, marjinal tasarruf oranı ve sermaye-hasıla katsayısı ile ilişkilendirilmektedir.

Modelde teknolojik ilerleme, dış tasarruflar, nitelikli emek ve sermaye gibi kavramlara yer verilmemesi, modelin eksikliğini göstermektedir. Sermaye, üretim artışını sağlayan araç olarak kabul edilmektedir. Tasarruf eğilimi, sermaye-hasıla oranı ve sermaye verimliliği kavramları soyut olduğu için bu kavramların hesaplanması oldukça zordur.

Neo-Keynesyen iktisatçılar yatırımların, ekonomideki tasarruf düzeyinden bağımsız olarak, beklenen kara göre belirleneceğini savunmaktadırlar. Tasarruflar da yatırımlar tarafından belirlenecek, gelir bölüşümündeki değişimler ortalama tasarruf eğilimini değiştirecektir. Neo-Keynesyen büyüme modelleri, Ricardo Modeli'ne benzer olarak, gelir dağılımını büyüme analizlerinde kullanmaktadırlar.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Acar, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁰⁸ Acar, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁰⁹ Üzümcü, *a.g.e.*, s. 207.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER DENGESİ ve ANA HESAP KALEMLERİNE GENEL BAKIŞ

İkinci bölümde, ödemeler dengesi hesap kalemleri ve bu kalemlerin özellikleri hakkında bilgi vermek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, klasik teoriler ve yaklaşımlara da yer verilmektedir. Herhangi bir ülkenin dış borcunun fazla ya da az olması, üretimi yapılan malzeme ve küresel piyasadaki rekabeti etkilemektedir. Geçmişten günümüze, ülke refahını ve ülkeye sermaye girdisini artırmayı hedefleyen teori ve yaklaşımlar bu bölümde ele alınmaktadır.

2.1. ÖDEMELER DENGESİ VE HESAP KALEMLERİ

Herhangi bir ülkede bulunan yerleşiklerin, belirli bir dönemde dış alemle iktisadi işlemler gerçekleştirmesi ödemeler dengesi adı verilen bir çizelgede gösterilmektedir.¹¹⁰ Ana hesap kalemlerine ait bakiyelerin toplamının sıfır olması, Ödemeler Bilançosu'nun dengede olduğunu göstermektedir.¹¹¹

Milli gelir ve çalışma düzeyi, kalkınma hızı, döviz kuru, enflasyon oranı, gelir dağılımı ve dış borçlar gibi temel ekonomik değişkenler, dış ödemeler bilançosu ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmaktadır.¹¹²

Döviz giriş ve çıkışlarının birbirine eşit olması ödemeler bilançosu için dengenin gerçekleşmesi; döviz çıkışlarının yüksek, döviz girişlerinin ise bu çıkışı karşılayamayacak kadar düşük olması ödemeler bilançosunun açık vermesi; döviz girişlerinin yüksek, çıkışlarının düşük olması ise ödemeler bilançosunun fazla vermesi anlamına gelmektedir. Ülkeler, bu bilançonun dengede olması için çaba harcamaktadır.

¹¹⁰ Tamer İşgüden- Müfit Akyüz, *Uluslararası İktisat*, Evrim Kitabevi, Yayın No:33, İstanbul, 1990, s. 127.

¹¹¹ Turan Subaşat-Hakan Yetkiner, *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı*, Efil Yayınevi, 2010, s. 34.

¹¹² Erol Bulut, *İktisat Analiz*, Gazi Kitabevi, Ankara 2014, s. 746.

Ülkenin dış alemden satın aldığı veya dış aleme sattığı varlıklar, sermaye hareketleri hesabında izlenmektedir.¹¹³ Ülkede bulunan yerleşiklerin, varlık alımı nedeniyle dış aleme ödeme yapması sermaye hareketleri hesabına (-) işaretle yazılırken; varlık satımı nedeniyle dış alemden ödeme alması (+) işaretle yazılmaktadır.

Ödemeler bilançosundan farazi bir hat geçtiği varsayılarak, bilançonun çeşitli kalemlerine değişen amaçlarla yaklaşılmaktadır. Bu amaçlar için aşağıdaki kavramlar geliştirilmiştir:

- *Temel Denge*, ülkenin rekabet durumundaki uzun dönem trendlerini göstermektedir. Farazi hattın üstünde kalan; mal, hizmet ithalat ve ihracatı, tek yanlı transferler, uzun dönemli sermaye giriş ve çıkışları temel denge kapsamında yer almaktadır.
- *Net Likidite Dengesi*, bir milletin net akışını göstermektedir. Budengede, ithalat sonucunda yabancılara ödenecek ülke parası toplamı izlenebilmektedir.¹¹⁴

İthal ve ihraç mallarının farklı değerlendirilmesi, kambiyo kontrolü uygulayan ülkelerde yurda getirilen ihracat gelirlerinin gerçek değerinin altında gösterilmesi veya ithalat karşılığı diye yurt dışına çıkartılan fonların gerçek değerinden daha büyük olması, ödemeler bilançosu dengesizliğine yol açan nedenler arasında yer almaktadır.¹¹⁵

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından Eylül 2014 dönemine ait verilerden itibaren Ödemeler Dengesi Altıncı El Kitabı (BPM6)'nın yeni tanım ve standartlarına göre yayımlanan Ödemeler Dengesi İstatistiklerinin, temel kavramlar büyük ölçüde aynı kalmak üzere, alt kalemlerde bazı sınıflama ve tanım değişiklikleri olmuştur. Ödemeler Dengesi Beşinci El Kitabı (BPM5) ve BPM6

¹¹³ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori*, Politika ve Yöntemler, Ezgi Kitabevi, Bursa 2001, s. 169.

¹¹⁴ Seyidoğlu, *a.g.e.*, 2009, s. 233.

¹¹⁵ Seyidoğlu, *a.g.e.*, 2001, s. 176.

sunumları arasındaki farklılıklar ve alt kalemlerinde gerçekleşen temel rakamsal değişimler aşağıda Tablo 2.1’de özetlenmiştir.¹¹⁶

Tablo 2.1. BPM5 ve BPM6 Sunumlarında Temel Değişiklikler

BPM5		BPM6
Cari İşlemler Dengesi		Cari İşlemler Dengesi
Dış Ticaret Dengesi		Dış Ticaret Dengesi
İşlem Gören Mallar		Net Transit Ticaret Dengesi
Tamir ve Bakım Hizmetleri		Hizmetler Dengesi
Hizmetler Dengesi		İşlem Gören Mallar
Net Transit Ticaret Dengesi		Tamir ve Bakım Hizmetleri
Gelir Dengesi	→	Birincil Gelir Dengesi
Cari Transferler	→	İkincil Gelir Dengesi
Göçmen Transferleri		
Sermaye Hesabı	İşaret Değişikliği	Sermaye Hesabı
Finans Hesabı	←→	Finans Hesabı
Doğrudan Yatırımlar		Doğrudan Yatırımlar
(Yönüne Göre)		(Varlık ve Yükümlülük Prensibine Göre)
Net Hata ve Noksan		Net Hata ve Noksan

Kaynak: TCMB

2.1.1. Cari İşlemler Hesabı

Bir ülkenin dış ticaret, toplam mal ve hizmetler dengesi ile özel ve karşılıksız transferleri, ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabı kaleminde izlenmektedir. Buişlemler, ülkenin milli geliri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.¹¹⁷

BPM6 formatı ile birlikte Cari İşlemler Hesabında “mülkiyet değişimi” ilkesindeki istisnalar kaldırılarak, işlemler tamamen bu ilkeyle uyumlu olarak ödemeler bilançosuna kaydedilmektedir.¹¹⁸

¹¹⁶ TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu 2014-III , s. 6, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/bf4e39ae-93f1-48e8-ba2e-74b0e7c8057c/ODRapor_20143.pdf?MOD=AJPERES (03.01.2018)

¹¹⁷ Melike Bildirici- İlker Parasız, *Finansal Makro Ekonomi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003, s. 492.

¹¹⁸ TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu 2014-III , s. 7, http://www.Tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/bf4e39ae-93f1-48e8-ba2e-74b0e7c8057c/ODRapor_20143.pdf?MOD=AJPERES. (03.01.2018)

Cari işlemler hesabı, cari yılda üretilen mal ve hizmetlerin ithal ve ihracatını kapsadığı için ülkenin dış ekonomik işlemleri ile ulusal geliri arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Bu nedenle, cari işlemler hesabının dengede olması, açık ekonomiler açısından ulusal gelirin oluşmasında önem arz etmektedir.

2.1.1.1. Dış Ticaret Dengesi

Mal ticareti hesabında, ülke içinde bulunan yerleşiklerin ithalatı ve ihracatı gösterilmektedir. İhracat kaleminde bavul ticareti¹¹⁹ ve transit ticarete; ithalat kaleminde altın ithalatı, transit ticaret ile navlun ve sigortaya yer verilmektedir. Dış ticaret dengesi kavramı ülkenin ithalat ve ihracatı göz önüne alınarak ortaya konulmaktadır. Malticareti, görünür ticaret olarak da adlandırılmakta ve dış ticaret bilançosunda gösterilmektedir.¹²⁰

Malların ülke sınırlarından geçmeden yurtdışında alımını ve yurtdışında tekrar satımından oluşan transit ticaretten elde edilen net geliri gösteren Net transit ticaret geliri de “Dış Ticaret Dengesi” kalemine kaydedilmektedir.

Ödemeler Dengesi Tablosu’ndaki dış ticaret dengesini özetlersek;¹²¹

Toplam Mal İhracatı = İhracat fob + Serbest Bölgeler + Bavul Ticareti + Net Transit Ticaret Geliri - İşlem Gören Mallar

Toplam Mal İthalatı = İthalat cif + Serbest Bölgeler + Limanlarda Sağlanan Yakıt ve Kumanya Bedelleri - Navlun ve Sigorta - İşlem Gören Mallar

Dış ticaret dengesinin negatif olması mal ithalatının, mal ihracatından fazla olduğu; dış ticaret dengesinin pozitif olması mal ihracatının, mal ithalatından fazla olduğu anlamına gelmektedir.

¹¹⁹ Bulut, *a.g.e.*, s. 748.

¹²⁰ Kağan Bahçekapılı, “Gümrük Birliği Teorisi Ve Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 43.

¹²¹ TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu 2014-IV, s. 13, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4f653344-17c3-40bd-8cd0-6c2887208ea8/ODRapor_20144.pdf?MOD=AJPERES (05.01.2018)

2.1.1.2. Hizmetler Dengesi

Bir ülke ile dış alem arasındaki hizmet işlemlerinin toplamının gösterildiği hesaptır. Ulaştırma, turizm gelir ve giderleri, haberleşme, inşaat ve sigorta hizmetleri ile ticari bağlantılı diğer hizmetleri kapsamaktadır.¹²² Ayrıca “İşlem gören mallar” ve “Tamir ve Bakım Hizmetleri” kalemi de “Hizmetler Dengesi” altında gösterilmektedir.

Hizmet ihracatı hesabın aktifine alacak olarak kaydedilirken hizmet ithali hesabın pasifine borç olarak kaydedilmektedir.¹²³ Hizmet dengesinin negatif olması hizmet ithalatının, hizmet ihracatından fazla olduğu; hizmet dengesinin pozitif olması hizmet ihracatının, hizmet ithalatından fazla olduğu anlamına gelmektedir.

2.1.1.3. Birincil Gelir Dengesi

Bir ülkenin diğer ülkelerle arasında gerçekleşen ücret ödemeleri ve yatırım gelirlerinin toplamı birincil gelir dengesi olarak tanımlanmaktadır. Doğrudan yatırımlar ve portfolyo yatırımlarının kendisi “Finans Hesabında” yer alırken söz konusu yatırım gelirleri Birincil Gelir Dengesi kaleminde yer almaktadır.

2.1.1.4. İkincil Gelir Dengesi

“İşçi Gelirleri”ne ek olarak “Diğer Kişisel Transferler” kalemini de kapsayan “İkincil Gelir Dengesi”ne ülkeler arasındaki karşılıksız transferler yani genel hükümet ve diğer sektörlerin cari transferlerinden olmaktadır.

2.1.2. Sermaye Hesabı

Sermaye hesabı, cari üretimle doğrudan ilgili olmadan, satın alma gücünün bugünden geleceğe transfer edilmesiyle ilgili ödemeleri içermektedir. Resmi ve özel, kısa ve uzun süreli krediler ile tahvil, hisse senedi vb. alım satımını kapsayan işlemler bu hesapta gösterilmektedir.¹²⁴

¹²² Banu Cingöz, “Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Politikası Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Analizi (1980-2008)”, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011, s. 8.

¹²³ Cari İşlemler Dengesi, <http://x3nnotlar.blogspot.com.tr/2012/12/cari-islemler-dengesi.html>, (05.11.2016)

¹²⁴ Yılmaz AYDIN, “Açık Ekonomide Trilemma”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, İstanbul 2014, S. 1, ss. 1-15, s. 10.

Ülkeden sermaye çıkışı ödemeler bilançosunun borçlu tarafına, ülkeye sermaye girişi de alacaklı tarafına yazılmaktadır. Yabancılar üzerinde alacak hakkı doğuran işlemler alacaklı kısma, ülke sakinleri üzerinde borç doğuran işlemlerde borçlu kısma kaydedilmektedir.¹²⁵

Bu hesapta yer alan “Göçmen Transferleri” kalemi, yerleşik olduğu ülkeden bir başka ülkeye kalıcı olarak giden kişilerin mallarında herhangi bir mülkiyet değişimi olmadığından ödemeler dengesi sunumundan çıkarılmıştır.

2.1.3. Finans Hesabı

Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar Finans Hesabı’nda yer almaktadır. Doğrudan Yatırımlar, “Net Varlık Edinimi” ve “Net Yükümlülük Oluşumu” kalemlerinden oluşmaktadır. Portföy yatırımlar tahvil, bono, hisse senedi gibi yatırımları göstermektedir. Diğer yatırımlar ise portföy yatırımlar ve doğrudan yatırımlar dışındaki diğer finansal yatırımları içermektedir.

2.1.4. Net Hata ve Noksan Hesabı

Teorik olarak Ödemeler Dengesi Bilançosunda Cari İşlemler Hesabı ve Sermaye Hesabı toplamı Finans Hesabı’na eşit olmalıdır. Fakat uygulamada bu eşitliğin sağlanması zordur. Bu farklılık, verilerin farklı yöntemler ile farklı kaynaklardan elde edilmesi sebebiyle meydana gelmektedir. Söz konusu fark ters işaretli olarak Net Hata ve Noksan Hesabı’na kaydedilmektedir ve böylece Ödemeler Dengesi Bilançosu dengeye gelmektedir.

Bu hesap, kaynağı belirsiz para giriş ve çıkışlarının kaydedildiği hesap olarak tanımlanmaktadır. Kaynağı belli olmayan yabancı para giriş-çıkışlarının net dengesini gösteren Net Hata ve Noksan Hesabı, Ödemeler bilançosu istatistiklerini denkleştirmek amacıyla kullanılmaktadır. Ödemeler bilançosunun otonom işlemlerinin net bakiyesi ile netleştirici işlemlerin ters yönlü bakiyesi birbirine eşit olmadığına eşitlemek için net hata ve noksan hesabına kayıt düşülmektedir. Otonom ve denkleştirici hesapların birbirine eşit olmamalarının sebepleri;

- Gümrük İdarelerine verilen mal bildirimlerinin yanlış kaydedilmiş olması,

¹²⁵ Seyidoğlu, 2001, s. 173.

- Kaçakçılık,
- Turizm gelirlerinin anket ile belirlenmesi,
- İthalat ve ihracat işlemi ile bedeli olan paranın farklı dönemlerde ödenmesi.¹²⁶

Ülkenin mal ihraç etmesi gibi ülkeye sermaye girişi de döviz kazandırıcı bir işlemdir ve dolayısıyla ülkedeki yerleşikler lehine dış alem üzerinde bir alacak hakkı doğurduğu için alacaklı işlem olarak kabul edilmektedir.¹²⁷

2.1.5. Rezerv Varlıklar

Ülke ödemelerinin kontrol edilmesi ve ödemelerde meydana gelen dengesizliklerin, dolaylı olarak döviz kurlarına müdahale edilmesi ile düzenlenmesine yönelik kullanıma hazır dış varlıklar, rezerv varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Bu varlıklar, ülkenin parasal yetkilisi tarafından kullanılmaktadır.

Ödemeler bilançosunun ana hesap kalemlerinden olan Resmi Rezerv Hesabı'nda; hükümetin, Merkez Bankası'nda sahip olduğu altın ve döviz rezervlerinde meydana gelen değişimler gösterilmektedir. Döviz rezervlerinin artması, resmi rezerv hareketleri fazlası olarak tanımlanırken, döviz rezervlerinin azalması resmi rezerv hareketleri açığı olarak tanımlanmaktadır. Cari işlemler açığı, sermaye hesabı fazlası ile finanse edilmektedir. Sermaye hesabı fazlasının cari işlemler açığını tam olarak finanse edememesi durumunda, cari açık resmi döviz rezervleri ile finanse edilmektedir.¹²⁸

Bu hesap ülkedeki tüm parasal kurumların net yabancı para cinsinden finansal varlıklarının toplamındaki artış veya azalışları yansıtmakta ve denkleştirici hesap olarak da adlandırılmaktadır.¹²⁹

¹²⁶ Bulut, *a.g.e.*, s. 764.

¹²⁷ Cari Açık ve Finansmanı, <http://www.bursa-smmmo.org.tr/yazarlar/makaleler/134OBA.pdf>, s. 3. (10.11.2016)

¹²⁸ Ünsal, 2007, s. 443.

¹²⁹ İsmail Aydoğuş-Harun Öztürkler, *Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s. 20.

2.2. DIŞ TİCARET KAVRAMI VE DIŞ TİCARET KAVRAMINA TEORİK YAKLAŞIMLAR

Ekonomi teorisinde “Kalkınma” ve “Büyüme”, genellikle birbirlerinin yerine sıkça kullanılmaktadır. Aslında teoride bu iki kelimenin ifade ettiği anlam birbirlerinden farklıdır. Ekonomik büyüme, daha çok sanayileşmiş ülkelerin milli gelir artışlarını ifade etmek için kullanılır. Ekonomik kalkınma ise, gelişme yolunda olan ülkelerde milli gelir artışları sonucunda ortaya çıkan teknik değişmeleri, sosyal ve kurumsal yapıdaki gelişmeleri de kapsamaktadır. Büyüme, daha az girdi ile daha fazla çıktının nasıl elde edilmesi gereğini araştırırken, kalkınma bunun yanında çıktının yapısındaki değişlikleri ve sektörler arasında girdilerin tahsisi ile de ilgilenmektedir.¹³⁰

Ekonomik büyümenin açıklayıcısı dış ticaret olarak işlev görmektedir. Ekonomi politikaları, serbest ve korumacı stratejiler içerisinde gerçekleştirilmektedir. Özellikle A. Smith ile başlayan dış ticaret ve bununla birlikte büyüme ilişkisi 20. yüzyılda önemini yitirmiştir. Çoğu ülkeler korumacı politikaların baskısında kalmıştır. Kısıtlı bir şekilde dışa açık sanayileşme politikalarını uygulamışlardır. Çok sayıda iktisatçı korumacı politikaları benimsemiştir.1980’li yıllarda politik görüşlerde yenilenmeler sağlanmıştır. Bu yıllarda borç krizi ortaya çıkmıştır. Bu yüzden dış ticaret rejiminde köklü değişliklere gidilmiştir.

Hizmet ticaretinin önemli hale gelmesiyle mal ticaretine uygulanan politikaların hizmet ticaretine de uygulanıp uygulanamayacağı tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla mal ticaretindeki politikaların hizmet ticareti açısından geçerliliği tartışılmaya başlanmıştır. Hizmet ticaretini mal ticaretinden ayıran özelliklerin belirgin olması mal ticaretindeki teorilerinde hizmetlere uygulanamayacağı görüşünü yaygınlaştırmıştır. Hizmetlerin heterojen özelliği ve çeşitli hizmet türlerinin (ulaştırma, müteahhitlik ve bankacılık vb.) birbirinden çok

¹³⁰ S. Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, Bilim Teknik Yayınevi,3. Baskı, İstanbul, 1991, s. 126.

farklı olması aynı dış ticaret teorisinin bile tüm hizmet sektörlerine uygun olup olmadığı sorusunu da gündeme getirmektedir.¹³¹

Dış ticaretin tartışma gündemine gelmesi Avrupa’da ticaret burjuvazisinin siyasal erke katılımı ile başlamıştır. Merkantilist dönemde zenginleşmenin yolu ticarettten geçmektedir. O nedenle tartışılan dış ticaretin yararları değil, dış ticaret yoluyla nasıl daha çok zenginleşebileceğidir. Tartışmanın odağı böyle belirlenince, üzerinde durulan konu da dış ticaretin kendisi değil, dış ticaret bakiyesi olmuştur. Sanayi devriminden sonra, gündeme gelen sorun sınai ürünlerin pazarlanması ve sanayileşme sürecinin sürdürülmesi olunca, dış ticaretin kendisi tartışmanın odağını oluşturmaya başlamıştır.¹³²

2.2.1. Klasik Dış Ticaret Yaklaşımları

Dış ticaret teorilerinin gelişiminde klasik teori ışık tutmuştur. Klasik Dış Ticaret Teorisi Adam Smith ve David Ricardo’nun teorileriyle incelenmektedir. Klasik Dış Ticaret Teorisini karşılaştırmalı üstünlükler teorisi oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, neoklasik daha sonrasında da yeni klasik dış ticaretin temelini oluşturmuştur.

Ekonomik sistemin paradan bağımsız olarak işlediğini kabul etmek, ekonomide fiyatların tam esnek olması ve tam rekabet şartlarında belirlenmesi dış ticaret teorisinin basitleştirici varsayımlarını oluşturmaktadır. Emek-değer teorisi Klasik iktisatçılar tarafından dış ticaret teorisinin basitleştirici varsayımı olarak kabul edilmektedir.¹³³

Klasik Dış Ticaret Teorisi, dış ticareti belirleyen faktör ya da faktörler nedir sorusundan hareket ederek analizlerinde aşağıdaki varsayımları kullanmışlardır.¹³⁴

¹³¹ Havanur Ergün, “Hizmet Ticareti Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2010, s. 47.

¹³² Şiir Erkök Yılmaz, “Dış Ticaret Kuramının Evrimi”, Gazi Üniversitesi Yayın No: 178 İ. İ. B. F. Yayın No: 57, Ankara, 1992, s. 3.

¹³³ Karluk, 1991, s. 12.

¹³⁴ Nursen Vatansever Deviren, “Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İç Ticaretin Analizi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 6.

- a) İki ölkeli ve iki mallı dış ticaret modelleri kullanılır.
- b) Emek değer teorisi geçerlidir.
- c) Tam rekabet koşulları vardır.
- d) Ekonomi tam istihdam dőzeyinde bulunmaktadır.
- e) Üretim faktörleri, ölkede içinde tam hareketli olmasına karşın ölkeler arasında tamamen hareketsizdir.
- f) Uluslararası ticarete para nötr olarak kabul edilmekte ve dolayısıyla dış ticaret kısımlarına yer verilmemektedir.
- g) Taşıma giderlerinin sıfır olduğu varsayılmaktadır.
- h) Ekonomide, zevkler ve teknolojinin değişmediği varsayılmaktadır.

Doğu Hindistan kumpanyasının yaptığı ticaretin İngiltere aleyhine bir bakiye ile kapanması dış ticarete müdahalenin daha da arttırılması yolundaki fikirleri besleyen bir olgu olmuştur. Klasik iktisatçılar dış ticaretin kaynak dağılımına etkileri üzerinde durmuşlardır. Klasik Dış Ticaret Teorisi ve modern dış ticaret dőřüncesi ölkelerin üretimdeki uzmanlaşmalarında doğal olarak mukayeseli üstünlükleri bulunan mal ve hizmetleri öncelikle tercih ettiklerini ortaya koymaktadır.¹³⁵

Adam Smith'e göre; dış ticaret kaynakların en verimli yere gitmesini sağladığı için, kıt faktör olan sermayenin verimliliğini artırıcı rol oynamaktadır. Ölkede yeni pazarların sunulması dış ticareti yaygınlaştıracak ve bu sayede pazarın genişlemesi ile ortaya çıkan iş bölümü ile emeğin verimliliği artacaktır. Geleneksel Teori'ye göre dış ticaretin temelinde karşılaştırmalı üstünlükler bulunmakta ve faktör donanımları veya teknolojik açıdan benzer ölkeler arasında ticaret hacminin büyük olmaması gerekmektedir.¹³⁶

Bu yüzden ucuza mal edilen ürünlerin yapımında uzmanlaşmak gerekmektedir. Ölkede hangi ürün daha çok kar sağlıyorsa, o ürün işlenmeli ve ihraç

¹³⁵ Figen Tombak, "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Çekim Teorisi Çerçevesinde Analiz: Teori Ve Uygulama", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İkt. Gelişme ve Uluslararası İkt. Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010, s. 6.

¹³⁶ Arzu S. Akkoyunlu, "Yeni Dış Ticaret Teorileri", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.7, S. 21, Ankara, 1996, ss. 71-99, s. 72.

edilmelidir. Bir ürünün üretiminin pahalı ya da ucuz olması ülkelere göre değişim göstermektedir. Bir ülke için, bir ürünün üretimi pahalıya mal oluyorsa, diğer ülke için o ürünün üretimi karlı olacaksa o ürünün üretimi diğer ülkeye bırakılmalıdır. Burada Adam Smith'e göre önemli olan karşılıklı kazanç sağlanmasıdır. Ricardo'ya göre, bir ülkenin dış ticarete girişmesi için bir malı diğer ülkeden daha ucuza üretmesi gerekmez. Ticarete konu olan tüm malları karşı ülkeden daha pahalıya üreten bir ülke bile dış ticaret yapabilir.¹³⁷

Ricardo'ya göre de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşmış ötekilere dışarıdan satın alması, dış ticaretten kazançlı çıkabilmesi için yeterlidir. Ricardo'ya göre bu şekilde her iki ülke dış ticarete karşılıklı kazanç sağlanmış olacaktır. Ricardo'ya göre dış ticaret karşılaştırmalı üstünlükler arasındaki farklılık korunduğu sürece devam edebilecek bir olaydır. Ticaret hadlerinin alt ve üst limitler ticarete katılan ülkelerdeki emeğin karşılaştırmalı üstünlüğüne göre belirlenmektedir.¹³⁸

Dış ticaretten elde edilen toplumsal fayda artışı gerçekte, uzmanlaşmanın kaynakların en iyi dağılımını sağlamasındandır. Dış ticarete başlamakla her iki ülke de kaynaklarını en verimli oldukları alana yığarak toplumsal kazancı arttırmışlardır. Klasik Dış Ticaret Teorisi'nin ülkeler arasında mal değişiminin hangi oranlara göre gerçekleşeceği, yani uluslararası ticaret fiyatlarına ilişkin kısmında Mill'in teklif eğrileri analiziyle tamamlanmıştır.¹³⁹

2.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Kuramı, ülkeler arasında mutlak anlamda maliyet üstünlüklerinin olması durumunda hangi ülke neyi daha ucuza üretiyorsa o alanda uzmanlaşmış, karşı ülkenin ürettiği malı almasını söylemektedir. Böyle bir dış ticaret, kaynakların verimli oldukları alanlarda istihdam edilmelerini sağlayarak ülkenin üretim olanaklarını arttıracaktır. Mutlak üstünlükler teorisinde malları mutlak maliyetlerinden diğer ülkelere göre daha aşağı fiyata satan ülke söz konusu malın

¹³⁷ Erkök Yılmaz, *a.g.m.*, s. 174.

¹³⁸ Klasik Dış Ticaret Teorileri, <http://www.aykutors.com/2016/11/26/makro-ekonomi-7-klasik-dis-ticaret-teorileri> (28.11.2016)

¹³⁹ Klasik Dış Ticaret Teorisi, Klasik Dış Ticaret Teorileri, http://www.ekodialog.com/Konular/klasik_disticaret_teorisi.html (28.11.2016)

üretiminde uzman olmalıdır.¹⁴⁰ Böylece uluslararası uzmanlaşma ve serbest ticaret yoluyla hem kaynakların etkin dağılımı sonucu üretim artacak hem de ülkelerin tüketim düzeylerinin artmasına paralel olarak refah düzeylerinde yükselme ortaya çıkabilecektir. Smith büyüme teorisini, iş bölümü ve uzmanlaşma, ölçek ekonomileri, sermaye birikimi ve dış ticaret çerçevesinde oluşturmuştur. Adam Smith modelinde teorisinin temelunsurlarında sermaye birikimini baz alıp emeği ölçüt olarak görmesine rağmen emek, sermaye ve toprak olmak üzere üç üretim faktörünün varlığını kabul etmektedir.¹⁴¹

Sahip olunan mutlak üstünlük sadece mallar için değildir. Buradan yola çıkarak bu teoriyi hizmetlere uyarlamak mümkündür. Şöyle ki; son dönemde ülkeler hizmetlerini başka ülkelerle ticarete konu etmektedirler. Çünkü hizmet alanında rekabet edebilme gücüne ve mutlak manada üstünlüğe sahiptirler. Dolayısıyla kimi hizmetlerde mutlak manada üstünlüğe sahip ülkeler açısından bu teorinin varsayımları kabul edilebilir. Ancak A ve B diye iki ülkenin ve iki hizmetin olduğu durumda eğer A ülkesi tüm hizmetlerde üstün konumda ise dış ticaret oluşmayacaktır. İşte bu durum mal ticaretinde olduğu gibi hizmetler ticaretine uygulanabilirliği azaltmaktadır. Eğer bütün malları kendisi diğer ülkelere göre daha avantajlı olarak üretiyorsa bu ülke diğer ülke ve ülkelerle ticaret yapmaz.¹⁴²

Bu teoride gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaretin kısmını açıklayabilmesi eleştiri konusu olmuştur. Teoride, ülkenin her iki malda da aynı anda mutlak üstünlüğe sahip olması dış ticaret açısından oldukça zordur ve bu durum da açıklanamamaktadır.

Dış ticaretin Smith için istihdam yaratıcı bir işlevi de vardır. Bu noktadan hareketle, mutlak üstünlükler kuramının tam istihdam varsayımı altında biçimlendirildiği noktası kuşkuludur. Kesin olan bir şey varsa, o da, Smith'in dış ticarete fazla ürün satılması gibi işlev yüklediğidir. Dış ticaretin kaynak dağılımına

¹⁴⁰ Arife Ünüvar, “*Mutlak ve Karşılaştırma Üstünlükler Kuramı Çerçevesinde İngiltere'nin İhracatı ve Türkiye'nin İhracatının Karşılaştırılması*”, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s. 8.

¹⁴¹ H. Barbaros Mahiroğulları, “*İktisadi Büyümeye Etki Eden Faktörlerin Ekonometrik İncelenmesi ve Türkiye Uygulaması*”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi Bölümü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekonometri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 17.

¹⁴² Tombak, *a.g.t.*, s. 7.

etkileri ise Ricardo'da ön plana çıkmıştır. Ricardo'nun modeli, büyüme ve gelir bölüşümü modelidir. Model çok az sayıda fonksiyonel ilişkiye dayanmaktadır ancak buna rağmen çok önemli genellemelere ve sonuçlara varması nedeniyle modele "Şahane Dinamikler" adı verilmiştir.¹⁴³

2.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Adam Smith'in teorisi kendisinden sonra David Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Uluslararası ticaretin temelini David Ricardo, "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" olarak bilinen teorisiyle açıklamıştır.¹⁴⁴

Bir ülke karşı ülkeye kıyasla iki malı da daha pahalıya üretiyor olabilir ama hangi malı daha az pahalı üretiyorsa o dalda uzmanlaşarak ticarete girişmelidir. İki malı da karşı ülkeye kıyasla daha ucuza üreten ülke için de durum aynıdır. Bu ülkede en çok hangi malı daha ucuza üretiyorsa o dalda uzmanlaşarak, daha az avantajla ürettiği malı karşı ülkenin uzmanlık alanına bırakmalıdır. Ticaret iki ülkenin de yararına olacaktır. Bu model gelişmekte olan ülkelere uygulanırsa, gelişmekte olan ülkelerin öğrenme potansiyeli yüksek olan sektörlerde uzmanlaşmaları gerektiği ve böylece daha yüksek mukayeseli üstünlüklere sahip olacakları söylenebilmektedir.¹⁴⁵

Karşılaştırmalı üstünlük teorisi; Adam Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisi'nin tersine bir ülkenin diğer ülkeye göre her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olması halinde bile, ülkelerin karşılıklı çıkara dayalı bir serbest ticaretten kazanç sağlayabileceğini öngörmektedir. Teoriye göre her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahipse, bu malı üretip ihraç etmekle karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır. Söz konusu ülke, diğer malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip olmasına karşın üstünlük derecesinin diğer ülkeye göre daha düşük olduğu yani karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı malı ithal etmesi halinde, serbest ticaretten diğer ülkeye beraber kazanç sağlayabilecektir.¹⁴⁶

¹⁴³ Mükerrerrem Hiç, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul,1994. s. 22.

¹⁴⁴ Ergün, *a.g.t.*, s. 48.

¹⁴⁵ Şen, *a.g.t.*, s. 18.

¹⁴⁶ Vatanserver Deviren, *a.g.t.*, s. 12.

Örnek verecek olursak; piyasada Portekiz ve İngiltere iki ülke, kumaş ve şarap iki mal yer alsın. Portekiz, her iki malı da İngiltere'den daha az maliyetle üretiyor olsun.

Tablo 2.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi Çerçevesinde Portekiz-İngiltere Karşılaştırması

	Şarap	Kumaş
Portekiz	80 işgünü	90 işgünü
İngiltere	120 işgünü	100 işgünü

Kaynak: Vatansever Deviren, a.g.t, s.12.

Portekiz, her iki malı da daha kısa bir zaman dilimi içinde üretmekte yani her iki üretim dalında da bu nedenle Portekiz'de, İngiltere'dekinden daha ucuz olacaktır. Portekiz, her iki malı da ucuza ürettiğine güvenerek dış ticaret yapmayabilir, oysa Ricardo'ya göre, bu durumda bile Portekiz en ucuza ürettiği malda uzmanlaşarak, daha az ucuza ürettiği malı karşı ülkeden alacak olursa kazançlı çıkacaktır. Portekiz, yukarıdaki örnekte, şarap üretiminde İngiltere'ye kıyasla daha avantajlıdır. Şarabı İngiltere'ye kıyasla 40 işgünü daha az maliyetle üretmektedir. Oysa bir birim kumaş üretiminde yalnızca 10 işgünü öndedir. Dolayısıyla şarap üretiminde uzmanlaşması ve kumaşı İngiltere'den ithal etmesi halinde, bir birim kumaşı da şarabın maliyetine mal etmiş olacaktır. Yani seksen iş günü değerinde şarap vererek kumaş elde edecek, böylece bir birim kumaşı da seksen işgünü karşılığı elde etmiş gibi olacaktır. Bu durumda İngiltere için de şarabın maliyetini karşılığında verdiği kumaşın maliyetiyle ölçmek gerektir. Bir başka deyişle, İngiltere kumaşı yüz iş gününde elde ettiğine göre, şarabı da yüz iş günü karşılığı elde etmiş olacak, şarabın İngiltere'ye olan toplumsal maliyeti yüz iş gününe karşılık gelecektir. Her iki ülke de dış ticaret sayesinde kaynak tasarrufu sağlamıştır. Portekiz'in tasarrufu on işgünü, İngiltere'ninki yirmi işgünüdür. Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı'nın özü; bir ülkede karşılaştırmalı olarak daha az emekle ve daha ucuza üretilebilecek bir mal ihracatın/ithalatın konusu olmaktadır.¹⁴⁷

2.2.1.3. Fırsat Maliyetleri

Vazgeçme Maliyeti Teorisi'ne göre, bir malın vazgeçme maliyeti söz konusu malın üretimini bir birim artırmak için gerekli olan kaynakları serbest bırakmak üzere diğer bir malın üretiminden vazgeçilmesi gereken miktara eşit olmaktadır.

¹⁴⁷ Cingöz, a.g.t, s. 6.

Dolayısıyla bu teoride kaynakların tam istihdam düzeyinde olduğu varsayılmaktadır. Bir malın üretimini artırmak için gerekli kaynakları sağlamak üzere diğer malların üretimini kısmak, tam istihdam koşullarına özgü bir durumdur. Ayrıca, tüketim üzerindeki değişimleri inceleyen Meade, gümrük birliği ile nisbi fiyatların değişmesi sonucu mallar arası ikamenin gerçekleşeceğini ve üye ülkeler arasında tüketimin değişeceğini öne sürmüştür.¹⁴⁸

Bir malın fırsat maliyeti, o malın üretimini bir birim artırmak için başka bir maldan vazgeçilmesi gereken miktara eşittir. Fırsat maliyetleri yaklaşımında birim üretim maliyeti, bir birim mal üretmek için gerekli olan tüm kaynakların toplamına eşittir. Fakat her biri fiziki bakımdan farklı olan bu kaynakları nasıl ölçmeliyiz? Bunun yolu kullanılan emek, sermaye, doğal kaynaklar gibi faktörlerin parasal değerlerini toplamaktır. Fiyatların üretimdeki fırsat maliyetlerini tam olarak yansıttığı kabul edilmektedir. Ülkeler gümrük birliğine gitmekle parametreler sabit kalmak şartıyla, optimum şartları değiştirerek, birlik içinde ve dışında kalan ülkelerin refah seviyelerini etkileyebilmektedir.¹⁴⁹

2.2.1.4. Faktör Donatımı Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi İsveçli iktisatçı Eli F. Heckscher'in 1919'da yayınlanan bir makalesine dayanmaktadır. Heckscher'in öğrencisi olan Bertil Ohlin daha sonra yayınladığı bir kitapta bu modeli geliştirmiştir. Bu iki iktisatçının isminden dolayı bu teoriye Heckscher-Ohlin teorisi de denir.¹⁵⁰

Heckscher-Ohlin Modeli'nde, ülkeler arasındaki farklı görelî maliyetlerin temelinde yatan neden, üretim faktörlerinin uluslararası dağılımındaki oransızlıktır. Bu olgu, iki ülke arasındaki görelî maliyetlerin farklılaşmasına ve buradan dış ticaretin gelişmesine neden olacaktır. Bu ticarete, kapital yönünden zengin olan ülke

¹⁴⁸ Rıdvan Karluk, *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 61.

¹⁴⁹ Elif Haykır Hobikoğlu, "Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, C.1, ss. 65-82, s. 71, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100833> (01.12.2016)

¹⁵⁰ Seyidoğlu, 2001, s. 64.

kapital-yoğun, emek yönünden zengin olan ülke emek-yoğun malları ihraç edecektir.¹⁵¹

Faktör oranları modeli ve faktör donanım modeli diye de nitelendirilen Heckscher-Ohlin modeli, bazıları Ricardo modelinden farklı olan aşağıdaki temel varsayımlar üzerine inşa edilmiştir:

1. İki ülkede (Portekiz-İngiltere) iki mal (kumaş-çelik) Ricardo modelinde olduğu gibi sadece emek faktörü kullanılarak üretilmektedir. Ayrıca emek ve sermaye faktörlerinin nitelikleri her ülkede aynıdır, emek ve sermaye faktörleri uluslararası düzeyde homojendir:

$$Q_C = F(L_C, K_C), Q_C^* = F(L_C^*, K_C^*)$$

$$Q_S = F(L_S, K_S), Q_S^* = F(L_S^*, K_S^*)$$

2. Her ülke sabit bir emek ve sermaye donanımına sahiptir ve her ülkede tam istihdam vardır.
3. Üretim faktörlerinin sektörler arasındaki akışkanlığı tam, ülkeler arasındaki akışkanlığı ise sıfırdır. Dolayısıyla da her ülkede kullanılan emek ve sermaye miktarı veri donanımına eşittir:

$$L_C + L_S = L, K_C + K_S = K$$

$$L_C^* + L_S^* = L^*, K_C^* + K_S^* = K^*$$

4. Her ülkede her mal Ricardo modelindeki tersine aynı üretim teknolojisi üzerinden üretilmektedir, üretim fonksiyonları Ricardo modelindeki tersine her ülkede aynıdır.
5. İki mal farklı faktör yoğunlukları (sermaye-emek) oranları üzerinden üretilmekte ve faktör fiyat oranı değişince faktör yoğunlukları değişmemektedir. Bu durum, kuvvetli faktör yoğunlukları varsayımı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda hangi mal daha yüksek bir sermaye-emek oranı (K/L) üzerinden üretiliyorsa, o malın sermaye yoğun mal olduğu söylenmektedir.¹⁵²

¹⁵¹ İşgüden- Akyüz, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁵² Ünsal, 2007, s. 483.

Faktör Donatımı Teorisi, Klasik Dış Ticaret Teorisi'ne ait varsayımların birçoğunu almış ve bunlara ek olarak işgücü ve anaparayı analize dahil etmiştir. Bu teori, uluslararası ticareti ülkelerin faktör donatımlarının ve malların faktör yoğunluklarının farklı olmasına dayandırması açısından Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne farklı bir yorum getirmektedir.¹⁵³

Bu teoriye göre eşit olan faktör fiyatları ülkelerin gelir dağılımını da etkileyecektir. Kıt faktör payının azalması, nispi olarak fazla bulunan üretim faktörü milli geliri artıracaktır. Serbest ticarete kıt üretim faktörünün azalışı, o ülkenin refah seviyesinde düşüş yaratmayabilir.

2.2.2. Merkantilist Yaklaşım

1500-1750 yıllarını kapsayan dönem, ticaret devrimi olarak adlandırılmış ve Kapitalist dönemin temelini oluşturmuştur.¹⁵⁴

1500'lü yıllarda Avrupa, deniz aşırı ticaretin gereklerine uygun olarak örgütlenmeye zorlanmıştır. Bu dönemde, gelişmeye ayak uyduramayan feodal beyler tefsiye olmuş, tek ve güçlü bir kral ticaretin ihtiyaç duyduğu ordu ve donanmayı kurarak savaşmayı üstlenmiştir. Tarım ve zanaat ile uğraşanlar, üretimlerini artırmaya çalışmıştır. Tarımda toprağa bağımlılık, lonca düzeninde ustaya sadakat ortadan kalkmıştır. Bir ülke zenginliğinin artırılabilmesinin yolu, mümkün olduğu kadar çok miktarda değerli madeni ülke içinde toplamaktan geçmeye başlamıştır.¹⁵⁵

Tarihin en çalkantılı yıllarını kapsayan Merkantilist Dönem, uzun bir zaman aralığında gerçekleşmiştir. Bu nedenle, Merkantilistler tarafından ele alınan ekonomik problemler, dönem başı ve sonu açısından değişiklik göstermektedir. Devlet adamları, şirkette temsilcileri, devlette veya belirli bir şirkette önemli bir mevkiye geçmek için göze girmeye çalışan tüccarlar Merkantilistler adı verilen topluluğu oluşturmaktadır.

¹⁵³ Vatansver Deviren, *a.g.t.*, s. 15.

¹⁵⁴ Erkök Yılmaz, *a.g.m.*, s. 37.

¹⁵⁵ Merkantilist İktisadi Düşünce,
http://erzurum.edu.tr/Content/Yuklemeler/Personel/Vedat__KAYA/IDT_7._BOLUM8992.pdf
(04.12.2016)

Merkantilistlere göre tarım ve sanayi zenginliği arttırıcı işkolları değildir. Tarım ve sanayi, ticaret yolları onlara pazar sağladığı sürece karlı çalışabilen iş kollarıdır. Dolayısıyla zenginliğin kaynağı ticarete aranmalıdır. Bir ülkede altın ve gümüş madenleri yoksa veya yenileri açılmıyorsa zenginliği arttırmanın yolu ancak dış ticaret yoluyla altın ve gümüş sağlamaktan geçer. Merkantilist düşüncede, fazla veren bir dış ticaret bilançosu önem arz etmektedir.¹⁵⁶

2.2.3. Neoklasik Yaklaşım

1870'lerden 1920'lere kadar süren bu dönemde klasik teoride köklü değişiklikler yapan, fakat bunun dışında bir takım kayıtlarla klasik görüşleri liberal ideolojide sürdüren neo-klasik iktisatçılar yaşamıştır. Bu iktisatçılarda yöntem; rasyonel soyutlayıcı, tümdengelimci ve matematiksel statik denge analizi olarak nitelendirilmektedir.¹⁵⁷

İşçilere daha fazla anlayış gösterildiği takdirde endüstriyel işletmelerin daha çok kazanç sağlayacağını savunan Elton Mayo Neo-Klasik düşüncenin öncüsü kabul edilmektedir.¹⁵⁸

Klasik Yaklaşım 1930'lu yıllara kadar işletmelerin yapı ve işleyişine yol göstermiş; 1929 yılında meydana gelen krizin işletmeleri başarısızlığa sürüklemesi nedeniyle Klasik Teori'nin dikkate almadığı konuların incelenmesi zorunluluğu doğmuştur. Yönetim ve organizasyonlara farklı açılardan bakan Neoklasik Teori hızla gelişerek 1950'li yıllara kadar yönetim uygulamalarında bir akım durumuna gelmiştir.¹⁵⁹

Neo-Klasik yaklaşımın en önemli katkısı, organizasyon yapısı içerisinde bireyin uyması gereken davranışlara verdiği tepki, o şekilde davranışı neden sergilediği ve yapı ile davranışları arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik olmuştur.

¹⁵⁶ Özlem İnce, “Yeni Büyüme Teorileri: Türkiye İçin Bir Uygulama”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 43.

¹⁵⁷ Vildan Serin, *İktisat Politikası, Seçme Konular, Para Politikası Maliye Politikası Uluslar Arası İktisat Politikası*, Alfa Kitabevi, Ankara, 1998. s. 47.

¹⁵⁸ Ennur KAYMAKCIOĞLU, *Neo-Klasik Yönetim Teorisi*, Uludağ Üniversitesi, 2015, s. 23. <http://slideplayer.biz.tr/slide/1964635/7/images/20/Neo-Klasik+Y%C3%B6netim+Teorisi.jpg> (04.12.2016)

¹⁵⁹ İsmail Dalay, “Neoklasik (Davranışsal) Yönetim Teorileri”, <http://ismaildalay.blogspot.com.tr/2013/11/neoklasik-davranssal-yonetim-teorileri.html> (04.12.2016)

Bu yaklaşımın asıl üzerinde durduğu konu, bir yapı içerisinde çalışan istihdamı tanımak, becerilerini anlamak ve potansiyelinden yararlanmak, istihdam organizasyon amaçlarını gerçekleştirmek için katkılarını sağlamak, istihdamları motive etme yollarını aramaktır.

Bu yaklaşım içinde para sorunlarına önem vermişlerdir. Neo-klasikler para ve konjonktür teorisi içinde, statik denge analizinden ayrılmışlardır. Çünkü bu teorileri marjinal analizden bağımsız olarak geliştirmişler, para teorisini para-kredi mekanizmasına dayandırmışlardır.¹⁶⁰

2.2.4. Yeni Dış Ticaret Teorileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ticaretin serbestleştirilmesi ile benzer faktör donatımlarına sahip endüstrileşmiş ülkeler arasında endüstri-içi ticaretin artması ve faktör donatımı teorisinin test edilmesi sonucu paradoks bir duruma ulaşılması, yeni dış ticaret teorilerinin doğmasına yol açmıştır. Yeni dış ticaret teorileri, günümüzde uluslararası ticaretin tümünü açıklayabilecek kadar kapsamlı teorilerden oluşmamasına karşın geleneksel dış ticaret teorisi ele alınmakta daha sonra yeni dış ticaret teorileri kapsamında bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.¹⁶¹

Bu teori, faktör donatımı teorisinin eksik olan yanlarını tamamlayıcı niteliktedir. Genellikle teoriler dış ticareti açıklamaya ve standart mallar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle uluslararası ticareti tam kapsamlı bir şekilde açıklayabilecek durumda değildirler. Günümüzde rekabet üstünlüğü, bilgi yoğun teknolojiler üzerinde durmaktadır. Bu durum yaşadığımız çağın getirilerindedir. Önceki dönemlerde daha çok emek ve sermaye üzerinde durulmaktaydı. Gün geçtikçe bu durum değişmektedir ve gelişen teknoloji ve bilimle, bilim ön plana çıkarak bilgi yoğun endüstriler ön plana çıkmaktadır.¹⁶²

- Nitelikli İş Gücü Teorisi,

¹⁶⁰ Serin, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁶¹ Vatansever Deviren, *a.g.t.*, s. 35.

¹⁶² Nüvit Oktay, *Dış Ticarete Giriş*, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1624, Eskişehir, 2005, s. 48.

- Teknoloji Açığı Teorisi,
- Ölçek Ekonomileri Teorisi,
- Ürün Dönemleri Teorisi,
- Tercihlere Benzerlik Teorisi,
- Monopolcü Rekabet Teorisi.

2.2.4.1. Nitelikli İşgücü Teorisi (Keasing ve Kenen)

Dış ticaretin nedeni işgücünün nitelik farklarıdır. Nitelikli işgücü bakımından zengin olan ülke, üretiminde kalifiye işçilik gerektiren malların üretiminde uzmanlaşır. Öte yandan niteliksiz emeğe bol olarak sahip bulunan ülkeler ise yoğun biçimde niteliksiz emeği içeren malların üretiminde üstünlüğe sahip bulunmaktadır. Bu modelde AR-GE harcamaları çok önemlidir ve vasıflı emeğin oluşmasına büyük katkıları vardır¹⁶³. “Nitelikli işgücü yoğun mallar ile sermaye yoğun mallar genellikle birbirinin aynısıdır ve bunları genellikle gelişmiş ülkeler üretir. Gelişmekte olan ülkeler ise daha çok niteliksiz emek gerektiren ilkel tarım ürünleri ve bol toprak kullanılan, katma değeri düşük sanayi ürünleri üretiminde uzmanlaşırlar”

Nitelikli İşgücü Teorisi'nin varsayımları şunlardır:¹⁶⁴

- Piyasalarda tam rekabet şartları hakimdir.
- Ulaştırma masrafları ve diğer ticari engellerin olmadığı bir dünya vardır.
- Başlangıçta her iki ülke farklı işgücü donatımına sahiptir.
- Başlangıç zamanında toplumların nüfusu sabittir.
- Zevk ve tercihler bütün ülkelerde aynı olup gelir seviyesi ve gelir dağılımına bağlı değildir.

¹⁶³ Bulut, *a.g.e.*, s. 768.

¹⁶⁴ Oğuzhan Türker, “*Yeni Dış Ticaret Teorileri: Teori ve Uygulama*”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İkt. Gelişme ve Uluslararası İkt. Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2002, s. 85.

- Üretim fonksiyonu her ülkede aynı olup gelir seviyesi ve gelir dağılımına bağlı değildir.
- Üretim fonksiyonu her ülkede aynı ve başlangıçta lineer homojendir.
- Üretim faktörleri niteliksiz işgücü ile nitelikli işgücünün bir veya birkaç türünden oluşmaktadır.
- Beceriler öğrenme yolu ile elde edilebilmektedir.

Heckscher-Ohlin Teorisi'nden farklı olarak, Keesing bu modelde; uluslararası faktörler nedeniyle işgücünün akışkan olmadığını savunmuştur. Keesing'e göre işgücü; ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında ise tam hareketsizdir.

Keesing analizi yaparken, Heckscher-Ohlin Modeli'nin ölçek ekonomilerinin olmaması, tam rekabetin geçerli olması, tercihlerin tüm ülkelerde benzer olması ve taşıma giderlerinin sıfır olması varsayımlarını aynen almaktadır. Ülkelerde, yüksek eğitim kalitesi ile donatılmış işgücünün, yüksek nitelikli ürünlerin üretiminde, buna karşılık eğitim kalitesi görece daha düşük olan niteliksiz işgücü ile donatılmış ülkelerdeki emek, düşük kaliteli ürünlerin üretimlerinde uzmanlaşmalarının, fayda sağlayacağını ifade etmektedir.¹⁶⁵

Teoriye göre de dış ticareti etkileyen beşeri sermaye ve nitelikli işgücüdür. Ülkeler arası bulunan nitelikli işgücü farkı dış ticareti belirlemektedir. Sanayileşmiş ülkelerde nitelikli iş gücü oranı yüksektir. Bu sayede malların üretiminde uzmanlaşmakta ve bu malları ihraç etmektedirler.

2.2.4.2. Teknoloji Açığı Teorisi (Posner)

Sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaret, yeni mal ve üretim süreçlerine dayanmaktadır. Yeni mal ve üretim süreçleri ise, ileri sanayileşmiş ülkelerde bulunan yenilikçi firmalar tarafından geliştirilmektedir. Yenilikler patent ve fikri mülkiyet hakları yasaları ile korunmakta; yeni malı üreten firma, bu malın ilk ihracatçısı

¹⁶⁵ Gürsan Civelek, “Yeni Bir Dış Ticaret Politikası Olarak Paralel Ticaret”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Trabzon, 2009, s. 18.

olmaktadır. Ancak daha sonra teknolojik taklit yoluyla ya da malın serbest mal durumuna gelmesinden sonra bazı ülkeler, ucuz emek yoluyla ya da doğal kaynak üstünlükleri sayesinde bu malı geliştiren ülkeden daha ucuza üretebilirler. Böylece söz konusu mal; daha az gelişmiş ülkeler tarafından ihraç edilmeye başlanır. Malı ilk icat edenler bu ülkelerle rekabet edemedikleri için az gelişmiş ülkelere ithal etmeye başlarlar.¹⁶⁶

Teknoloji Açığı Teorisi'nin varsayımları şunlardır:¹⁶⁷

- Ülkeler teknik açıdan farklı bilgi düzeylerine sahiptir.
- Ticaret yapan her ülke aynı kar, büyüme, ücret ve rant oranına sahiptir.
- Teknik bilgidaki farklılıklar, farklı ülkelerdeki aynı isimli iki endüstri arasında yöntem ve ürün açısından farklılıklar doğarsa bile, her ülkede bu endüstriler mevcuttur.
- Gümrük tarifeleri yoktur.
- Tüketici zevk ve tercihleri bütün ülkelerde aynıdır ve sabittir.
- Döviz kuru sabittir.
- Ticaret başlamadan önce tam istihdam söz konusudur.
- Taşıma masrafları yoktur.

Bu varsayımlar Heckscher-Ohli'nin varsayımlarıyla benzerlik göstermektedir. Bir ülkede tüketiciye yeni imkânlar sunulduğunda tüketicilerdeki zevk ve tercihler değişirse diğer ülkelere de yansıtacağı savunulmaktadır.

2.2.4.3. Dinamik Teknolojik Açık Modeli (P. Krugman-1979)

Bu modelde, ülkeler teknolojik düzeyine göre sıralanmaktadır. Bu bağlamda her malın en iyi üretim tekniklerinden oluşan bir teknoloji sınırının olduğu ve

¹⁶⁶ Nurhan Aydın, *Uluslararası İşletmecilik*, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1576, Eskişehir, 2004, s. 51.

¹⁶⁷ Türker, *a.g.t.*, s. 87.

ülkelerin en iyi üretim tekniklerini belirli bir zaman gecikmesiyle uyguladıkları kabul edilmektedir. En iyi üretim tekniklerini daha az bir zaman gecikmesiyle uygulayan ülke daha fazla gelişmiş ülke olarak nitelendirilmektedir. Bu, ülkeleri sıralamakta ve ülkeler merdiveni olarak adlandırılmaktadır. Mallar daha fazla teknoloji-yoğun ve daha az teknoloji-yoğun mallar diye sınıflandırılmakta ve mallar merdiveni olarak adlandırılmaktadır.¹⁶⁸

Bu model faktör donatımı teorisiyle monopolcü rekabet teorisini birleştirmektedir. Çünkü ticaretin nedeni olarak karşılaştırılmalı üstünlüğü ve ölçek ekonomilerini birlikte hesaba katmaktadır. Bu model, endüstri-içi ticaret ve endüstriler-arası ticaret olmak üzere iki farklı ticaret akımını öngörmektedir. Endüstri-içi ticaret, farklılaştırılmış malların ticaretini içerirken; endüstriler arası ticaret, mamul mal ile gıda maddelerini kapsayabilmektedir. Endüstri-içi ticaret, imalat sektöründeki ölçek ekonomilerinden dolayı farklı türdeki uzmanlaşmaya dayanırken; endüstriler arası ticaret ülkelerin faktör donatımındaki farklılıktan kaynaklanan uzmanlaşmayı yansıtmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, stratejik dış ticaret politikaları, araştırma-geliştirme ve teknolojik üstünlük gibi dış ticareti belirleyici etkiler oligopol ve monopolcü rekabet piyasalarının kabul görmesini kolaylaştırmıştır.¹⁶⁹

2.2.4.4. Ürün Dönemleri Teorisi (Vernon-1966)

Bu model, teknoloji açığı hipotezinin genelleştirilmiş ve geliştirilmiş bir şeklidir. Bazı ülkeler var olan mallarda bazıları da yeni mallar üretiminde uzmanlaşırlar. Vernon'a göre; teknolojik yenilikler ve yeni malların geliştirilmesi ileri sanayileşmiş ülkelerde, özellikle de ABD'de olur. Bu durum, yüksek derecede eğitilmiş iş gücünün ve AR-GE'ye yapılan göreceli yüksek harcamaların bir sonucudur. Ürün sürecini 5'e ayırmaktadır.¹⁷⁰

İlk aşamada; ürün geliştirilmekte ve ufak ölçekli üretim yapılmaktadır. Üretim yeniliği bulan firmanın ülkesinde ve yurtiçi piyasa için yapılmaktadır.

¹⁶⁸ Bulut, *a.g.e.*, s. 775.

¹⁶⁹ Tombak, *a.g.t.*, s. 8.

¹⁷⁰ Vatanserver Deviren, *a.g.t.*, s. 43.

İkinci aşamada; ürün hemen hemen tam olarak olgunlaşmıştır. Bu aşamada üretim hızlandırılmaktadır. Satışlar önce yurt içi piyasaya yöneliktir. Sonra ihracata başlanır. Böylece malın iç tüketimi ve üretimi artmaktadır. Ancak dışarıda gelişen talep nedeniyle üretimdeki artış hızı çok daha yüksektir. Üretici firma yeni teknolojiyi tek başına elinde tutmaktadır.

Üçüncü aşamada; üretim teknolojisi standartlaşmaktadır. Üretim yöntemi, deneme-yanılma veya deney konusu olmaktan çıkmıştır.

Dördüncü aşamada; yenilikçi firma içte ve dışta teknoloji lisansı vermeyi karlı bulmaya başlamıştır. Standart üretimin maliyetini düşürmek için üretim, işçi ücretlerinin düşük olduğu öteki ülkelere kaydırılmaktadır. AR-GE harcamalarına ve yüksek mühendislik bilgilerine sahip emeğe gerek kalmayan bu aşamada, üretimin başka ülkelere aktarılması daha ekonomik duruma gelmektedir. Yenilikçi ülkede bir kısım mal üretilmeye devam etmektedir. Ancak malın lisansını alan düşük maliyetli yeni üreticilerin ihracat piyasalarını ele geçirmeleri ile yenilikçi ülkenin ihracat hızı kesilmektedir. Bu aşamada, yenilikçi firmaları taklitçi ülke piyasasına doğrudan yatırım yapmaya başlamaktadır.

Beşinci aşamada; yenilikçi ülkenin iç piyasası, yerli üretim yerine ithalatla karşılanmaya başlanmaktadır. Artık teknoloji dünya ülkelerine tamamen yayılmış üretimi sınırlandıran lisanslar da sona ermiş, yani teknoloji bir tür serbest mal haline gelmiştir. Yurtiçi üretim hızla düşmeye başlamıştır. Yenilikçi ülke kendi iç piyasasında tamamen devre dışı bırakılınca ürün dönemleri tamamlanmış olmaktadır.

Teoride mallar, eski ve yeni; ülkeler, yenilikçi ve taklitçi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yenilikçi ülkeler teknolojik yeniliklerin yapıldığı ve yeni malların geliştirildiği, başta ABD olmak üzere ileri sanayileşmiş ülkelerdir. Bu yeteneğin sebebi, yüksek derce eğitilmiş işgücü ile yüksek düzeydeki araştırma ve geliştirme harcamalarıdır. Taklitçi ülkeler ise var olan malların üretim tekniğini kopya etmek suretiyle üretim yapan ülkelerdir.¹⁷¹

¹⁷¹ Türker, *a.g.t.*, s. 89.

2.2.4.5. Tercihlerde Benzerlik Teorisi (Linder-1961)

Bu teori, homojen olmayan sanayi ürünleri ticaretini konu almaktadır. Teoriye göre, gelir düzeyi benzer ülkelerin zevkleri de benzerdir. Bu nedenle, malların ticareti ülkeler arasındaki talep koşullarına bağlıdır. Linder'e göre; bir ülkede firmalar halkın çoğunluğu tarafından talep edilen ve piyasası geniş olan malları üretmektedir. Bu mallar iç piyasada tutulduğu zaman tercihi benzeyen diğer ülkelere ihraç edilmektedir

Ülkenin ihracatı üç aşamada gerçekleşmektedir:¹⁷²

1. Ülkedeki firmalar, tüketicilerin çoğunluğu tarafından talep edilen malları üretirler.
2. Bu malın üretiminde zamanla deneyim kazanırlar.
3. Bu mallar zevk ve tercihler bakımından benzerlik gösteren ülkelere ihraç edilir. Ülkenin ithalatı ise azınlık olarak nitelendirilen tüketici kesiminin tercihlerini karşılamak üzere azınlık kesiminin tercihlerine benzeyen ülkelere ihraç edilir.

Yapılan uygulama ve araştırmalara göre uluslararası ticaretin mamul mübadelesi yönünde olduğu kanıtlanmıştır. Linder bu teorisini uluslararası ticaretin açıklanmasındaki yetersizlik üzerine kurmuştur. Kişi başına gelir seviyesi ve gelir dağılımını ele alarak, tercih ve zevk yönünde satın alma gücünün desteklenmesi halinde tüketiciye kolaylık sağlamaktadır. Gelirle desteklenen sanayi malları hazırda bulunan talep olacaktır. Birbirine gelir düzeyinde benzerlik gösteren ülkelerin zevkleri de aynı özellikler gösterir.

Tercihlerde Benzerlik Teorisi şu sınıflamalara sahiptir:¹⁷³

- **Benzer Tercihler:** Belirli bir ürün ihracatçısı olan bir ülke ile karşılaştırılabilir olan başka bir ülkede bu ürünü satın almak isteyen tüketicilerin varlığını ifade etmektedir.

¹⁷² Bulut, *a.g.e.*, s. 782.

¹⁷³ Tombak, *a.g.t.*, s. 8.

- **Temsili Talep:** Bir malın potansiyel ihraç malı olabilmesi için iç pazarda olması gereken taleptir.

Talep koşullarını belirleyen temel faktör ise, ülkelerin gelir düzeyleridir. Bir ülke de genellikle halkın büyük çoğunluğu tarafından tercih edilen mallar üretilir. Sonraki aşamada söz konusu mallar zevk ve tercihleri benzer, aynı gelir grubu içindeki ülkelere ihraç edilmektedir.¹⁷⁴

2.2.4.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Günümüz ekonomilerinde özellikle sanayi üretiminin temel özelliği, farklılaştırılmış malların üretilmekte olduğudur. Dünya ticaretinin de çok büyük bir kısmı bu farklılaştırılmış nitelikteki malların alım satımını kapsamaktadır. Bu tür ticarete endüstri içi ticaret denilmektedir. Monopolcü rekabet teorisi ise endüstri içi ticareti mal farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır.

Monopolcü rekabet teorisinin şu varsayımlar üzerine kurulmuştur:¹⁷⁵

- Çok sayıda alıcı ve satıcı vardır.
- Piyasaya giriş ve çıkış serbesttir.
- Hane halkı ve diğer karar birimleri tam bilgiye sahiptir.
- Faktör akışkanlığı tamdır.
- Çok sayıda firma tarafından üretilen mallar farklılaştırılmıştır.

Piyasanın en temel özelliği malların farklılaştırılmış olmasıdır. Malların farklılaştırılması firmalara göre malların değiştirilmesidir. Bu gerek içerik gerekse görünüş olarak da olabilmektedir. Farklılaştırıp sunduğu ürüne göre her firmanın kendine özgü tüketici grubu olacaktır. Üretilen mallar içerik veya görüntü olarak farklı olacağı için dış ticarete konu olmaktadır.

¹⁷⁴ Tombak, *a.g.t.*, s. 8.

¹⁷⁵ Türker, *a.g.t.*, s. 83.

2.2.5. Ulusların Rekabet Üstünlüğü Teorisi

Rekabet şartlarının değişken bir yapı içerisinde olması ve yaşanan küreselleşme, bir ulusun rekabet üstünlüğünün analiz edilebilmesi açısından yeni yöntemlerin uygulanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda Michael E. Porter, kapsamlı bir araştırma niteliği taşımakta olan, Elmas Modeli'ni ortaya koymuştur. “Bazı ulusların neden diğerlerine göre belirli sektörlerde daha rekabetçi olduğu” sorusuna yanıt vermeye çalışılan model, belirli bir sektörde ulusal rekabet gücünü belirleyen bazı unsurların birbirleriyle ilişkili olarak incelenmesini öngörmektedir¹⁷⁶.

Porter'in yaklaşımı rekabet edebilirliği yerel koşullarla bağlantılandırmaktadır. Çalışmanın sonucunda rekabet gücünün belirleyicileri olarak saptanan ana unsurlar şunlardır:

- Faktör koşulları,
- Talep koşulları,
- İlgili ve destekleyici sektörlerin durumu ve
- Firma yapısı, stratejisi ve rekabet durumu.

Devletin rolü ve şans faktörleri de bu ana unsurları destekler nitelikte düşünülmektedirler. Porter, devletin rolünün dolaylı olarak uluslararası rekabet gücünün gelişiminde etkili olduğunu düşünmektedir. Bu durumda devlete düşen, faktör koşulları, talep koşulları, ilgi ve destekleyici sektörlerin durumu ve firma yapısı, stratejisi ve rekabet durumu çerçevesinde sektörü desteklemek gerekmektedir. Rekabet avantajı yaratmaya çalışmamak gerekmektedir. Şans faktörü ise, sektörü etkileyen ama hiçbir şekilde kontrol edilemeyen rekabet ortamında pozisyonları değiştirebilen olaylardır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Murat Koç, Onur Basar Ozbozkurt, “Ulusların Rekabet Üstünlüğü Ve Elmas Modeli Üzerine Bir Değerlendirme”, C.2, S. 3, 2014, Ss. 85-91, S. 85. <http://www.isletmeiktisat.com/index.php/iicd/article/view/17> (06.12.2016)

¹⁷⁷ Özlem Öz, “Porter Modeli: Uluslararası Rekabet”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2012, s. 8.

2.3. CARİ AÇIK KAVRAMI VE CARİ AÇIK KAVRAMINA TEORİK YAKLAŞIMLAR

Ödemeler bilançosunun ana hesap kalemlerinden biri olan cari işlemler hesabı, dış ticaret, hizmetler, yatırım gelirleri ve cari transferleri yansıtmaktadır.¹⁷⁸

Ülkenin elde ettiği cari işlem gelirleri, yapılan giderlerden fazla ise cari işlemler fazlası olarak tanımlanırken, tersi durum cari işlemler açığı olarak tanımlanmaktadır. Cari işlemler hesabı fazla verdiğinde; yurt içinde bulunan yerleşikler yurt dışına sermaye aktarmakta, açık verdiğinde ise yurt içinde bulunan varlıklar satılarak veya dış borçlanma yapılarak kapatılmaktadır.

Herhangi bir ülkedeki yerleşik kişi ve kuruluşların, başka ülkelerde bulunan kişi ve kuruluşlarla yapmış olduğu karşılıklı alışverişler cari dengeyi oluşturmaktadır. Cari işlemler dengesinin belirlenmesine yönelik çeşitli teorik yaklaşımlar kısaca özetlenmektedir. Mallar ya da dış ticaret alt bölümünde bir yıl içinde yapılan ithalat ve ihracat işlemleri yer almaktadır. Hizmetler ya da görünmeyenler başlığını taşıyan öteki alt bölümde ise, yabancılara yapılan ve yabancılardan yaptıkları hizmetlere ilişkin işlemler gösterilmektedir.¹⁷⁹

2.3.1. Esneklikler Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, bir mal ya da hizmetin talep edilen miktarını malın kendi fiyatının, ikame ve tamamlayıcı malların fiyatlarının ve gelirin bir fonksiyonu olarak tanımlayan geleneksel talep teorisine dayanmaktadır. Yaklaşım analize cari işlemler dengesini, ihracat ile ithalat arasındaki fark olarak tanımlayarak başlamaktadır. İhracat ve ithalat miktarlarının ise sırasıyla yabancı kullanılabilir gelir-reel döviz kuru ve ulusal kullanılabilir geliri-reel döviz kuru ve ulusal kullanılabilir gelir-reel döviz kuru tarafından aşağıdaki gibi belirlendiği varsayılmaktadır.

$$Q_x = f(Y^*, EP^*/P)$$

¹⁷⁸Begüm Erdil Şahin, “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, İstanbul Kültür Üniversitesi, C.3, No 2, ss. 47-56, İstanbul, 2011, s. 48, .

¹⁷⁹Nazan Yılmaz, “Cari Açığın Finansmanında Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, İşletme Anabilim Dalı, Finansman Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 14.

Q_x ihracat miktarını, Y^* yabancı ülke milli gelirini, E nominal döviz kurunu, P^* yabancı ülke genel fiyat seviyesini, P yurt içi genel fiyat seviyesini, (EP^*/P) reel döviz kurunu (R) ifade etmektedir. Burada kısmi türevler $f_1 > 0$ ve $f_2 > 0$ 'dır. Yani yabancı ülke milli gelirindeki ve reel döviz kurundaki artışlar ihracatı artırmaktadır.¹⁸⁰

Esneklikler yaklaşımı, dış ticaret dengesine odaklanmaktadır. Uluslararası fiyatların cari dengeyi sağlayan açıklayıcı değişkeni olduğunu öne sürmektedir. Bu yaklaşım dış ticaret dengesindeki olası bir devalüasyonun etkisini analiz etmektedir.

Magee (1973), "Currency Contracts, Pass-Through, and Devaluation" adlı çalışmasında, J Eğrisi etkisini teorik olarak incelemiştir. Magee (1973), ABD'nin ticaret dengesinde doların devalüe edilmesi sonucunda meydana gelen değişimleri; kısa dönemde negatif, uzun dönemde pozitif ilişkiye neden olan farklı devreler analizi ile açıklamıştır. Dış ticaret dengesi ile döviz kuru arasındaki bu yaklaşım, uluslararası iktisat literatüründe döviz kuru veya dış ticaret haddi ile dış ticaret dengesi arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyen "J Eğrisi Yaklaşımı" olarak yer almaktadır.¹⁸¹

Bu teori aynı riskli iki aktifin aynı getiriye sağlayacağı önermesiyle başlamaktadır. Eğer risklere aynı fakat getirilere farklı iki aktif varsa, arbitrajcılar devreye girecek ve bu farklılıktan kar elde etmeye yönelecektir. Başka bir deyişle aynı riskli iki aktiften getirisi yüksek olan satın alınacak, düşük olan ise satılacaktır. Bu durum getiri hadleri eşitlenene kadar devam edecektir.¹⁸²

2.3.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Toplam harcamalar yaklaşımına göre dış dengesizlik, mal ve hizmet harcamalarının yapısında oluşacak değişiklik ile giderilebilecektir. Bu yaklaşımda dış açık sorunu, ülkenin toplam gelir ve harcamaları ile ilişkilendirilmiş ve

¹⁸⁰ Aydoğuş-Öztürkler, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁸¹ Akbulut, *a.g.t.*, s. 8.

¹⁸² Seyidoğlu, *a.g.e.*, 1999, s. 327.

devalüasyonun dış dengeyi sağlayıcı etkisi, milli gelir üzerinde meydana getirdiği değişimler ile açıklanmıştır.¹⁸³

Alexander (1952) tarafından geliştirilen massetme yaklaşımının en önemli özelliği, basitliğidir. Bu yaklaşım GSMH özdeşliği vasıtasıyla açıklanabilmektedir. Milli gelir özdeşliği aşağıdaki gibi yazılmaktadır:

$$Y = C + I + G + X - M$$

Y, GSMH'YI, C özel tüketim harcamalarını, I özel yatırım harcamalarını, G devletin tüketim ve yatırım harcamalarının toplamını, X ihracatı ve M ithalatı ifade etmektedir.

(C + I + G) toplam iç talebi ifade etmektedir. Ancak bu yaklaşım bu toplamı massetme olarak adlandırmaktadır. Böylece ekonominin massetme kapasitesi (A) aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$A = C + I + G$$

Cari işlemler dengesi (CA), analizi basitleştirmek amacıyla cari işlemler bilançosundaki diğer kalemler dikkate alınmadığında, aşağıdaki gibi tanımlanabilmektedir.

$$CA = X - M$$

A = C + I + G ve CA = X - M denklemleri Y = C + I + G + X - M denkleminde yerine konulduğunda aşağıdaki sonuca ulaşılmaktadır:

$$CA = Y - A$$

Y bir ülke ekonomisinin ne kadar ürettiğini, A ne kadar harcadığını ve CA ise ülke ekonomisinin ürettiği ile tükettiği arasındaki farkı ifade etmektedir.

Bu yaklaşım dikkate alındığında cari işlemler dengesizliğini gidermenin yolu basittir. Örneğin, bir açık söz konusu olduğunda, bu açığı gidermek için ya Y artırılmalı ya da A azaltılmalı veya her ikisi birden yapılmalıdır. Ancak pratikte Y ve A da değişiklik yapmak birbirinden önemli ölçüde farklı araçları içeren ve çok farklı etki-tepki uzunluğuna sahip politika seçeneklerini uygulamayı gerektirmektedir. Y'yi

¹⁸³ Cari İşlemler Dengesi, <http://x3nnotlar.blogspot.com.tr/2012/12/cari-islemler-dengesi.html> (07.12.2016)

etkilemek arz yönlü ve uzun dönem gerektiren politikaların uygulanmasını gerektirirken, A'yı etkilemek talep yönlü politika uygulamalarını gerektirmektedir.

184

Bu çözümlenin sonucu olarak, devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların amaçlanan etkilere sahip olabilesi için mutlaka daha sıkı maliye ya da para politikaları gibi harcama kısıcı politikalarla desteklenmesi gerektiği görüşü kabul görmüştür. Bir başka deyişle, ekonomi tam istihdamdayken yurt içi harcama kısılarak kaynaklar serbest bırakılmalıdır. Devalüasyondan kaynaklanan görelî fiyat değişiklikleri, boşta kalan kaynakların ihracat sektörüne tahsis edilmesine ve harcamanın ithal mallardan yerli mallara kaydırılmasına yol açacaktır.¹⁸⁵

2.3.3. Parasalıcı Yaklaşım

Parasalıcı yaklaşım temel olarak,1970'lerde Robert Mundell, Harry Johnson ve Jacob Frenkel gibi Chicago Üniversitesi profesörleri tarafından geliştirilmiştir.

Monetarist Yaklaşım, dış dengeyi sağlama mekanizmalarının açıklanmasını hedeflemekte, kurların oluşumuna yeni bir açıklama getirmektedir. Döviz kurları, ulusal paranın arz ve talebine göre belirlendiği için mekanizma basit işlemektedir. Arz edilen para miktarının, talep edilen para miktarını aşması sonucu söz konusu para döviz piyasasında değer kaybetmektedir.¹⁸⁶

Kısa dönemli enflasyonla birlikte üretim ve istihdamın artması durumu geçicidir. Buna neden olan da para arzının artırılmış olmasıdır. Para arzındaki artış, enflasyona yol açar ve uzun dönemli olarak ekonominin reel kesimini etkilememektedir.

Parasal sözleşme devresinde; ihracat veya ithalat sözleşmeleri devalüasyon öncesi, bu sözleşmelerden doğan ödemeler ise devalüasyon sonrası yapılmaktadır. Devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkisi söz konusu sözleşmelerin hangi ülke para birimi ile yapıldığına bağlı olarak iki alternatif durum şeklinde ortaya

¹⁸⁴ Aydoğuş-Öztürkler, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁸⁵ S. Tolga Tiryaki, "Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik Ve Türkiye Örneği", Araştırma Genel Müdürlüğü Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2002, s. 4.

¹⁸⁶ Parasalıcı Yaklaşım ve Kurların Oluşumu, <https://asbava.blogspot.com.tr/2011/02/parasalci-yaklasm-ve-kurlarn-olusumu.html>, (06.12.2016)

çıkılmaktadır. İhracat ve ithalat için ortaya çıkan bu iki alternatif, ihracat ve ithalat sözleşmeleri için dört olası durum önermektedir. Bu durumlar Tablo 2.3’de gösterilmektedir.¹⁸⁷

Tablo 2.3. Devalüasyonun Ticaret Dengesi Üzerindeki Dört Olası Kısa Dönem Etkileri

İhracat Sözleşmeleri	İthalat Sözleşmeleri	
	Ulusal Para	Yabancı Para
Yabancı Para	Ulusal para birimi değerinden hesaplanan dış ticaret dengesi (DTD) artar	Ulusal para birimi değerinden hesaplanan DTD başlangıç durumuna bağlı olarak değişir. Dış fazla varsa DTD artar. Dış açık varsa DTD azalır. Dengede olan DTD değişmez
	Yabancı para birimi değerinden hesaplanan DTD artar.	Yabancı para birimi değerinden hesaplanan DTD değişmez
Ulusal Para	Ulusal para birimi değerinden hesaplanan dış ticaret dengesi (DTD) artar.	Ulusal para birimi değerinden hesaplanan DTD azalır.
	Yabancı para birimi değerinden hesaplanan DTD başlangıç durumuna bağlı olarak değişir. Dış fazla varsa DTD azalır. Dış açık varsa DTD artar. Dengede olan DTD değişmez.	Yabancı para birimi değerinden hesaplanan DTD azalır.

Kaynak: Akbulut, a.g.t, s.8.

Para talebini artıran bir unsur da fiyatların yükselmesidir. Merkez Bankası emisyon yoluyla bu para talebini karşılamazsa devalüasyon, ülkenin döviz rezervlerini artırır. Devalüasyon dış ticarete giren malların ulusal para fiyatlarını yükseltir. Parasalcılara göre döviz gelirlerindeki artış, hem sermaye hem de dış ticaret akımları hareketiyle gerçekleşmektedir.

2.3.4. Dönemler Arası Yaklaşım

Dönemler arası ödeme gücü teorisine bir diğer katkı Mann tarafından geliştirilmiştir. Sürdürülebilirlik, Mann’a göre “Dışsal dengesizliğin ekonominin yörüngesini değiştirecek ekonomik güçleri ortaya çıkarmamasıdır”. Bu tanıma göre dışsal dengesizliğin ülkenin ekonomi politika uygulayıcılarının politikalarını değiştirmek zorunda bırakmaması sürdürülebilirlik olarak anlaşılmaktadır. Bir ülke cari işlemler açıkları nedeniyle kura müdahalede bulunmak zorunda kalıyorsa, kur politikasının değiştirmeye zorlanıyorsa, enflasyon hedeflemesinden vazgeçiyorsa onun dış dengesizliğinin sürdürülemez olduğu söylenebilmektedir. Mann bu tanımdan hareketle cari açığın sürdürülebilirlik göstergelerini üç perspektiften incelemiştir. Ulusal gelir temelinde yurt içi perspektif, mal ve hizmet ticareti

¹⁸⁷ Akbulut, a.g.t., s. 9.

temelinde uluslararası perspektif, finansal aktiflerin akımı temelinde uluslararası perspektif. Ulusal gelir temelinde yurt içi perspektife göre, dış ticaret açığı yatırımlarla stoklar arasındaki ve kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki harcamalardan kaynaklanmaktadır.¹⁸⁸

Bu yaklaşımda GSYİH artışı, yurt dışında ihracatı artırmaktadır. Yurt içi GSYİH artışı ise, ithalatı artırmaktadır. Nispi fiyatlardaki değişim ithalat ve ihracat üzerinde etkisini göstermektedir. Aynı zamanda döviz kurundaki artış ihracatı, azalış ise ithalatı artırmaktadır. Bir ülkede genç nüfus yüksek ise harcamalar artar. Bu nedenle de ithalat da artmış olur.

Dönemler arası yaklaşıma göre cari işlemler dengesi, verimlilik artışı, hükümet harcamaları, faiz oranları gibi değişkenler hakkında oluşturulan beklentiler doğrultusunda, özel kesimin optimal dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının bir sonucudur. Bu çerçevede dahilinde, cari işlemler dengesinin rolü, geçici olduğu düşünülen verimlilik veya talep şoklarına karşı yastık görevi görmek olarak tanılanmaktadır.¹⁸⁹

Dönemler arası ödeme gücü yaklaşımının kullanıldığı çalışmalardan ilki Milesi-Feretti ve Razin'in çalışmalarıdır. Milesi-Feretti ve Razin yaptıkları ilk çalışmada Avustralya, Şili, İrlanda, İsrail, Meksika ve G. Kore'yi incelemişler, bu ülkelerin cari işlemler hesapları için sürdürülebilirlik göstergesi olabilecek göstergeleri belirlemeye çalışmışlardır. Şili 1982'de, Meksika 1976,1982 ve 1994'te, İrlanda 1982 ve 1987'de, İsrail 1985'te ve G. Kore 1980'de cari işlemler açığına bağlı krizler yaşamışlar, Avustralya ise 1990-1995 döneminde büyük miktarda cari işlemler açığını sürdürebilmiştir.¹⁹⁰

Sonuç olarak, Milesi-Feretti ve Razin faktör kombinasyonunun kullanılması gerektiğini savunmaktadırlar. Tek bir faktör kullanılarak cari açığın sürdürülebilir olduğu göstergesini kullanmak çok yetersiz kalacaktır. GSYİH'ye cari işlemler açığının oranı gösterge olarak kullanılırsa yetersiz kalacaktır. Yazarlara göre de artan

¹⁸⁸ Serdar Göcen, "Türkiye Cari İşlemler Hesabı Açıklarının Sürdürülebilirliği", İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s20.

¹⁸⁹ Tiryaki, *a.g.m.*, s. 5.

¹⁹⁰ Göcen, *a.g.t.*, s. 20.

borçlar, finansal sistemin zayıflığı, bankacılığın zayıflığı, düşük tasarruf, tahvil piyasasının düşüklüğü, ihracat sektörünün küçük olması cari işlem açığının tehlike arz etmesine neden olmaktadır.

2.4. CARI AÇIĞIN NEDENLERİ

Cari denge mal dengesi, hizmetler dengesi, yatırım gelirleri dengesi ve son olarak cari transferlerin hesaplamasıyla ortaya çıkmaktadır.¹⁹¹

Cari işlemler açığı, açık ekonomiler için söz konusu olabilecek bir olgudur. Genellikle ülkenin gelişmişlik düzeyindeki yükselmeye koşturucu olarak, özellikle ülkenin finansal piyasalarının gelişmesi ve uluslararası finansal piyasalar ile bütünleşmesinin artması sonucu toplam yabancı finansman içerisinde ilk tür finansmanın payının artacağı varsayılmaktadır. Ancak gelişme sürecinin başlarında olan ülkelerde veya sermaye piyasalarının derinleşmediği ülkelerde borçlanma, ağırlıklı olarak yabancı finansman şeklindedir.¹⁹²

Büyümenin fazla olması için gerekli olan tasarruf sağlanmazsa cari işlemler açığı da artacaktır. Çözümü de iç tasarrufları artırmaktan ve ekonomiyi dondurmaktan geçmektedir. Böyle olması için de bütçenin daha da sıkılaştırılması, faiz oranlarının yüksek kalması ve iç talebin azaltılması gerekmektedir. Ayrıca değer kazanan iç para ithalatın ihracattan daha fazla olması ticaret açığının büyümesine neden olmaktadır. Bu yüzden döviz kuru uygulaması değiştirilmelidir.

Türkiye,1989 yılında 32 Sayılı Karar ile birlikte sermaye hareketleri üzerindeki her türlü denetimi kaldırmış, 2000’li yıllarda gündeme gelen “enflasyon hedeflemesi” ulusal paranın değerlendirilmesi ile sonuçlanırken, bu süreç dış ticaret açıkları yoluyla cari açığın artmasına ve iç tasarrufların aşınmasına neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde dış ticaret açığı yolu ile cari açığın artmasına neden olan temel gelişmelerden birisi de 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması’dır. Gümrük Birliği Anlaşması sonucunda Türkiye üçüncü ülkelere karşı Avrupa Birliği’nin ortak gümrük birliği tarifelerini uygularken, birçok sektörde Türkiye’nin rakibi olan Çin, Hindistan gibi uzak Doğu Asya ülkeleri bu tarifeden

¹⁹¹ Cari Açık ve Nedenleri, <http://www.gazetebilkent.com/2013/03/19/cari-acik-ve-nedenleri/> (08.12.2016)

¹⁹² Aydoğuş-Öztürkler, *a.g.e.*, s. 101.

muaf olmanın avantajını kullanarak Türkiye'ye karşı rekabet güçlerini artırmışlardır. Bu gelişme, Türkiye'nin Asya ülkelerine karşı dış ticaret açığının dramatik ölçülerde artması ile sonuçlanmıştır. Türkiye ekonomisinde son yıllarda sanayinin yurt içi üretimini olumsuz etkileyen, dolayısıyla dış açıklar yoluyla cari açığın artmasına neden olan faktörlerden birisi de Dahilde İşleme Rejimi olarak bilinen teşvik sistemidir.¹⁹³

Yani cari açık, ülkenin kendi ürettiğinden fazlasını harcamasıdır. Üretimden fazla yapılan harcamalar da, dış borçlanmayla karşılanır. Üretilenden fazla harcanan paranın niteliği değişmektedir. Bu harcama, tüketim için de yapılabilir, yatırım için de yapılabilir. Kazançlı yatırımlar için üretimden fazla harcama yapıldığında bu borçlar ödenebilmektedir. Aksine bütçe açığını kapatmak için uzun sürede geri dönüşü olan kamu harcamaları için yapılan harcamalar, mutlaka cari açık problemi ortaya çıkarmaktadır.

2.5. CARI AÇIĞIN FİNANSMANI

Türkiye'de 2003'ten 2007 sonuna kadar 116,5 milyar dolar cari açık verilmiştir. Ödemeler dengesi istatistiklerinin finans hesabı dengesinde gösterilen sermaye hareketleri, cari açığın finansman biçimini değerlendirebilmek açısından bir ölçüttür. Tablo 2.4'te de görüleceği gibi söz konusu dönemde Türkiye'ye net hata ve noksan kalemi dahil 170,6 milyar dolar tutarında finansal sermaye girişi gerçekleşmiştir.¹⁹⁴

¹⁹³ B. Ali Eşiyok, "Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri", *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Y. .49, S. 569, Temmuz 2012, ss. 63-86, s. 63.

¹⁹⁴ Hayrettin Tüleykan-Selçuk Bayramoğlu, "Türkiye'de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 44, Ocak 2016, ss. 401-420, s. 27.

Tablo 2.4. Cari Açığın Finansmanı ve Dış Borçların Gelişimi

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Toplam (2003-2007)
İhracat (fob)	4,373	40,124	51,206	67,047	76,949	91,944	113,185	400,331
İthalat (fob)	38,106	- 47,407	- 65,216	90,925	- 110,479	- 133,268	- 160,702	- 560,590
Ticaret Dengesi	3,733	- 7,283	- 14,010	- 23,878	- 33,530	- 41,324	- 47,517	- 160,259
Cari İşlemler Dengesi	3,390	- 1,522	- 8,037	- 15,604	- 22,603	- 32,192	- 38,031	- 116,467
Finans Hesabı	14,643	1,161	7,098	17,679	43,623	42,966	50,029	161,395
Yurtdışı Doğrudan Yatırım	3,266	1,063	1,753	2,847	10,029	19,918	21,864	56,410
Yabancıların Türkiye’de Portföy Yatırımı	3,727	1,503	3,851	9,411	14,670	11,402	2,780	42,114
Yerleşiklerin Yurtdışında Portföy Yatırımı	-788	-2,096	-1,386	-1,388	-1,233	-4,029	-2,063	-10,099
Diğer Yatırımlar (Net)	-12,897	865	3,379	7,668	21,235	16,609	29,555	78,447
Net Hata ve Noksan	- 1,671	149	5,036	2,267	2,181	-149	17	9,257
Rezerv Hareketleri	2,694	- 6,153	- 4,097	- 4,342	- 23,200	- 10,625	- 12,015	- 54,279
Dış Borç Stoku	113,592	130,093	144,915	162,202	168,808	206,471	247,201	117,108
Kısa Vadeli Borç Stoku	16,403	16,424	23,013	32,569	37,103	41,984	40,351	23,927
Kısa Vadeli Dış Borç Stokunun Merkez Bankası Brüt Döviz Rezervlerine Oranı	0.87	0,61	0.68	0.89	0.77	0.73	0.56	

Kaynak: Subaşat- Yetkiner, a. g. e., s 35.

Söz konusu dönemde Türkiye’de birikimli olarak 160,3 milyar dolar tutarında dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. Bu açığın bir kısmı; işçi döviz gelirleri ve diğer faktör gelirlerinden elde edilen döviz girişleri ile finanse edilebilmiştir. 116,5 milyar dolarlık toplam birikimli cari açık ise finansal sermaye girişleri ile net hata ve noksan hesaplarında gözlenen kayıt dışı sermaye girişleri ile finanse edilmektedir.¹⁹⁵

Cari açık, dış kaynaklarca finanse edilmediği takdirde azalma eğilimine girer ve ortadan kalkar. Türkiye bu süreci 1979, 1994 ve 2001 yılında yaşamıştır.¹⁹⁶

Sıcak para kısa vadeli sermaye akımlarına dayanıyorsa ve ülke dışına kolayca çıkıp gidiyorsa cari açığın finansmanı daha yüreklendirici olmaktadır. Cari açığın finansmanında, borçsuz doğrudan yatırımların ağırlıklı olduğu ve uzun vadeli sermaye hareketlerinde biraz daha sakin olmaktadır. Fakat bu dönemde de tam bir rahatlığa kavuşulduğu da söylenemez.

¹⁹⁵ Teona TİTVİNİDZE, “Cari Açığın Finansmanında Turizm Sektörünün Rolü Ve Gürcistan Örneği”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 8.

¹⁹⁶ Cari Açığın Nedenleri, <http://sry.blogcu.com/cari-acigin-nedenleri/577898> (11.12.2016)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME İLE CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE DIŞ TİCARET DENGESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, cari işlemler dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ile dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle konuyla ilgili daha önce yapılan literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Sonrasında ekonometrik analiz kısmında model En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi ile regresyona tabi tutulmuş birim kök testleriyle beraber zaman serisi analizi yapılarak elde edilen bulgular ortaya konulmuştur.

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomik analizlerin vazgeçilmez kavramlarından olan ekonomik büyüme, ülke refahının en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızın literatür taraması kısmında öncelikle büyüme üzerinde etkisi araştırılan kavramlarla ilgili çalışmalardan bahsedilmiştir. Sonrasında ise cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesinin büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalar yer almıştır.

3.1.1. Literatürde Yer Alan İktisadi Büyüme Çalışmalarına Genel Bakış

Uluslararası ve Türkiye için farklı ekonometrik yöntemlerle çeşitli yıl verileri alınarak yapılan çalışmalarda çeşitli ekonomik kavramlarda meydana gelen değişikliklerin iktisadi büyüme üzerine etkileri araştırılmaktadır.

Akalın ve Kesikoğlu (2007), Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ile büyüme arasındaki ilişkiyi 1975-2005 dönemi için Granger nedensellik testini kullanarak analiz etmiş; kayıt dışı ekonomiden büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008), Türkiye'nin 1992-2007 dönemi için doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi

incelemiş; doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Altın ve Kaya (2009), Türkiye’de 1990-2005 dönemi için AR-GE harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkiyi VEC modeli yöntemini kullanarak analiz etmiş; AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli nedensellik ilişkisinin olduğu ve kısa dönemde nedensellik ilişkisinin olmadığı sonuçlarını ortaya koymuşlardır.

Arısoy (2005),1950-2003 dönemi verilerini kullanarak Türkiye’de toplam kamu harcamaları ve bu harcamaları oluşturan alt harcama kalemlerini ekonomik tasnif ölçütü olarak Wagner ve Keynes Yasasının Türkiye açısından geçerliliğini eş bütünleşme ve nedensellik testleri kullanarak analiz etmiş; uzun dönemde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını artıracığı sonucuna ulaşmıştır.

Arısoy (2008),1963-2005 dönemi verilerini kullanarak Kaldor Yasası’nın Türkiye ekonomisi için geçerliliğini zaman serileri analizi ile belirlemeye çalışmış; iktisadi büyümenin sanayi sektörü üretimini artıracığı sonucunu ortaya koymuştur. Çalışma bulgularına göre, uzun dönemde sanayi sektöründeki büyüme Kaldor Yasası’nı desteklemektedir.

Aslan ve Küçükaksoy (2006), Türkiye’de 1970-2004 dönemi yıllık verilerini kullanarak finansal gelişme-ekonomik büyüme ilişkisinin nedensellik boyutunu Granger nedensellik testi ile analiz etmiş; finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Başar vd. (2009), Türkiye’de1975-2005 dönemi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Sınır Testi Yaklaşımı ile test etmiş; Wagner ve Keynes’in kamu harcamaları ile ilgili hipotezlerinin Türkiye için geçerli olmamasına rağmen kamu harcamalarının toplam değeri esas alındığında uzun dönemli ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bilginoğlu ve Aysu (2008), Türkiye’de 1968-2005 dönemine ait yıllık verileri kullanarak dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini regresyon analizi ile

araştırmış; Türkiye'deki dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bozkurt (2010), eğitim, sağlık ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için 1980-2005 dönemine ilişkin yıllık verileri, iki Aşamalı Engle-Granger, Johansen Kointegrasyon ve Stock Watson yöntemleri aracılığıyla analiz etmiş; eğitim ve sağlığın ayrı ayrı değerlendirildiğinde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, birlikte değerlendirildiğinde ise sağlığın ekonomik büyüme üzerinde eğitime göre daha fazla etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Değer (2006), Türkiye'de 1980-2005 dönemi için mal ihracatı ve turizmden elde edilen döviz gelirlerinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerine etkilerini sıradan en küçük kareler yöntemi ve regresyon analizi ile test etmiş; mal ihracatının Türkiye'nin ekonomik büyümesini pozitif yönde etkilediği ve kısa vadede turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Durkaya ve Ceylan (2006), Türkiye ekonomisi için vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkilerini araştırmak için Engle-Grangerko-entegrasyon testi ile kısa dönem ilişkileri araştırmak için hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testini kullanmış; dolaysız vergilerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensel ilişkinin olduğu ve dolaylı vergilerle ekonomik büyüme arasında nedensel ilişki olmadığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Ekinci (2011),1980-2010 dönemi Türkiye ekonomisine ait verileri kullanarak yaptığı analizler sonucunda doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve çift yönlü bir ilişki bulunduğu, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Genç, Değer ve Berber (2010),1980-2007 dönemi için Toda-Yamamoto nedensellik testlerini kullanarak beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş; ihracattan beşeri sermayeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Giray (2004), savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi korelasyonu kullanarak incelemiştir; sonucunda savunma harcamaları ile eğitim harcamaları arasında pozitif, savunma ve sağlık harcamaları arasında negatif yönlü ilişkinin bulunduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Göçer (2013), 1992:1-2012:3 dönemi verilerini kullanarak yabancı doğrudan yatırımlar ve ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesine etkilerini sınır testi yaklaşımını kullanarak analiz etmiş ve ihracatın ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, yabancı doğrudan yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Güneş (2013), Türkiye'de 1988 ile 2009 yılları için finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini nedensellik testini kullanarak araştırmıştır; ekonomik büyümenin finansal istihdamı artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Kandır, İskenderoğlu ve Önal (2007), Türkiye'de 1988 - 2004 dönemi için üç aylık verileri kullanarak finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen eş-bütünleşme testleri, hata düzeltme modeli ve nedensellik analizleri ile incelemişler; ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Koç (2013), 27 AB ülkesi için 2012 verilerini kullanarak beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini yatay kesit yöntemi ile test etmiş; beşeri sermaye göstergelerinde görülen herhangi bir iyileşmenin, ekonomik büyüme üzerinde de aynı şekilde iyileştirici etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Mercan ve Peker (2013), Türkiye ekonomisi için 1992-2010 dönemi aylık verilerini kullanarak finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sınır testi yaklaşımıyla analiz etmişler; kısa dönemde finansal gelişme ile dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin uzun dönemdeki gibi pozitif olmasına rağmen uzun döneme göre daha küçük bir değerde gerçekleştiği sonucuna ulaşmışlardır.

Mucuk ve Alptekin (2008),1975-2006 dönemi verilerini temel alarak dolaylı ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Türkiye ekonomisi açısından ko-entegrasyon ve Granger nedensellik testlerini kullanarak analiz etmişler; ko-entegrasyon testi kullanıldığında ele alınan değişkenlerin birlikte hareket ettiği, nedensellik testi kullanıldığında dolaysız vergilerden büyümeye doğru tek yönlü bağıntının bulunduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Oktayer ve Susam (2008), Türkiye’de 1970-2005 dönemi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi en küçük kareler yöntemini kullanarak test etmiş; toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde anlamsız, kamusal yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özel (2012), Türkiye’de 1991:1 ve 2010:4 dönemine ait ticari açıklık, finansal açıklık ve ekonomik büyüme verilerini kullanarak uygulanan ticari ve finansal açıklık politikalarının ekonomik büyümeye etkisini incelemiş; Türkiye’nin finansal açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin, ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisinden daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özer ve Erdoğan (2006),1987-2006 dönemi verilerini kullanarak Türkiye ekonomisinde ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile analiz etmiş; ihracattan ekonomik büyüme ve ithalata tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır.

Şahbaz (2014), Türkiye ve 27 AB üyesi ülke için 1991-2011 dönemini kapsayan sabit sermaye yatırımları, istihdam ve ekonomik büyüme verileri arasındaki ilişkiyi panel birim kök, panel eş-bütünleşme ve panel nedensellik analizleri ile test etmiş; kısa dönemde işgücünden ekonomik büyümeye nedensellik bulunduğu, yatırımlardan büyümeye nedensellik bulunmadığı ve işgücü ile yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik bulunduğu sonuçları ile uzun dönemde sabit sermaye yatırımları ve istihdamdan büyümeye, sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyümeden istihdama doğru nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Şimşek ve Kadılar (2010), Türkiye’de 1960-2004 dönemi için beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi eş bütünleşme ve hata düzeltme modelleri yöntemlerini kullanarak analiz etmişler; uzun dönemde ihracattaki artış ve beşeri sermaye birikiminin büyümeyi desteklediği, GSYH’deki artışın da beşeri sermaye birikimini beslediği sonucuna ulaşmışlardır.

Taban (2006), Türkiye’de doğuşta yaşam beklentisi, sağlık kurumlarının yatak sayısı ve sağlık personeli başına düşen kişi sayılarını ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1968-2003 dönemi verilerini kullanarak nedensellik testi yapmış; sağlık kurumlarının sayısı ile reel GSYİH arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı, diğer sağlık göstergeleri ile reel GSYİH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Taban ve Kar (2006), Türkiye’nin 1969-2001 dönemine ait yıllık verileri kullanarak beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş; Türkiye’de beşeri sermayenin ekonomik büyümeye olumlu ve ekonomik büyümenin de beşeri sermaye birikimine önemli katkılarının olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tan, Mert ve Özdemir (2010), Türkiye ekonomisi için 1969-2003 dönemi için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi gecikmesi genişletilmiş VAR modelleri çerçevesinde Toda-Yomamoto’nun önerdiği Wald test istatistiğini kullanarak analiz etmiş; altyapı harcamalarından gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı, eğitim harcamaları ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı, sağlık harcamaları ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında ise nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Telatar ve Terzi (2010), Türkiye ekonomisi için 1968-2006 dönemi için nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisini Granger nedensellik testi ve VAR analizi kullanarak incelemiş; nüfus artış hızının ekonomik büyümeyle azalma eğilimine girdiği, mesleki eğitimin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Tıraşoğlu ve Yıldırım (2012), Türkiye’de 2006:01-2012:03 dönemi verilerini kullanarak sağlık harcamaları ve GSYİH arasındaki ilişkiyi, birim kök ve eş

bütünleşme testleri ile analiz etmiş; tek yapısal kırılma durumunda sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Türkoğlu, Ökten ve Yetişen (2016),1985-2014 dönemi için dış borçların ve yurtiçi tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini zaman serisi analizi kullanarak test etmiş; yurtiçi tasarruflar ile dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Uzay (2002), Türkiye ekonomisinde 1971-1999 dönemi için kamu büyüklüğü ve büyüme arasındaki ilişkiyi iki sektörlü üretim fonksiyonunu kullanarak analiz etmiş; kamu harcamalarının büyümeyi pozitif yönde etkilediği, temel fonksiyonların ötesinde kamu harcamalarının artmasının büyüme üzerindeki pozitif etkisinin azalmasına yol açabileceği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, kamu büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında çok kuvvetli olmasa da negatif ilişkinin var olduğunu belirlemiştir.

Yapraklı (2007), Türkiye’de 1990:1-2006:4 dönemi için ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çok değişkenli eş-bütünleşme analizi, hata düzeltme-geliştirilmiş Granger nedensellik testleri ve vektör hata düzeltme modellerini kullanarak analiz etmiş; uzun dönemde ekonomik büyümeyi ticari açıklığın pozitif, finansal açıklığın negatif yönde etkilediği, hata düzeltme ve Granger nedensellik testleri sonucunda finansal açıklık ile büyüme arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu, ticari açıklıktan finansal açıklığa doğru tek yönlü nedenselliğin bulunduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Yapraklı (2007), Türkiye ekonomisi için 1987:1-2007:1 dönemi verilerini kullanarak enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çok değişkenli eş-bütünleşme analizi ve hata düzeltme-geliştirilmiş Granger nedensellik testleri ile analiz etmiş; uzun dönemde ekonomik büyümenin enflasyondan negatif olarak etkilendiği, enflasyondan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Yapraklı ve Sağlam (2010),1980-2008 dönemi için Türkiye’de bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile analiz etmiş ve bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yaylalı, Akan ve Işık (2010), Türkiye’de 1990-2009 dönemi için AR-GE, yatırım harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ADF, eş-bütünleşme ve nedensellik testlerini kullanarak analiz etmiş; uzun dönemde AR-GE yatırım harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3.1.2. Dış Ticaret, Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi İle İlgili Literatür Taraması

Ülkemizde ve diğer ülkelerde dış ticaret ve cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar ekonomi literatüründe geniş yer almaktadır. Smith Mutlak Üstünlükler Teorisi’nde ve Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi’nde dış ticaretin, tüm ülkelerin refahının artmasını sağlayacağı konusunu savunduğu dönemlerden itibaren dış ticaret ve büyüme üzerine birçok çalışma yapıldığı görülmektedir.

Literatürde cari işlemler dengesi ile büyüme oranı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda iki yaklaşım üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki ekonomik büyüme oranlarında meydana gelen artışların cari işlemler bilançosunda açıklara yol açtığını göstermiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi üretim aşamasında ithal girdiyi daha yüksek oranda kullandıklarından yani ithalata bağımlı ihracat yapmaları sebebiyle, büyüme oranlarında meydana gelen artışlar sonucunda cari işlemler dengesinde bozulmalar görülmüştür. Bunun yanı sıra cari işlemler bilançosunda meydana gelen değişmelerin ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğunu gösteren çalışmalara ek olarak cari işlemler dengesi ve büyüme arasında zayıf ya da anlamsız nedensellik ilişkilerinin ortaya çıktığı görüşü de literatürde yer almaktadır.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Ömer Yılmaz, Merter Akıncı, “İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, S. 2, ss. 363-377, s. 365, 2011.

Bazı çalışmalarda iktisadi büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu savunulurken, bazı çalışmalarda ise iktisadi büyüme oranı ile cari işlemler dengesi oranları arasında tek yönlü fakat istatistiksel olarak zayıf ya da anlamsız nedensellik ilişkisi olduğu görüşünün savunulduğu görülmektedir.

Esfahani (1991),1960-73,1973-81 ve 1980-86 dönemleri için otuz bir gelişmekte olan ülke üzerine yatay kesit analizi uygulayarak aramalı ithalatı, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir; İhracat ve büyüme arasındaki anlamlı ilişkinin, modele aramalı ithalatı değişkeninin dahili ile kaybolduğu ve aramalı ithalatı ile büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

DebelleveFaruqee (1996),1971-1993 dönemi yirmi bir gelişmiş ülke için cari işlemler dengesinin belirleyicilerini yatay kesit ve zaman serisi analizi uygulayarak incelemiştir ve ekonomik büyüme hızı fazla olan ülkelerin yüksek oranlı cari işlemler açığı verme eğiliminde olduğunun bulgusuna erişmiştir.

Özmen ve Furthun (1997), ekonomik büyüme ile ihracat verileri ve reel döviz kuru değişkenlerini kullanarak 1970-1995 verilerini kullanarak Türkiye ekonomisi için test etmiştir. Türkiye’de ihracata dayalı ekonomik büyüme hipotezini desteklemeyen sonuçlara ulaşmışlardır. Yiğidim ve Köse (1997),1980-1996 dönemi verilerini kullanarak yapmış oldukları Granger Nedensellik test çalışmasıyla Özmen ve Furthun (1997)’un ulaşmış olduğu sonucu destekler nitelikte, büyümede ithalatın etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

ABD ekonomisi için 1960 – 2000 yılları arasında hem yıllık hem de üç aylık; 1990 – 2000 ve 1995 – 2000 döneminde ise sadece üç aylık verileri kullanarak cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test eden Kandil ve Greene (2002), eşbütünleşme testi ve Hata Düzeltme Modeli (ECM)’ni kullanmışlardır. Analiz sonucunda, reel GSYİH’da meydana gelen artışların ithalatı arttırdığını ve bunun sonucu olarak cari işlemler dengesinin bozulduğunu ve akabinde cari açıkların arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ticari dışa açıklığın, ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 56 ülke için 1951-1998 dönemi, 105 ülke için 1960-1997 dönemi verilerini kullanarak inceleyen Karras (2003), ticari dışa açıklık oranında gerçekleşen %10'luk bir artışın büyüme oranında %0.25 ile %0.30 arasında artış yarattığı bulgusuna ulaşmıştır.

Ay, Erdoğan ve Mucuk (2004), Türkiye ekonomisi için 1980-2003 dönemine ait verileri kullanarak dış ticaret ile büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiş ve dış ticaret ile büyüme arasında karşılıklı ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Parikh ve Stirbu (2004), 1970 – 1999 dönemi verilerini kullanarak 42 ülke için dış ticarete ki artışların iktisadi büyüme ve cari işlemler dengesi üzerindeki etkisini Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Modeli ile EKK yöntemleri ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda, dış ticarete sağlanan liberalizasyonun ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ve bu büyümenin cari işlemler açığını artırdığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Demirhan (2005), vektör hata düzeltme modeli ve koentegrasyon analizinden yararlanarak Türkiye'de 1987:01-2004:03 dönemi için ihracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Koentegrasyon testine göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu bulgusuna erişilirken, vektör hata düzeltme modelini kullanarak yapılan analiz sonucunda ihracattan büyümeye doğru nedenselliğin bulunmadığı, ithalattan büyümeye doğru ise nedenselliğin bulunduğu tespit edilmiştir.

1991Q1-2004Q3 dönemine ilişkin olarak üçer aylık değerleri ile ele alınan değişkenleri 4 gecikmeli VAR modeli ile inceleyen Tarı ve Bozkurt (2006), büyümedeki istikrarsızlık kaynağının öncelikle kamu kesimi borçlanma gereği olmak üzere, cari açık ve faiz haddi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye'de 1923 – 2004 yılları arasında ihracat artışı ve büyüme ilişkisini inceleyen Erdoğan (2006), analiz sonucunda ihracat artışı ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve %10 anlamlılık düzeyinde iki taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmiştir.

Awokuse (2008)'in ekonomik büyüme ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi (Arjantin, Kolombiya, Peru için) 1990-2002 dönemi verilerini kullanarak Granger

Nedensellik Analizi uygulaması ile test ettiği çalışma sonucunda, ithalatın teknoloji transferi ve ihracat için gerekli ortamı sağlaması koşuluyla ekonomik büyümenin gerçekleşebileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Romanya ve Türkiye ekonomilerini 1997:q2-2007:q3 çeyrek dönem verileri kullanılarak karşılaştıran Lebe vd. (2009), her iki ülke için ekonomik büyümedeki değişkenliğin cari işlemler açığının en önemli sebebi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Aktaş (2009), kısa dönem ve uzun dönemde ihracat, ithalat ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1996-2006 dönemi Türkiye ekonomisi için incelemiş ve kısa dönemde ihracat, ithalat ve büyüme arasında çift yönlü ilişki olduğunu tespit ederken, uzun dönemde ise tek yönlü ilişkinin olduğunu testlerle onaylamıştır.

Türkiye ekonomisi için 1991:4-2005:4 dönemini kapsayan üçer aylık verilerle Granger nedensellik ve VAR analizi kullanarak ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi araştıran Telatar ve Terzi (2009) , büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru tek yönlü birnedensellik bulunduğunu ve cari dengedeki bir standart hatalık şok karşısında büyüme oranının verdiği tepkinin 2. çeyrekte sonra arttığı,4. çeyrekte sonra ise azaldığını tespit etmişlerdir.

Genç vd. (2010), Türkiye için 1980-2007 yıllık verilerini kullanarak ihracat ile GSYH arasındaki ilişkiyi VAR analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi ile analiz ettiği çalışmasında ihracat ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu tespit etmiştir.

Paul (2011), Bangladeş ekonomisi için 1979-2010 verileri ile VAR analizi, Eşbütünleşme ve hata düzeltme modelini kullanarak ihracat, ithalat ve büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Analiz sonucunda ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik, ihracat ile ithalat arasında çift yönlü nedensellik olduğunu tespit etmiştir.

1991 – 2010 dönemine ait yıllık verileri kullanarak Kostakoğlu ve Dibo'nun (2011) yapmış olduğu çalışmada VAR analizi uygulanmıştır. Uygulama sonucunda GSYH'deki olumlu gelişmelerin cari açığı tetiklediği tespit edilmiştir. Yılmaz ve Akıncı (2011) da1980-2010 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları çalışma sonucunda, cari işlemler dengesi ve GSYH'nineşbütünleşik olduğu ve

GSYH'dancari işlemler dengesine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu bulgusuna erişmiştir.

Guan ve Hong (2012) ABD ekonomisi için 1960-2010 dönemi için yıllık verileri kullanarak yaptığı VAR analizi, Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizi uygulaması sonucunda büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedensellik ve ihracat ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu bulgusuna erişmişlerdir.

Yavuz (2012), Türkiye ekonomisi için 1949-1979 ve 1980-2010 dönemi için yıllık verileri kullanarak ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkiyi Zaman Serisi analizi uygulaması ile test etmiş ve test sonucunda ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuş,1949-1979 döneminde ihracatın ekonomik büyümeye katkısının daha çok olduğu tespit edilmiştir. Aytaç ve Akduğan (2012), Türkiye ekonomisi için 2001 (1)-2011 (3) üçer aylık verileri baz alarak ithalat, ihracat ve büyüme ilişkisini Eşbütünleşme, Granger nedensellik testi, Var analizi uygulayarak araştırdığı çalışmasında ithalattan ihracata doğru tek yönlü nedensellik, ithalattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik, ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik, büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedensellik, büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Toda-Yamamoto nedensellik analizi ve çoklu yapısal kırılmalı eş bütünleşme yöntemi kullanarak 1989:Q1-2013Q1 dönemi için Türkiye'de ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran Göçer ve Hepkarşı (2013), ihracattaki %10'luk artan milli geliri %2.7, sabit sermaye yatırımlarındaki %10'luk artışın milli geliri %1.4, işgücündeki %10'luk artışın milli geliri %2.9 ve dünya milli gelirindeki %10'luk artışın milli geliri %0.6 oranında arttırdığı, reel döviz kurundaki artışın milli gelir üzerindeki etkisinin ise oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yalçinkaya ve Temelli (2014), Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika (BRICS) ile Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye (MINT) için reel GSYİH büyüme hızı ile cari işlemler dengesi/GSYİH oranını,1992-2013 dönemi verilerini kullanarak panel eş bütünleşme testi uygulayarak test etmiştir. Test sonucunda ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi değişkenleri arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Söz konusu ülkelerden Nijerya, Rusya ve Çin cari işlemler fazlası vererek büyürken, Türkiye de

dahil olmak üzere diğer ülkelerin ise farklı düzeylerde de olsa cari işlemler açığı vererek büyüdüklerini tespit etmişlerdir.

Korkmaz (2014), Türkiye ekonomisi için 1998 (01)-2013 (03) verilerini kullanarak ihracat ile büyüme arasındaki ilişkiyi VAR analizi ve Toda-YamamotoGranger Nedensellik analizi uygulayarak test etmiş ve çalışma sonucunda ihracattan büyüme doğru tek yönlü nedensellik bulunduğunu tespit etmiştir.

Türkiye'ye ait 1991: 10 -2014: 02 dönemleri arasında cari işlemler açığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Yurdakul ve Uçar (2015), Granger nedensellik ve VAR analizi kullanmıştır. Nedensellik testi sonucu iki değişken arasında karşılıklı bir ilişki direkt olarak bulunamazken, VAR analizi sonucuna göre onuncu dönemde cari işlemler açığının %53,25'i ise ekonomik büyüme tarafından kaynaklandığı, %46,75'inin ise kendisi tarafından kaynaklandığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkiye için ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını 2002:Q1 ile 2014:Q2 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak VAR modeli ve Granger nedensellik testini uygulayan Korkmaz ve Aydın (2015), analiz sonucunda ithalat itişli büyüme ve büyüme çekişli ithalat yaklaşımlarının geçerli olduğunu destekleyen bulgulara ulaşmıştır.

Sağlam ve Egeli (2015)'nin,1999-2013 dönemi verilerini kullanarak uygulamış oldukları JohansenEşbütünleşme ve VECM testi ile Akkaş ve Öztürk (2016)'ün 2001-2014 dönemi verilerini kullanarak uygulamış oldukları Nedensellik testleri sonucunda iki çalışmada da ithalata dayalı ekonomik büyüme hipotezini destekleyen sonuçlara erişilmiştir.

Cari denge ve ekonomik büyüme ilişkisini VAR analizi ile 2003: 01-2015:04 dönemi verilerini kullanarak inceleyen Erdoğan ve Acet (2016), değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit etmiştir ve cari dengenin %84,6'sının kendisinden kalan %15,4'ünün ekonomik büyümeden, ekonomik büyümenin %87'sinin kendisinden, %13'ünün ise cari dengeden kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Şit ve Alancioğlunu'nun (2016) 1980 – 2014 yıllarına ait verileri kullanarak GSYİH ve cari işlemler arasındaki ilişkiyi VAR analizi uygulaması ile test ettikleri çalışma

sonucunda da her iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani cari açığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ve ekonomik büyümenin de cari açıkta artışa yol açtığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomisi için 1998-2013 verilerini kullanarak ithalata dayalı büyüme mi yoksa ihracata dayalı büyümemi sorusuna cevap bulmak için nedensellik ilişkisini Granger Nedensellik testi uygulayarak inceleyen Acet, Erdoğan ve Köksal (2016), incelenen dönem verilerine göre büyümenin ithalata dayalı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye’de 1998-2014 yıllarında çeyrek dönemlerde cari denge üzerinde ekonomik büyüme ve döviz kurunun etkisini inceleyen Ersungur v. d. (2017), VAR Modeline dayalı nedensellik testi uygulamasını kullanmışlardır. Analiz sonucunda döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanılmadıkları görülürken, GSYH ile cari işlemler dengesi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi buldukları görülmüştür.

Literatür taraması kısmında, Türkiye ve diğer ülkeler üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş ve değişken, zaman, yöntem vb. farklılıklar sebebiyle ulaşılan sonuçların farklılık gösterdiği görülmüştür.

3.2. VERİ SETİ

Çalışmada kullanılan ekonometrik model En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi’dir. Bu test aracılığıyla cari işlemler ve dış ticaret dengesinin büyüme oranı üzerindeki etkisi ayrı ayrı analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler zaman serisidir. Bu çerçevede, ilk olarak bu değişkenlerin durağanlıkları (stationarity) ADF (AugmentedDickey-Fuller) testi kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler Dünya Bilgi Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanlarından derlenmiştir ve 1984-2016 dönemine ait yıllık verileri kapsamaktadır.

Çalışmada yapılan tüm analizlerde Eviews 9 paket programı kullanılmıştır. Analizde; CD: cari işlemler hesabı dengesini, DTD: dış ticaret dengesini ve BO: büyüme oranını ifade etmektedir.

3.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.3.1. Zaman Serileri

Gözlenen veri seti, serinin tahmin edilmesini stokastik bir süreçle gerçekleşmesini sağlamaktadır. Ele alınan serideki y_1 vb. değerler zamana bağlı ve tesadüfi bir ihtimal dağılımından türetilmektedir. Böyle bir sürecin modellenmesi, serinin gelecekteki davranışları hakkında olasılıkları ortaya çıkarmaktadır. y_1 vb. gözlenen değerlerden oluşan seri, eş dağılımlı tesadüfi değişkenleri içinde barındırabilmektedir. Bu serinin ihtimal dağılım fonksiyonunun nümerik olarak elde edilmesi, gelecekteki serinin değerini tahmin etmeyi sağlasa da, seriye ait net olarak bir dağılım fonksiyonunun elde edilmesi mümkün olmamaktadır.¹⁹⁸

Zaman serileri, tahminlerle kolayca sonuca ulaşabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Metodolojik olarak zaman serileri; trend, mevsimsel, dalgalı ve düzensiz unsurlardan oluşmaktadır.¹⁹⁹ Bir zaman serisinde trend, serinin uzun dönemli eğilimini göstermektedir. Bu nedenle trend değişmelerinin serinin ortalaması gibi olduğu söylenebilmektedir. Mevsimsel bileşen, belirli aralıklarla tekrarlı bir salının gösterir. Bir zaman serisinin gözlem değerleri trendin altında veya üstünde tekrarlı biçimde değer alıyorsa, mevsimsel etkiler ortaya çıkmaktadır. Sektörlerin veya ekonominin, refah ve depresyon dönemlerini içeren değişimler konjonktürel dalgalanmalar kapsamında incelenebilmektedir. Daha çok sosyal ve ekonomik nedenlerle ortaya çıkan ve önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan olayların etkileri düzensiz hareketler aracılığıyla yansıtılmaktadır.²⁰⁰

İstatistiksel ve ekonometrik çalışmalarda zaman serilerine oldukça yoğun ihtiyaç duyulması farklı yapılarda zaman serilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Günlük hisse senedi fiyatları, aylık ithalat ve ihracat rakamları, aylık enflasyon oranları, yıllık ortalama gelirler, aylık, üç aylık ve yıllık faiz hadleri, firmaların aylık satış rakamları, sektörel üretim miktarları, yıllık istihdam oranları vb. dönemler itibariyle farklı alanlarda derlenen ve toplanan zaman serileri, ekonomik ve finansal

¹⁹⁸ Aziz Kutlar, *Uygulamalı Ekonometri*, 2. Baskı, İstanbul, 2005, Nobel Yay. Dağ., s. 251.

¹⁹⁹ Aziz Kutlar, *Ekonometriye Giriş*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 283-284.

²⁰⁰ Mustafa Sevüktekin - Mehmet Nargeleşkenler, *Eviews Uygulamalı Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, Geliştirilmiş 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 9-10.

zaman serisi örneklerini oluşturmaktadır. Ardışık günler itibariyle düşen yağmur miktarı, günlük ortalama sıcaklıklar, günlük ortalama nem miktarı vb. fen bilimlerinde, meteorolojide, denizcilik ve coğrafyada gözlenen veriler fiziksel zaman serisi örnekleridir. İşletme veya pazarlama verilerinin ileriye yönelik politikada belirleyici olması ve satış ön raporlarının hazırlanmasında etkin bir şekilde kullanılması işletme zaman serilerinin başlıca amacını oluşturmaktadır. Yıllık ortalama nüfus artışı, yıllık ölüm ve doğum oranları, yıllık ortalama evlenme ve boşanma oranları vb. istatistikî veriler demografik zaman serilerinde kullanılmaktadır.²⁰¹

Zaman içinde sürekli olarak gözlemlenebilen diziler, sürekli zaman serilerini oluştururken; yalnızca belirli özel durumlarda gözlemlenebilen diziler kesikli zaman serilerini oluşturmaktadır. Ölçülen değişken ikili süreçte olduğu gibi yalnızca kesikli değerler setini alıyorsa, böyle bir seri için süreklilik kavramına yer verilebilirken; ölçülen değişkenin sürekli bir değişken olması, kesiklilik kavramının kullanılabilmesini göstermektedir. Zaman serisi analizleri, ardışık gözlemlerin zaman dizisini hesaba kattığı için önem arz etmektedir. Bir zaman serisi tam olarak öngörülebiliyorsa, deterministik ya da kesin; zaman serisinin gelecekte alabileceği veriler, kısmen geçmiş değerleri kısmen geçmiş değerleri tarafından tanımlanabiliyorsa, stokastik ya da olasılıklı olduğu söylenmektedir.²⁰² Literatürde, zaman serisi kalıpları; trendli, mevsimsel, konjonktürel, otokorelasyonlu ve sapan değerli olmak üzere sınıflandırılmaktadır.²⁰³

3.3.2. Değişkenlerin Duranlığı

Regresyon modellerini En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahmin edebilmek için serilerin durağan olması gerekmektedir. Çünkü durağan olmayan serilerde bir model test edildiğinde çoğunlukla sahte regresyon sorunuyla karşılaşmakta, bu durumda yanlış analiz sonuçlarına sebep olmaktadır. Eğer

²⁰¹ Mustafa Sevütekin- Mehmet Nargeleçekenler, *a.g.e.*, s. 7; Musa Türkoğlu- Serkan Ökten– Serdar Yetişen, “Dış Borçların ve Yurtiçi Tasarrufların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi Yaklaşımı (1984-2015)”, *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 13-15 Ekim 2016, ss. 2695-2712, Elazığ, s. 2704.

²⁰² Mustafa Sevütekin- Mehmet Nargeleçekenler, *a.g.e.*, s. 12-20; Musa Türkoğlu- Serkan Ökten– Serdar Yetişen, *a.g.m.*, s. 2704.

²⁰³ Mustafa Sevütekin, Mehmet Nargeleçekenler, *a.g.e.*, s. 12-20.

bağımlı ve bağımsız değişkenler durağan değilse regresyon bir anlam ifade etmeyecektir.²⁰⁴ ADF testi için aşağıdaki modeller tahmin edilmektedir²⁰⁵:

Δ : Birinci fark operatörü

y_t : Turizm gelirleri ve diğer makro ekonomik değişkenler

p : Gecikme Uzunluğu

ϵ_t : Hata terimi

(1) Numaralı denklem: sabit terimsiz ve trendsiz;

$$(1)\Delta y_t = \lambda y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \Delta y_{t-i} + \epsilon_t$$

(2) Numaralı denklem: sabit terimli;

$$(2)\Delta y_t = \alpha_0 + \lambda y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^p \Delta y_{t-i} + \epsilon_t$$

(3) Numaralı denklem: sabit terim ve trendli;

$$(3)\Delta y_t = \alpha_0 + \lambda y_{t-1} + \beta_t + \alpha_i \sum_{i=1}^p \Delta y_{t-i} + \epsilon_t$$

Durağanlık testinde $\lambda=0$ sıfır hipotezi test edilmektedir ve alternatif hipotez $\lambda < 0$ olarak kabul edilmektedir. Test sonucunda ulaşılan ADF-t istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon (1996) kritik değerinden büyükse, sıfır hipotezi reddedilmektedir yani serilerin durağan olduğu bulgusuna erişilmiş olmaktadır. Serilerin durağan olmaması durumunda ise serilerin birinci farkları alınarak aynı testler uygulanmaktadır. Sonuç olarak yapılan ekonometrik uygulamada güvenli sonuçlar alınabilmesi için tüm değişkenlerin durağan hale getirilmesi koşulunun sağlanması gerekmektedir.

3.3.3. En Küçük Kareler Yöntemi (EKK)

Bir veri tablosuna en iyi uyanfonksiyonu bulma süreci olarak tanımlanan regresyon analizi, istatistiksel yöntemler içerisinde en çok kullanılan yöntemlerden olup, aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunan iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek ve bu ilişkiyi kullanarak o konu ile ilgili tahminler yapabilmek

²⁰⁴ Ömer Yılmaz - Vedat Kaya- Merter Akıncı , “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2010)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2011, C.25, S. 3-4, ss. 13-30, s. 18.

²⁰⁵ Walter Enders, “*Applied Econometric Time Series*”, New York:JohnWiley&Sons, Inc.,1995, s. 221-225.

amacıyla kullanılmaktadır. Regresyon analizi yaparken en çok kullanılan yöntemlerden biri olan En Küçük Kareler yöntemi (EKK) de çoğunlukla matematiksel hesaplamalardaki kolaylığından dolayı veri analizi ve ekonometri uygulamalarında tercih edilmektedir.²⁰⁶

Wilcox (1997) çalışmasında regresyon analizin de istatistiksel açıdan model kurulduktan sonra o modelingeçerliliğini araştırılmasının önemine vurgu yapmıştır. Yani kestirilen modelin gerçek modele ne kadar yaklaştığını belirleyebilmek için, kullanılan EKK yönteminin regresyon analizinin varsayımlarını sağlamasının kontrolünün yapılması sonrasında, kurulan regresyon modeli veriye uygundeğilse alınan sonuçların da yanıltıcı olmasına sebep olacaktır.²⁰⁷

Tahmin edilen katsayıların ve değişkenlerin hesaplanması için geliştirilen ve gerçek katsayılara en yakın sonuçları veren yöntemlerden bir tanesi en küçük kareler yöntemidir. Bir diğer ifade ile regresyon modelindeki hata terimini minimum yapan yöntem EKK yöntemidir.²⁰⁸

3.4. ANALİZ SONUÇLARI

3.4.1. ADF (Durağanlık) Testi Sonuçları

Bu çalışma için yapılmış olan analizlerde Türkiye'ye ait büyüme oranı, cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi olmak üzere üç değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler yıllık veriler olduğundan budağışkenlerin hepsine ait durağanlık bilgilerine ihtiyaç duyulmuştur. Birim kök testi uygulanırken ADF tipi denkleme sabit, trend ve trendsiz unsurları eklenmiştir. ADF testi sonuçları, ADF kritik değeri ve durağanlık testi sonuçları aşağıda Tablo 3.1'de verilmiştir.

²⁰⁶ Özlem Gürünlü Alma-Özgül Vupa, "Regresyon Analizinde Kullanılan En Küçük Kareler Ve En Küçük Medyan Kareler Yöntemlerinin Karşılaştırılması", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi (E-Dergi)*, 2008, C.3, S. 2, ss. 219-229, s. 219.

<http://fenbilder.sdu.edu.tr/english/makale08/fe11.pdf> (10.02.2018)

²⁰⁷ Rand Wilcox, *Introduction to Robust Estimation & Hypothesis Testing*, Academic Press is an imprint of Elsevier, 2012, s. 1. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=8f8nBb4__EYC&oi=fnd&pg=PP1&dq=WILCOX+RR,+1997.+Introduction+to+Robust+estimation+and+Hypothesis+Testing&ots=Ey1cEJwV8T&sig=gal_MF

[Wzufm_pR859Bbkix5yHYg&redir_esc=y#v=onepage&q=misleading&f=false](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=8f8nBb4__EYC&oi=fnd&pg=PP1&dq=WILCOX+RR,+1997.+Introduction+to+Robust+estimation+and+Hypothesis+Testing&ots=Ey1cEJwV8T&sig=gal_MF) (12.02.2018)

²⁰⁸ Argun Karacabey - Fazıl Gökgöz, "Korelasyon ve Tekli Regresyon Analizi-En Küçük Kareler Yöntemi", 2012. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/232/mod_resource/content/3/10-Korelasyon-Tekli%20Regresyon-OLS.pdf (12.02.2018)

Tablo 3.1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

		BİRİM KÖK TESTİ	BÜYÜME	CD	DTD
		ADF	ADF	ADF	ADF
ORJİNAL HALİ	SADECE SABİT TERİMLİ DENKLEM	TEST İSTATİSTİĞİ	-5.940545	-1.666545	-1.542574
		1% için kritik değer	-3.65373	-3.65373	-3.65373
		5% için kritik değer	-2.95711	-2.95711	-2.95711
		10% için kritik değer	-2.617434	-2.617434	-2.617434
		SONUÇ	Durağan	Durağan Değil	Durağan Değil
	SABİTLİ VE TRENDLİ DENKLEM	TEST İSTATİSTİĞİ	-5.870458	-3.036479	-2.78965
		1% için kritik değer	-4.273277	-4.273277	-4.273277
		5% için kritik değer	-3.557759	-3.557759	-3.557759
		10% için kritik değer	-3.212361	-3.212361	-3.212361
		SONUÇ	Durağan	Durağan Değil	Durağan Değil
	SABİTSİZ VE TRENDLİ DENKLEM	TEST İSTATİSTİĞİ	-3.318158	-1.067966	-0.724827
		1% için kritik değer	-2.63921	-2.63921	-2.63921
		5% için kritik değer	-1.951687	-1.951687	-1.951687
		10% için kritik değer	-1.610579	-1.610579	-1.610579
		SONUÇ	Durağan	Durağan Değil	Durağan Değil
İNÇİ DEVRESEL FARKINDA	SADECE SABİT TERİMLİ DENKLEM	TEST İSTATİSTİĞİ		-7.101735	-6.587239
		1% için kritik değer		-3.661661	-3.661661
		5% için kritik değer		-2.960411	-2.960411
		10% için kritik değer		-2.61916	-2.61916
		SONUÇ		Durağan	Durağan
	SABİTLİ VE TRENDLİ DENKLEM	TEST İSTATİSTİĞİ		-6.9787	-6.473694
		1% için kritik değer		-4.28458	-4.28458
		5% için kritik değer		-3.562882	-3.562882
		10% için kritik değer		-3.215267	-3.215267
		SONUÇ		Durağan	Durağan
	SABİTSİZ VE TRENDLİ DENKLEM	TEST İSTATİSTİĞİ		-7.159685	-6.623956
		1% için kritik değer		-2.641672	-2.641672
		5% için kritik değer		-1.952066	-1.952066
		10% için kritik değer		-1.6104	-1.6104
		SONUÇ		Durağan	Durağan

Tablo 3.1’de büyüme oranı, cari işlemler ve dış ticaret dengesi değişkenine ait ADF birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Büyüme oranı değişkenine ait ADF test istatistiğinin mutlak değeri $|-5.940545|$ iken, bu değer %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerin²⁰⁹ mutlak değerinden büyük olduğu için seviyeler düzeyinde seride birim kök olmadığı yani serinin durağan olduğu anlaşılmaktadır. Cari işlemler dengesi değişkenine ait ADF test istatistiğinin mutlak değeri $|-$

²⁰⁹ Kritik değerler Eviews 9 ekonometri programından sağlanmış olup, Mac Kinnon (1996) kritik değerlerine dayanmaktadır.

1.666545 | iken, bu değer %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerin mutlak değerinden küçük olduğu için seviyeler düzeyinde seride birim kök olduğu yani serinin durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Dış Ticaret dengesi değişkenine ait ADF test istatistiğinin mutlak değeri | -1.542574 | iken, bu değer %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerin mutlak değerinden küçük olduğu için seviyeler düzeyinde seride birim kök olduğu yani serinin durağan olmadığı anlaşılmaktadır.

Cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi için yapılan ADF birim kök testine göre serilerde birim kök olduğundan, seriyi durağanlaştırmak için 1. farkları alınmıştır. Tablo 3.1’de görüldüğü üzere Cari işlemler dengesi değişkeninin 1. farkı alındıktan sonra elde edilen ADF test istatistiğinin mutlak değeri | -7.101735 | iken, bu değer %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerin mutlak değerinden büyük olduğu için seviyeler düzeyinde seride birim kök olmadığı yani serinin ilk fark alma işleminde durağanlık sağlandığı görülmüştür. Aynı şekilde Dış ticaret dengesi değişkeninin 1. farkı alındıktan sonra elde edilen ADF test istatistiğinin mutlak değeri | -6.587239 | iken, bu değer %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerin mutlak değerinden büyük olduğu için seviyeler düzeyinde seride birim kök olmadığı yani serinin ilk fark alma işleminde durağanlık sağlandığı görülmüştür.

3.4.2. En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) Test Sonuçları

Durağanlık her üç değişken içinde sağlandıktan sonra büyüme ile cari işlemler ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen model EKK yöntemi ile regresyona tabi tutulmuştur. Dış ticaret dengesi hesabı, cari işlemler hesabının bir kalemi olması sebebiyle çoklu doğrusal bağlantı sorununun ortaya çıkmaması amacıyla iki ayrı model oluşturulmuştur:

$$\text{Model 1: } BO = CD + c$$

$$\text{Model 2: } BO = DTD + c$$

Tablo 3.2’de cari işlemler dengesi ile büyüme oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kurulan Model 1’e ait test sonuçları yer almaktadır.

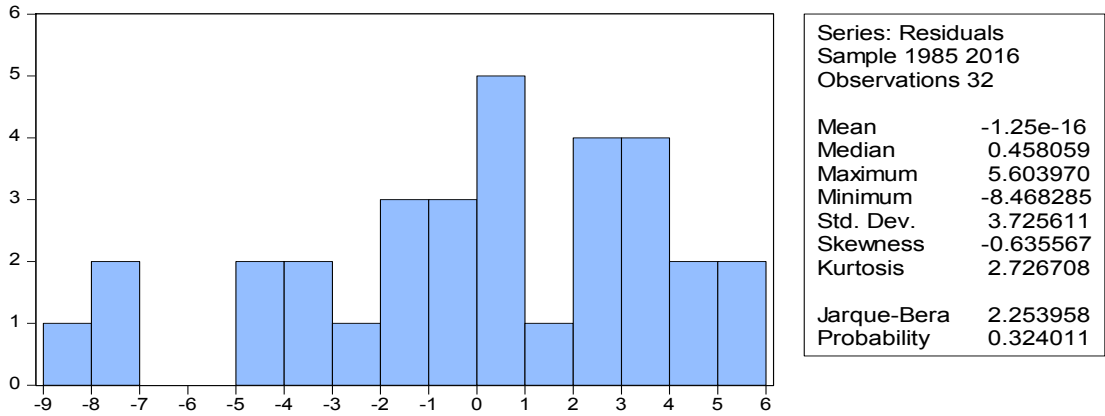
Tablo 3.2. Model 1 Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	4.491987	0.671573	6.688754	0.0000
D (CD)	-0.000201	5.36E-05	-3.744198	0.0008
R-squared	0.318476	Meandependent var		4.689984
Adjusted R-squared	0.295759	S. D. dependent var		4.512914
S. E. of regression	3.787195	Akaikeinfocriterion		5.561590
Sumsquaredresid	430.2854	Schwarzcriterion		5.653198
Loglikelihood	-86.98544	Hannan-Quinncrier.		5.591956
F-statistic	14.01902	Durbin-Watson stat		1.910806
Prob (F-statistic)	0.000767			

Model 1: $BO = CD + c$

$$BO = -0.000201 * CD + 4.491987$$

Tablo 3.2’de gösterilen test sonuçlarına göre, modelin tümünün anlamlılığı için F-testi= 14.01902, p- değeri= 0.000767 < 0.01 olduğu için H_0 (Yokluk hipotezi) reddedilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde model tümüyle anlamlıdır. Cari işlemler dengesinde meydana gelecek değişme karşılığında iktisadi büyüme negatif yönlü olarak değişecektir. Bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin %31’i modelde yer alan açıklayıcı değişken cari işlemler dengesi tarafından açıklanmaktadır.

Grafik 3.1. Model 1 için Normallik Testi

Modelin ekonometrik sorunlar taşıyıp taşımadığının araştırılması amacıyla normallik testi yapılmıştır.

H_0 : Artıklar normal dağılıma sahiptir.

H_1 : Artıklar normal dağılıma sahip değildir.

$P:0.32 > 0,01$ olduğu için H_0 (Yokluk Hipotezi) kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde artıklar normal dağılıma sahiptir.

Tablo 3.3. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test Sonuçları (Model 1 için)

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:			
F-statistic	0.060600	Prob. F (2,28)	0.9413
Obs*R-squared	0.137918	Prob. Chi-Square (2)	0.9334

H_0 : Otokorelasyon yoktur.

H_1 : Otokorelasyon vardır.

F-istatistiği = 0.060600, p-değeri= 0.9413 > 0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon yoktur, Obs*R-kare= 0.137918, p- değeri= 0.9334 > 0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon yoktur.

Tablo 3.4. Heteroskedasticity Test: White Sonuçları (Model 1 için)

Heteroskedasticity Test: White			
F-statistic	2.685599	Prob. F (2,29)	0.0851
Obs*R-squared	5.000651	Prob. Chi-Square (2)	0.0821

H_0 : Artıklar sabit varyansa sahiptir.

H_1 : Artıklar değişen varyansa sahiptir.

F-istatistiği = 2.685,599, Obs*R-kare = 5.000651, p- değeri = 0.0821 > 0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık oranında artıklar sabit varyansa sahiptir.

Dış ticaret dengesi ile büyüme oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kurulan Model 2'ye ait test sonuçları ise Tablo 3.5'te yer almaktadır.

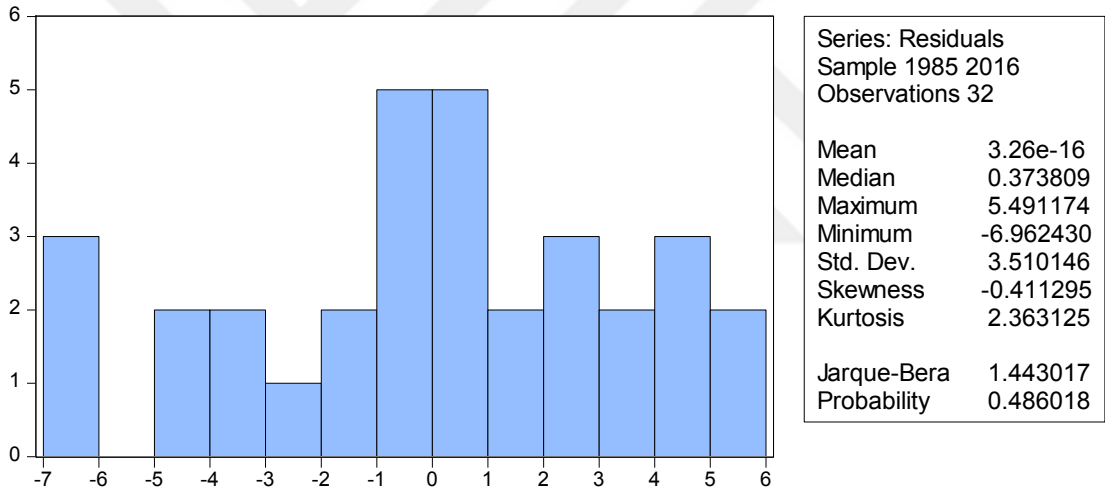
Tablo 3.5. Model 2 Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	4.434029	0.633415	7.000202	0.0000
D (DTD)	-0.000216	4.88E-05	-4.425942	0.0001
R-squared	0.395027	Meandependent var		4.689984
Adjusted R-squared	0.374861	S. D. dependent var		4.512914
S. E. of regression	3.568168	Akaikeinfocriterion		5.442443
Sumsquaredresid	381.9548	Schwarzcriterion		5.534052
Loglikelihood	-85.07909	Hannan-Quinn criter.		5.472809
F-statistic	19.58896	Durbin-Watson stat		1.907283
Prob (F-statistic)	0.000117			

Model2: BO= DTD+c

Model2: BO=-0.000216*DTD+4.434029

Büyüme ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen model EKK yöntemi ile regresyona tabi tutulmuş ve elde edilen test sonuçları Tablo 3.5'de verilmiştir. Tablo 3.5'de gösterilen test sonuçlarına göre, modelin tümünün anlamlılığı için F-testi= 19.58896, p- değeri= 0.000117< 0.01 olduğu için Ho (Yokluk hipotezi) reddedilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde model tümüyle anlamlıdır. Dış ticaret dengesinde meydana gelecek değişme karşılığında iktisadi büyüme negatif yönlü olarak değişecektir. Bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin %39'u modelde yer alan açıklayıcı değişken dış ticaret dengesi tarafından açıklanmaktadır.

Grafik 3.2. Model 2 için Normallik testi

Modelin ekonometrik sorunlar taşıyıp taşımadığının araştırılması amacıyla normallik testi yapılmıştır.

H₀: Artıklar normal dağılıma sahiptir.

H₁: Artıklar normal dağılıma sahip değildir.

p:0.48>0,01 olduğu için H₀ (Yokluk Hipotezi) kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde artıklar normal dağılıma sahiptir.

Tablo 3.6. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test (Model 2 için)

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:			
F-statistic	0.220970	Prob. F (2,28)	0.8031
Obs*R-squared	0.497227	Prob. Chi-Square (2)	0.7799

H_0 : Otokorelasyon yoktur.

H_1 : Otokorelasyon vardır.

F-istatistiği = 0.220970, p-değeri= 0.8031>0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon yoktur, Obs*R-kare= 0.497227, p- değeri= 0.7799>0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon yoktur.

Tablo 3.7. Heteroskedasticity Test: White (Model 2 için)

Heteroskedasticity Test: White			
F-statistic	5.060183	Prob. F (2,29)	0.0130
Obs*R-squared	8.278341	Prob. Chi-Square (2)	0.0159

H_0 : Artıklar sabit varyansa sahiptir.

H_1 : Artıklar değişen varyansa sahiptir.

F-istatistiği =5.060183, Obs*R-kare =8.278341, p- değeri =0.0159>0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık oranında artıklar sabit varyansa sahiptir.

Model 1 ve Model 2 test sonuçlarına bakıldığında R^2 değerinin düşük olduğu görülmüştür. Açıklama gücünü arttırmak amacıyla modellerin kukla değişken eklenerek sınanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dummy adı verilen kukla değişken eklenerek kurulan Model 3 ve Model 4 ile veri setini kapsayan dönemde gerçekleşen ekonomik ve sosyal olayların büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Ekonomik ve sosyal olayların büyüme üzerinde etkisi olduğu düşünülen yıllar 1, etkisi olmadığı düşünülen yıllar 0 değerini almış ve kukla değişken oluşturulmuştur. Bu kapsamda; Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne ilk tam üyelik başvurusunu gerçekleştirdiği 1987,5 Nisan istikrar kararlarının uygulanmaya başlandığı 1994, Asya Krizi'nin gerçekleştiği 1997, Rusya Krizi'nin gerçekleştiği 1998, Ağustos depreminin yaşandığı 1999, Kasım Krizi'nin gerçekleştiği 2000, Şubat Krizi'nin

gerçekleştiği 2001 ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ekonomik krizin ortaya çıktığı 2008 yılları “1” değerini almıştır.

$$\text{Model 3: BO} = \text{CD} + \text{Dummy} + c$$

$$\text{Model4: BO} = \text{DTD} + \text{Dummy} + c$$

Cari işlemler dengesi ile büyüme oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kukla değişken Dummy eklenerek kurulan Model 3'e ait test sonuçları Tablo 3.8'de yer almaktadır.

Tablo 3.8. Model 3 Test Sonuçları

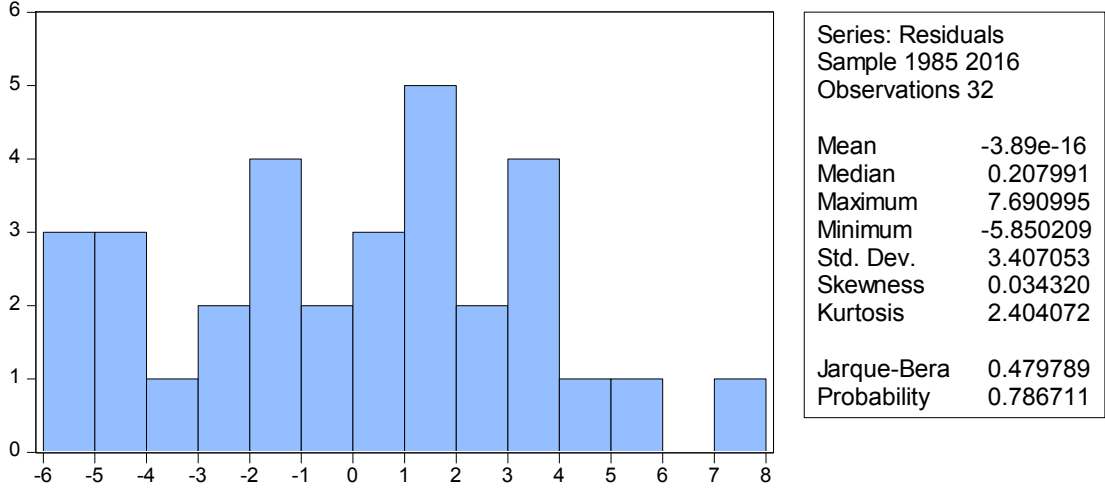
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	5.369703	0.725191	7.404536	0.0000
D (CD)	-0.000186	5.02E-05	-3.701040	0.0009
DUMMY	-3.452634	1.449141	-2.382538	0.0240
R-squared	0.430041	Meandependent var		4.689984
Adjusted R-squared	0.390733	S. D. dependent var		4.512914
S. E. of regression	3.522579	Akaikeinfocriterion		5.445324
Sumsquaredresid	359.8483	Schwarzcriterion		5.582737
Loglikelihood	-84.12518	Hannan-Quinnriter.		5.490872
F-statistic	10.94042	Durbin-Watson stat		2.129511
Prob (F-statistic)	0.000288			

$$\text{Model 3: BO} = \text{CD} + \text{Dummy} + c$$

$$\text{Model 3: BO} = -0.000186 * \text{CD} - 3.452634 * \text{DUMMY} + 5.369703$$

Yukarıdaki denklem elde edilmiş ve cari işlemler dengesinin büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Tablo 3.8'de görülüyor ki kukla değişken eklenmeden önce % 31 olan R² değerimiz % 43 olarak bulunmuştur. Yani kukla eklenmiş modele göre, bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin %43'ü modelde yer alan açıklayıcı değişken cari işlemler dengesi tarafından açıklanmaktadır.

“Model 3 normal dağılıma sahip midir? “sorusuna cevap bulmak için “Normallik Testi” yapılmış ve sonuçlar Grafik 3.3'de gösterilmiştir.

Grafik 3.3. Model 3 için Normallik Testi

Modelin ekonometrik sorunlar taşıyıp taşımadığının araştırılması amacıyla normallik testi yapılmıştır.

H_0 : Artıklar normal dağılıma sahiptir.

H_1 : Artıklar normal dağılıma sahip değildir.

$p:0.78 > 0,01$ olduğu için H_0 (Yokluk Hipotezi) kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde artıklar normal dağılıma sahiptir.

Tablo 3.9. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test (Model 3 için)

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:			
F-statistic	0.212249	Prob. F (2,27)	0.8101
Obs*R-squared	0.495321	Prob. Chi-Square (2)	0.7806

H_0 : Otokorelasyon yoktur.

H_1 : Otokorelasyon vardır.

F-istatistiği = 0.212249, p-değeri= 0.8101 > 0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon yoktur, Obs*R-kare= 0.495321, p- değeri= 0.7806 > 0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon yoktur.

Tablo 3.10. Heteroskedasticity Test: White (Model 3 için)

Heteroskedasticity Test: White			
F-statistic	4.557540	Prob. F (4,27)	0.0061
Obs*R-squared	12.89770	Prob. Chi-Square (4)	0.0118

H₀: Artıklar sabit varyansa sahiptir.

H₁: Artıklar değişen varyansa sahiptir.

F-istatistiği =4.557540, Obs*R-kare =12.89770, p- değeri =0.0118>0.01 olduğu için H₀ kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık oranında artıklar sabit varyansa sahiptir.

Dış ticaret dengesi ile büyüme oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kukla değişken Dummy eklenerek kurulan Model 4'e ait test sonuçları Tablo 3.11'de yer almaktadır.

Tablo 3.11. Model 4 Test Sonuçları

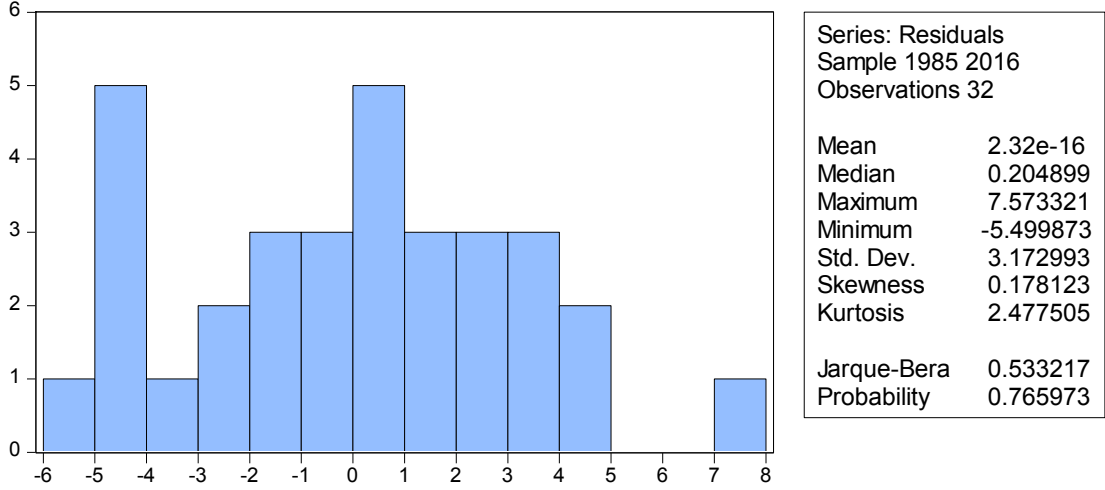
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	5.307743	0.675843	7.853513	0.0000
D (DTD)	-0.000203	4.51E-05	-4.497702	0.0001
DUMMY	-3.433676	1.347802	-2.547611	0.0164
R-squared	0.505662	Meandependent var		4.689984
Adjusted R-squared	0.471569	S. D. dependent var		4.512914
S. E. of regression	3.280583	Akaikeinfocriterion		5.302979
Sumsquaredresid	312.1045	Schwarzcriterion		5.440392
Loglikelihood	-81.84767	Hannan-Quinnriter.		5.348528
F-statistic	14.83214	Durbin-Watson stat		2.133704
Prob (F-statistic)	0.000037			

Model 4: BO= DTD+Dummy+c

Model 4:BO= -0.000203*DTD -3.433676*DUMMY + 5.307743

Yukarıdaki denklem elde edilmiş ve dış ticaret dengesinin büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Tablo 3.11'de görülüyor ki kukla değişken eklenmeden önce %39 olan R² değerimiz %50 olarak bulunmuştur. Yani kukla değişken eklenmiş modele göre, bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin %50'si modelde yer alan açıklayıcı değişken dış ticaret dengesi tarafından açıklanmaktadır.

“Model 4 normal dağılıma sahip midir? “sorusuna cevap bulmak için “Normallik Testi” yapılmış ve sonuçlar Grafik 3.4'te gösterilmiştir.

Grafik 3.4. Model 4 için Normallik Testi

Modelin ekonometrik sorunlar taşıyıp taşımadığının araştırılması amacıyla normallik testi yapılmıştır.

H_0 : Artıklar normal dağılıma sahiptir.

H_1 : Artıklar normal dağılıma sahip değildir.

$p:0.76 > 0,01$ olduğu için H_0 (Yokluk Hipotezi) kabul edilecektir ve istatistiksel olarak % 1 anlamlılık düzeyinde artıklar normal dağılıma sahiptir

Tablo 3.12. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test (Model 4 için)

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:			
F-statistic	0.087174	Prob. F (2,27)	0.9168
Obs*R-squared	0.205310	Prob. Chi-Square (2)	0.9024

H_0 : Otokorelasyon yoktur.

H_1 : Otokorelasyon vardır.

F-istatistiği = 0.087174, p-değeri= 0.9168 > 0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon yoktur, Obs*R-kare= 0.205310, p- değeri= 0.9024 > 0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon yoktur.

Tablo 3.13. Heteroskedasticity Test: White (Model 4 için)

Heteroskedasticity Test: White			
F-statistic	2.506794	Prob. F (4,27)	0.0655
Obs*R-squared	8.665786	Prob. Chi-Square (4)	0.0700

H_0 : Artıklar sabit varyansa sahiptir.

H_1 : Artıklar değişen varyansa sahiptir.

F-istatistiği =2.506794, Obs*R-kare =8.665786, p- değeri =0.0700>0.01 olduğu için H_0 kabul edilecektir ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık oranında artıklar sabit varyansa sahiptir.

SONUÇ

Türkiye ekonomisinde son yıllarda ulaşılan büyüme oranı, cari işlemler ve dış ticaret dengesi rakamları, bu kavramlar arasındaki ilişkinin sorgulanmasına neden olmuştur. Sadece Türkiye’de değil diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi ile büyüme ilişkisinin analizi için birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda kullanılan ekonometrik modellerin ve ele alınan dönemlerin farklılığına bağlı olarak çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Bir ülkenin iktisadi ve sosyal refah düzeyindeki artışın en önemli göstergelerinden biri olan ekonomik büyüme kavramı ile cari işlemler ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişki iktisat literatüründe önemli bir yer teşkil etmektedir.

Ödemeler dengesinin alt kalemlerinden cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi bir ülkenin makroekonomik durumuna ilişkin en temel göstergelerdendir. Dolayısıyla cari işlemler ve dış ticaret dengesi hesabındaki hareketler ülkenin ekonomik kararlarının ve beklentilerinin belirlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Bir ülkenin ihtiyaçlarını dışarıdan satın alarak karşılaması ithalat, bir ülkenin diğer ülkelere ürün satması ihracat olarak tanımlanmaktadır. İthalatın ihracattan fazla olması durumunda gerçekleşen borç tutarına da dış ticaret açığı denilmektedir. Bir ülkenin ürettiğinden daha çok harcaması olarak da tanımlanabilecek olan cari açık ise dış ticaret dengesine ek olarak, hizmetler dengesi, birincil gelir dengesi ve ikincil gelir dengesini de kapsamaktadır.

Ülkemizde 24 Ocak Kararları ile birlikte liberalleşme ve ihracata yönelik sanayileşme politikaları ön plana çıkmıştır. Bu durum ülkemizin dış ticaret hacminde bir artış meydana gelmesine neden olmuştur. Dış ticaret hacminde, ithalat rakamlarının ihracat rakamlarından daha hızlı artış göstermesi ülkemiz açısından dış ticaret açığına ve cari açığa neden olmuştur. Cari açık verdiğimiz bu dönemlerde ekonomik büyüme rakamlarının da artış göstermesi bu durumun araştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu çalışmalara bakıldığında cari açığın ve dış ticaret açığının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmektedir.

Ekonomik büyüme olgusu, her gelişmişlik düzeyindeki ülke için her dönem büyük önem taşımaktadır. Yeni geliştirilen büyüme model ve yaklaşımları ile üretim fonksiyonuna giren emek, sermaye ve teknolojiye ek olarak bir ülkenin sahip olduğu beşeri sermayenin, dış ticaret politikasının, finansal kalkınmasının ve kamu harcamalarının ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı savunulmuştur.

Gelişmiş ülkeler reel GSYH'nın yıllar itibariyle değişimine önem verirken, gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme kavramından ziyade, ekonomik kalkınma kavramına daha çok önem vermektedir. Türkiye'de ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek için çeşitli ekonomi politikaları uygulamıştır.

Bazı ekonomistler iktisadi büyümeden kaynaklı talep artışının cari işlemler açığını arttırdığını iddia ederek büyüme için cari açık verilmesinin kaçınılmaz olduğu görüşünü savunurken, bazı ekonomistler ise cari işlemler açığının önemli bir ekonomik problem olduğunu ve büyümeyi olumsuz etkilediğini savunmaktadır. Buna göre iç talep artışı, ithalatı artırmakta, buna bağlı olarak gerçekleşen dış ticaret dengesindeki değişmelerde cari işlemler açığına sebebiyet vermektedir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde büyümeyi cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi başta olmak üzere bir çok ekonomik kavramın etkilediği görülmektedir. Bu çalışmanın ana amacı cari işlemler ve dış ticaret dengesinin büyüme üzerine etkisinin araştırılmasına ve bu yöndeki çalışmalara katkıda bulunmaktır.

Cari işlemler ve dış ticaret dengesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin 1984-2016 dönemini kapsayan yıllık veriler üzerinden Türkiye ekonomisi için EKK yöntemi ile test edildiği bu çalışmada, öncelikle değişkenlere ADF birim kök testleri uygulanmış ve değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. Birim kök testleri sonucunda büyüme oranı değişkeni düzey değerinde durağan iken cari işlemler dengesi değişkeni ve dış ticaret dengesi değişkeni birinci farkının alınmasıyla durağanlaşmıştır. Yapılan zaman serisi analizinde otokorelasyon sorunu olup olmadığının test edilmesi sonucunda, otokorelasyon sorunu olmadığı ve kurulan modellerin tümüyle anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zaman serisi analizinde dış ticaret dengesi hesabı, cari işlemler hesabının bir kalemi olması sebebiyle çoklu doğrusal bağlantı sorununun ortaya çıkmaması amacıyla iki ayrı model oluşturulmuştur. Modeller EKK yöntemiyle regresyona tabi tutulmuştur. Test sonuçlarına göre cari işlemler ve dış ticaret dengesinde meydana gelecek değişme karşılığında iktisadi büyüme negatif yönlü olarak değişecektir. Bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin % 31'i modelde yer alan açıklayıcı değişken cari işlemler dengesi tarafından, % 39'u modelde yer alan açıklayıcı değişken dış ticaret dengesi tarafından açıklanmaktadır. Elde edilen R^2 değerlerinin düşük olması sebebiyle, açıklama gücünü arttırmak için her iki modele Dummy adı verilen kukla değişken eklenerek yeni modeller oluşturulmuştur. Veri setini kapsayan dönemde gerçekleşen ekonomik ve sosyal olayların büyüme üzerindeki etkisi yeni oluşturulan modeller ile sınanmıştır. Yeni elde edilen denkleme göre de yine cari işlemler dengesinin ve dış ticaret dengesinin büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Kukla değişken eklenmiş modele göre, bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin % 43'ü modelde yer alan açıklayıcı değişken cari işlemler dengesi tarafından, büyüme değişkenindeki değişimlerin % 50'si modelde yer alan açıklayıcı değişken dış ticaret dengesi tarafından açıklanmaktadır.

Sonuç olarak belirtilen yıllarda Türkiye ekonomisinde cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi ile büyüme oranı arasında ters yönlü ilişki bulunduğu bulgusuna erişilmiştir. Dolayısı ile cari işlemler dengesinin çeşitli sebeplerden ötürü olumsuz yönde etkilenmesi sonucunda meydana gelecek cari işlemler açığındaki artışlar, büyüme oranının artmasına sebep olacaktır. Yine aynı şekilde dış ticaret dengesinin çeşitli sebeplerden ötürü olumsuz yönde etkilenmesi sonucunda meydana gelecek dış ticaret açığındaki artışlar, büyüme oranının artmasına sebep olacaktır.

Literatür incelendiğinde çalışmaların genellikle büyümenin cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmüştür. Çalışmamız bu yönüyle bazı çalışmalardan farklılık göstermektedir. Diğer taraftan cari işlemler ve dış ticaret dengesi ile büyüme oranı arasında ters yönlü ilişki bulunduğu bulgusuna erişilmiş olması var olan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Literatür taramasında dış ticaret ve cari işlemler dengesi

kavramlarına ek olarak büyümeyi etkileyen birçok kavramla ilgili çalışmalara rastlanmış olması, çalışmada belirlenen bağımlı değişken değerlerini sadece kullandığımız bağımsız değişkenler değil, başka değişken (ler)in de belirliyor olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum yapılan analiz sonucunda elde edilen “Kukla değişken eklenmiş modele göre, bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin %43’ü modelde yer alan açıklayıcı değişken cari işlemler dengesi tarafından açıklanmaktadır ve kukla değişken eklenmiş modele göre, bağımlı değişken olan büyüme değişkenindeki değişimlerin %50’si modelde yer alan açıklayıcı değişken dış ticaret dengesi tarafından açıklanmaktadır.” bulgusunu desteklemektedir.

Türkiye’nin ülke içindeki üretimi yeterli ve ucuz olmadığı için iç ve dış talebi karşılamak amacıyla ithalata yönelmek zorunda kalması, ülke ekonomisinde özellikle dış ticaret açığı ve cari işlemler açığının iktisadi büyüme ile ilişkisini kısır bir döngüye dönüştürmektedir. Ara malları, hammadde ve enerjiyi ithal eden Türkiye’nin dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi olumsuz etkilenecek açık vermektedir. Ara malları, hammadde ve enerjinin ithal edilmesi yatırım ve üretimi arttıracığından ekonomik büyüme de bu durumdan pozitif etkilenecektir.

Onuncu Kalkınma Planı’nda (2014) da cari işlemler açığı arttıkça büyümenin arttığı bulgusu üzerinde durulmuştur. Özel ihtisas komisyonu raporu incelendiğinde Türkiye ekonomisinin sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı 1980’li yılların sonundan itibaren yapısal olarak cari işlemler açığı verdiği ve özellikle 2002 yılı sonrasında cari açığın önemli oranda yükseldiği görülmektedir. Ekonomik veriler incelendiğinde özellikle 1990’lı yıllar ve sonrasında cari işlemler dengesi ile reel gelir büyümesi arasında ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan sebep cari işlemler açığı arttıkça büyüme oranı artmakta, cari fazla veya daha düşük cari işlemler açığı verilen yıllarda ise düşük büyüme oranları gerçekleşmektedir sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Rapor sonuçları ile çalışmanın analiz kısmında elde edilen bulguların örtüştüğü görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin cari işlemler fazlası verdiği dönemler genellikle daralma dönemlerindedir. Bununla birlikte, gerçekleşen ekonomik büyümeyi finanse edecek düzeyde yurtiçi tasarrufların olmaması sebebiyle sürekli dış kaynak ihtiyacı

duyulmaktadır. Bu durumda ithalatın ihracattan fazla olmasına dolayısıyla da dış ticaret açığına sebep olmaktadır. Ekonomik büyümede artış sağlanıyor olması olumlu bir durum gibi görünse de, cari işlemler açığı ve dış ticaret açığının arttığı dönemlerde büyüme oranının artıyor olması uzun dönemde cari açığın ekonomik kriz ortamı oluşturma riski sebebiyle ülke ekonomisi için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu sebeple cari açığa dayalı büyüme modelinin değiştirilmesi uygun olacaktır. Bunun yerine rekabet gücümüzün yüksek olduğu sektörleri geliştirmek için kısmi ithal ikamesi politikası uygulanabilir. Ayrıca cari işlemler fazlası ya da daha düşük cari işlemler açığı ile sürdürülebilir yüksek ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için yurtiçi tasarruf oranlarının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ACAR, Yalçın, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2008.
- AYDIN, Nurhan, **Uluslararası İşletmecilik**, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1576, Eskişehir, 2004, s.51.
- AYDOĞUŞ, İsmail - ÖZTÜRKLER, Harun, **Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.
- BİLDİRİCİ, Melike - PARASIZ, İlker, **Finansal Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.
- BULUT, Erol, **İktisat Analiz**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2014.
- FISK, Peter, **Sürdürülebilir Büyüme**, Mediacat Yayıncılık, 2010.
- GÜRAK, Hasan, **Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi**, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2006.
- HİÇ, Mükerrrem, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul,1994.
- İNAL, Vedit, **Büyüme Teorisinin Gelişimi ve Türkiye’nin Büyüme Sorunları**, Efil Yayınevi Yayınları, 2013.
- İŞGÜDEN, Tamer-AKYÜZ, Müfit, **Uluslararası İktisat**, Evrim Kitabevi, Yayın No:33, İstanbul,1990.
- JONES, Charles I., **İktisadi Büyümeye Giriş**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- KARLUK, Rıdvan, **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007.
- KARLUK, S. Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, Bilim Teknik Yayınevi,3. Baskı, İstanbul,1991.
- KAYNAK, Muhteşem, **Büyüme Teorileri Giriş**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.
- KUTLAR, Aziz, **Ekonometriye Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- KUTLAR, Aziz, **Uygulamalı Ekonometri**, 2. Baskı, , Nobel Yay. Dağ., İstanbul, 2005.
- OKTAY, Nüvit, **Dış Ticarete Giriş**, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1624, Eskişehir, 2005.
- SERİN, Vildan, **İktisat Politikası, Seçme Konular, Para Politikası Maliye Politikası Uluslar Arası İktisat Politikası**, Alfa Kitabevi, Ankara,1998.
- SEVÜKTEKİN, Mustafa, NARGELEÇEKENLER, Mehmet, **Eviews Uygulamalı Ekonometrik Zaman Serileri Aanalizi**, Geliştirilmiş 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2009.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Yöntemler**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.

SUBAŞAT, Turan - YETKİNER, Hakan, **Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı**, Efil Yayınevi, Ankara, 2010.

TABAN, Sami, **İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011.

TİRYAKİ, S. Tolga, **Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik Ve Türkiye Örneği**, Araştırma Genel Müdürlüğü Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2002.

ÜNSAL, Erdal M., **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi**, İmaj Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, Eylül 2005.

ÜNSAL, Erdal, **İktisadi Büyüme**, BB101 Yayınevi, Ankara, 2016.

ÜZÜMCÜ, Adem, **İktisadi Büyüme**, Beta Yayınları, Sivas, 2002.

YELDAN, Erinc, **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, Efil Yayınevi, Ankara, 2007.

YILDIRIM, Nesrin, **İktisadi Büyüme Teorisi**, Barış Platin Yayıncılık, Ankara, 2011.

YILMAZ, Ş. Erkök, **Dış Ticaret Kuramının Evrimi**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 178 İ. İ. B. F. Yayın No: 57, Ankara, 1992.

Makaleler

ACET Hakan- ERDOĞAN, Savaş- KÖKSAL, Melike, **İthalat, İhracat ve Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi Türkiye Uygulaması**, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl:16, S.31, ss. 145-161, 2016.

AKALIN, Gülsüm- KESİKOĞLU Ferdi, **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi**, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S.5, ss. 71-87, 2007.

AKKAŞ, İbrahim -ÖZTÜRK, Musa, **Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.8, S.42, ss. 1329-1337, 2016.

AKKOYUNLU, Arzu S., **Yeni Dış Ticaret Teorileri**, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.7, S. 21, ss. 71-99, Ankara, 1996.

AKTAŞ, Cengiz, **Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.18, S.2, ss. 35-47, 2009.

ALAGÖZ, Mehmet-ERDOĞAN, Savaş- TOPALLI, Nurgün, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.7 (1), ss. 79-89, 2008.

ALTIN, Onur- KAYA, Ayşen, **Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkinin Analizi**, Ege Akademik Bakış, S. 8 (1), ss. 251-259, 2009.

- ARISOY, İbrahim, **Türkiye’de Sanayi Sektörü - İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2008/1, ss. 1-31, Ocak 2008.
- ARISOY, İbrahim, **Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1950-2003)**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2005/15, ss. 1-17, Kasım, 2005.
- ASLAN, Özgür- KÜÇÜKAKSOY, İsmail, **Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama**, Ekonometri ve İstatistik, S.4, ss. 12-28, 2006.
- AWOKUSE, Titus O., **Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export- Ledorimport- Led?**, Applied Economics, No:40, pp. 161–173, 2008.
- AY, Ahmet- ERDOĞAN, Savaş - MUCUK, Mehmet, **Türkiye’de İhracata Dayalı Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Sınaması (1980-2003)**, Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, S.4, ss. 107-117, 2004.
- AYDIN, Yılmaz, “**Açık Ekonomide Trilemma**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, İstanbul, S.2014 / 1, ss. 1-15, 2014.
- AYTAÇ, Ayhan- AKDUĞAN, Umut, **Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Analizi: 2001-2011 Türkiye Örneği**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.14, S.2, ss. 55-70, Aralık, 2012.
- BAŞAR, Selim vd., **Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.13 (1), ss. 301-314, 2009.
- BİLGİNOĞLU, Mehmet Ali- AYSU, Ahmet, **Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.31, ss. 1-23, Temmuz-Aralık 2008.
- BOZKURT, Hilal, **Eğitim, Sağlık ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkiler: Türkiye İçin Bir Analiz**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, C. V, S. I, ss. 7-27, 2010.
- DEBELLE, Guy- FARUQEE Hamid, **What Determines the Current Account?**, IMF Working Paper, International Monetary Fund, No.86/58, PPP. 1-35,1996.
- DEĞER, M. Kemal, **Turizme ve İhracata Dayalı Büyüme:1980-2005 Türkiye Deneyimi**, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.20, S.2, ss. 67-86, Eylül 2006.
- DEMİRHAN, Erdal, **Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.60, S.4, ss. 75-88, 2005.
- DURKAYA, Mehmet- CEYLAN, Servet, **Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme**, Maliye Dergisi, S.150, ss. 79-89, Ocak – Haziran 2006.
- EKİNCİ, Aykut, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, S.6 (2), ss. 71-96, Ekim 2011.

- ENDERS, Walter, **Applied Econometric Time Series**, New York:John Wiley& Sons, Inc.,1995.
- ERDİL ŞAHİN, Begüm, **Türkiye'nin Cari Açık Sorunu**, Ekonomi Bilimleri Dergisi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, C.3, No 2, ss. 47-56, 2011.
- ERDOĞAN, Savaş- ACET, Hakan, **Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2003-2015)**, The Journal of Academic Social Science Studies, No.51 (3), pp. 539-548, 2016.
- ERDOĞAN, Savaş, **Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması**, Selçuk Üniversitesi, Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl:9, S.10, ss. 30-39, Haziran 2006.
- ERSUNGUR, Ş. Mustafa- DORU, Ömer-ASLAN, M. Barış, **Türkiye'de GSYH ve Döviz Kuru Hareketlerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.31, S.3, ss. 451-463, 2017.
- ESFAHANI, Hadi Salehi, **Exports, Imports, and Economic Growth in Semi-Industrialized Countries**, Journal of Development Economics, Vol.35 (1), pp. 93-116,1991.
- EŞİYOK, B. Ali, **Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri**, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Y. .49, S.569, ss. 63-86, Temmuz 2012.
- GENÇ, M. Can- DEĞER, M. Kemal- BERBER, Metin, **Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, C. V, S. I, ss. 29-41, 2010.
- GENÇ, Murat Can-DEĞER, Mustafa Kemal- BERBER, Metin, **Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, C.5, S.1, ss. 29-40, 2010.
- GİRAY, Filiz, **Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme**, C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.5, S.1, ss. 181-199, 2004.
- GÖÇER İsmet- HEPKARŞI Nur, **İhracat- Büyüme İlişkisi Yapısal Kırılmalı Bir Analiz**, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, C.1 (1), S.4, ss. 7- 87, 2013.
- GÖÇER, İsmet, **Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı**, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, ss75-91, 2013.
- GUAN, JiaLin- HONG, Yu, **An Empirical Analysis on U. S. Foreign Trade and Economic Growth**, AASRI Procedia2, AASRI Conference on Powerand Energy Systems, pp. 39-43, 2012.
- GÜNEŞ, Sevcan, **Finansal Gelişmişlik ve Büyüme Arasındaki Nedensellik Testi: Türkiye Örneği**, Doğu Üniversitesi Dergisi, S.14 (1), ss. 73-85, 2013.
- KANDIL, Magda- GREENE, Joshua Eli, **The Impact of Cyclical Factors on the US Balance of Payments**, IMF Working Paper, No: 45, pp. 1-43, 2002.

- KANDIR, S. Yılmaz. - İSKENDERÖĞLU, Ömer- ÖNAL, Yıldırım B., **Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması**, Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.16, S.2, ss. 311-326, 2007.
- KARRAS, Georgios, **Trade Openness and Economic Growth: Can We Estimate Precise Effects?**, Applied Econometrics and International Development, Vol.3, No.1, pp. 7-25, 2003.
- KOÇ, Aylin, **Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yatay Kesit Analizi ile AB Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme**, Maliye Dergisi, Sayı 165, ss. 241-258, Temmuz-Aralık 2013.
- KORKMAZ, Suna, **Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi**, Business and Economics Research Journal, C.5, S.4, ss. 119-128, 2014.
- KORKMAZ, Suna-AYDIN, Ahmet, **Türkiye’de Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Aralık 2015, C.10, S.3, ss. 47- 76.
- KOSTAKOĞLU, S. Fatih- DİBO, Mete, **Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkinin VAR Yöntemi ile Analizi**, Anadolu International Conference in Economics II, Eskişehir, 15-17 Haziran 2011.
- LEBE, Fuat v. d., **The Empirical Analysis of The Effects of Economic Growth and Exchange Rate on Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples**, Journal of Applied Quantitative Methods, Vol.4, No.1, pp. 69-81, 2009.
- MERCAN, Mehmet -PEKER, Osman, **Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C.8, S.1, ss. 83-120, 2013.
- MUCUK, Mehmet-ALPTEKİN, Volkan, **Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975 - 2006)**, Maliye Dergisi, Sayı 155, ss. 159-174, Temmuz-Aralık 2008.
- OKTAYER, Nagihan- SUSAM, Nazan, **Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği**, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22, S.1, ss. 145-164, 2008.
- ÖZEL, H. Alp, **Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği**, Yönetim Bilimleri Dergisi, C.10, S.19, ss. 1-30, 2012.
- ÖZER, Mustafa-ERDOĞAN, Levent, **Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi**, Ekonomik Yaklaşım, C.17, S.60- 61, ss. 83-110, 2006.
- ÖZMEN, Erdal-FURTUN, Gülperi, **Export-Led Growth Hypothesis and the Turkish Data: An Empirical Investigation**, METU Studies in Development, Vol. 25 (3), pp. 491-503, 1998.
- PARIKH, Ashok- STIRBU, Corneliu, **Relationship Between Trade Liberalisation, Economic Growth and Trade Balance: An Econometric Investigation**, HWWA Discussion Paper, No: 282, pp. 1-50, 2004.

- PAUL, Biru Paksha, **Revisiting Export-Led Growth for Bangladesh: A Synthesis of Cointegration and Innovation Accounting**, International Journal of Economics and Finance, Vol.3, No.6, pp. 3-15, 2011.
- SAĞLAM, Yağmur- EGELİ, Avni H., **İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.17, S.4, ss. 517-530, 2014.
- ŞAHBAZ, Ahmet, **Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi**, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, C.7, S.1, ss. 1-12, 2014.
- ŞİMŞEK, Muammer- KADILAR, Cem, **Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi**, C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.11, Sayı 1, ss. 115-140, 2010.
- ŞİT, Mustafa- ALANCIOĞLU, Erdal, **Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: VAR Analizi**, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, S.3/5, ss. 5- 23, 2016.
- TABAN, Sami, **Türkiye’de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi**, Sosyoekonomi, S.2006-2, ss. 31-46, Temmuz-Aralık 2006.
- TAN, B. Köksel- MERT, Merter- ÖZDEMİR, Z. Abidin, **Kamu Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Bir Bakış: Türkiye,1969-2003**, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.25, S.1, ss. 25-39, 2010.
- TARI, Recep - BOZKURT, Hilal, **Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri İle Analizi (1991/1-2004/3)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, S.4, ss. 1-16, 2006.
- TELATAR Osman Murat- TERZİ Harun, **Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.23, S.2, ss. 119-134, 2009.
- TELATAR, O. Murat- TERZİ, Harun, **Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.24, S.2, ss. 197-214, 2010.
- TIRAŞOĞLU, Muhammed - YILDIRIM, Burcu, **Yapısal Kırılma Durumunda Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Electronic Journal of Vocational Colleges, S.2 (2), ss. 111-117, December/Aralık 2012.
- TÜLEYKAN, Hayrettin - BAYRAMOĞLU, Selçuk, **Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları**, The Journal of Academic Social Science Studies, S.44, ss. 401-420, Ocak2016.
- TÜRKOĞLU Musa- ÖKTEN Seçil- YETİŞEN Serdar, **Dış Borçların ve Yurtiçi Tasarrufların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi Yaklaşımı (1984-2015)**, I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Kitabı ss. 2695-2712, Elazığ,13-15 Ekim 2016.

- UZAY, Nisfet, **Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)**, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.19, ss. 151-172, Temmuz-Aralık 2002.
- YALÇINKAYA, Ömer- TEMELLİ Fatma, **Ekonomik Büyüme İle Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.4, s.201-224, 2014.
- YAPRAKLI, S. - SAĞLAM, T., **Türkiye’de Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1980-2008)**, Ege Akademik Bakış, S.10 (2), ss. 575-596, 2010.
- YAPRAKLI, Sevda, **Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Analizi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.10, S.2, ss. 287-301, 2007.
- YAPRAKLI, Sevda, **Ticari Ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Ekonometri ve İstatistik, S.5, ss. 67-89, 2007.
- YAVUZ, Mehmet, **Türkiye’de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi**, Ege Üniversitesi, 15. İktisat Öğrencileri Kongresi, ss. 1- 18, 2012.
- YAYLALI, Muammer - AKAN, Yusuf. - IŞIK, Cem, **Kaynak Türkiye’de Ar&Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990–2009**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, C. V, S. II, ss. 13-26, 2010.
- YILMAZ, Ömer- AKINCI Merter, **İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki:Türkiye Örneği**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.15, S.2, ss. 363-377, 2011.
- YILMAZ, Ömer- KAYA Vedat- AKINCI Merter, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Etkisi (1980-2010)**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.25, S.3-4, ss. 13-30, 2011.
- YİĞİDİM, Arslan -KÖSE, Nezir, **İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)**, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, S.8 (26), ss. 71-85,1997.
- YURDAKUL, Funda- UÇAR, Bengisu, **The Relation ship Between Current Deficit and Economic Growth: An Empirical Study on Turkey**, Procedia Economics and Finance, Vol.26, pp. 101-108, 2015.

Diğer Kaynaklar

Tezler:

- AÇIKGÖZ, Şenay, **İktisadi Büyümenin Kaynakları: Doğrusal Olmayan Dinamiklik, Oynaklık Ve Yapısal Değişim**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Doktora Tezi Ankara, 2007.
- AVCI, Bağdat Sıla, **Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye Örneği**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2015.

- BAHÇEKAPILI, Kağan, **Gümrük Birliği Teorisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- BİNER, Coşkun, **Gelişmekte Olan Ükelere Yönelik Finansal Sermaye Hareketleri Ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği**, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2010.
- ÇİNGÖZ, Banu, **Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Politikası Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Analizi (1980-2008)**, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011.
- ÇİVELEK, Gürsan, **Yeni Bir Dış Ticaret Politikası Olarak Paralel Ticaret**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Trabzon, 2009.
- ÇOBAN, İnci, **Uluslararası Ticaret, Ekonomik Büyüme Ve Teknolojik Gelişme İlişkileri**, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2015.
- DEMİR, Sinan, **2001 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyümenin Kaynakları Ve Sonuçları**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010.
- ERGÜN, Havanur, **Hizmet Ticareti Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi**, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2010.
- GÖCEN, Serdar, **Türkiye Cari İşlemler Hesabı Açıklarının Sürdürülebilirliği**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- GÜLTEKİN, Havva, **Türkiye’de Enerji İthalat Giderlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekonometri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2015.
- İNCE, Özlem, **Yeni Büyüme Teorileri: Türkiye İçin Bir Uygulama**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- KANDEMİR, Kevser, **Cari Açık Üzerinde Ekonomik Büyümenin Etkisi: Türkiye Uygulaması**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2015.
- KAYA KIRAÇLAR, Fatma, **Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005.

- KILIÇ, Serkan, **Uluslararası Sermaye Hareketleri Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları'nın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması**, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Para ve Banka Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2010.
- KIRPIK, Nurcihan, **Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Cari İşlemler Bilançosu Açıkları, Dış Borçlanma İlişkisinin Analizi (1980- 2013)**, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2015.
- KOÇAK, Ahmet, **Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye ve G8 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama**, , Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2016.
- KÖKSAL, Melike, **Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016.
- KUYUBAŞI, Utku, **Beşeri Sermayeye Dayalı Ekonomik Büyüme Modelleri Ve Gemell'in Beşeri Sermaye Modeline Yönelik Bir Uygulama**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2009.
- MAHİROĞULLARI, H. Barbaros, **İktisadi Büyümeye Etki Eden Faktörlerin Ekonometrik İncelenmesi ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi Bölümü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekonometri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- ÖZER, A. Merve, **Türkiye'de Sermaye Hareketlerinin Gelişimi Ve Yatırım-Tasarruf Üzerine Etkileri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012.
- ÖZER, Songül, **Türkiye'de Dış Borç Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 - 2010 Dönemi Üzerine Bir Araştırma**, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2014.
- ŞEN, Fulya, **Büyüme Ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.
- TAŞAR, İzzet, **İktisat Programı İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Yapısal Dönüşümü**, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Malatya, 2015.
- TITVINIDZE, Teona, **Cari Açığın Finansmanında Turizm Sektörünün Rolü Ve Gürcistan Örneği**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

- TOMBAK, Figen, **Türkiye'nin Dış Ticaretinin Çekim Teorisi Çerçevesinde Analiz: Teori Ve Uygulama**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İkt. Gelişme ve Uluslararası İkt. Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010.
- TOSUN, Bengü, **Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- TÜRKER, Oğuzhan, **Yeni Dış Ticaret Teorileri: Teori ve Uygulama**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İkt. Gelişme ve Uluslararası İkt. Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2002.
- USTA, Can, **Türkiye'de Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bölgesel Ve Sektörel Analizi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2015.
- ÜNÜVAR, Arife, **mutlak ve Karşılaştırma Üstünlükler Kuramı Çerçevesinde İngiltere'nin İhracatı ve Türkiye'nin İhracatının Karşılaştırılması**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008.
- VATANSEVER DEVİREN, Nursen, **Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İçi Ticaretin Analizi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2003.
- YENİPAZARLI, Aslı, **Ekonomik Özgürlükler Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli, 2009.
- YILMAZ, Nazan, **Cari Açığın Finansmanında Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, İşletme Anabilim Dalı, Finansman Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- YİĞİT, Gökhan, **Dış Ticaret Açığının Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2014.
- ZENGİN, Durna, **Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme:1990 Öncesi ve Sonrası**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2016.

İnternet Kaynakları

- Cari Açığın Nedenleri**, <http://sry.blogcu.com/cari-acigin-nedenleri/577898>, (11.12.2016)
- Cari Açık ve Finansmanı**, <http://www.bursa-smmmo.org.tr/yazarlar/makaleler/134OBA.pdf>, s.3. (10.11.2016)
- Cari Açık ve Nedenleri**, <http://www.gazetebilkent.com/2013/03/19/cari-acik-ve-nedenleri/> (08.12.2016)

- Cari İşlemler Dengesi**, <http://x3nnotlar.blogspot.com.tr/2012/12/cari-islemler-dengesi.html>, (05.11.2016)
- Cari İşlemler Dengesi**, <http://x3nnotlar.blogspot.com.tr/2012/12/cari-islemler-dengesi.html>, (05.11.2016)
- Cari İşlemler Dengesi**, <http://x3nnotlar.blogspot.com.tr/2012/12/cari-islemler-dengesi.html> (07.12.2016)
- Dalay, İsmail, **Neoklasik (Davranışsal) Yönetim Teorileri**, <http://ismaildalay.blogspot.com.tr/2013/11/neoklasik-davranssal-yonetim-teorileri.html> (04.12.2016)
- GÜRÜNLÜ ALMA, Özlem - VUPA, Özgül, **Regresyon Analizinde Kullanılan En Küçük Kareler Ve En Küçük Medyan Kareler Yöntemlerinin Karşılaştırılması**, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi (E-Dergi), C.3, S.2, ss. 219-229, s.219, 2008. <http://fenbilder.sdu.edu.tr/english/makale08/fe11.pdf> (10.02.2018)
- HAYKIR HOBİKOĞLU, Elif, **Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları**, Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, C.1, ss. 65-82, s.71, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100833> (01.12.2016)
- KARACABEY, Argun- GÖKGÖZ, Fazıl, **Korelasyon ve Tekli Regresyon Analizi- En Küçük Kareler Yöntemi**, 2012. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/232/mod_resource/content/3/10-Korelasyon-Tekli%20Regresyon-OLS.pdf (12.02.2018)
- KAYMAKÇIOĞLU, Ennur, **Neo-Klasik Yönetim Teorisi**, Uludağ Üniversitesi, 2015, s.23. <http://slideplayer.biz.tr/slide/1964635/7/images/20/Neo-Klasik+Y%C3%B6netim+Teorisi.jpg> (04.12.2016)
- Klasik Dış Ticaret Teorileri**, <http://www.aykutors.com/2016/11/26/makro-ekonomi-7-klasik-dis-ticaret-teorileri/> (28.11.2016).
- Klasik Dış Ticaret Teorisi, Klasik Dış Ticaret Teorileri**, http://www.ekodialog.com/Konular/klasik_disticaret_teorisi.html (28.11.2016)
- KOÇ, Murat - OZBOZKURT O. Basar, **Ulusların Rekabet Üstünlüğü Ve Elmas Modeli Üzerine Bir Değerlendirme**, C.2, S.3, 2014, ss. 85-91, <http://www.isletmeiktisat.com/index.php/iicd/article/view/17> (06.12.2016)
- MACKINNON, James G., **Numerical Distribution Functionsfor Unit Rootand Cointegration Tests**, Journal of AppliedEconometrics, C.11. S.6, ss. 601-618,1996. <https://core.ac.uk/download/pdf/6494314.pdf> (10.02.2018)
- Merkantalist İktisadi Düşünce**, http://erzurum.edu.tr/Content/Yuklemeler/Personel/Vedat_KAYA/IDT_7._BOLUM8992.pdf (04.12.2016)

Onuncu Kalkınma Planı, **Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara2014.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/249/T%C3%BCrkiye%27de%20Cari%20%C4%B0%C5%9Flemeler%20A%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20%C3%96zel%20%C4%B0htisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf>. (15.02.2018)

Öz, Özlem, **Porter Modeli: Uluslararası Rekabet**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2012, s.8. <http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/o-ooz.pdf> (07.12.2016)

Parasalıcı Yaklaşım ve Kurların Oluşumu, <https://asbava.blogspot.com.tr/2011/02/parasalc-yaklasm-ve-kurlarn-olusumu.html>, (06.12.2016)

TABAN, Sami - KAR, Muhsin, **Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi,1969-2001**, Sosyal Bilimler Dergisi 2006/1, ss. 159, <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/435/342582.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (12.11.2016)

Tam Rekabet Piyasası, <http://iktisatdersi.blogspot.com.tr/2010/06/tam-rekabet-piyasas.html> (05.11.2016)

TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu 2014-III, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/bf4e39ae-93f1-48e8-ba2e-74b0e7c8057c/ODRapor_20143.pdf?MOD=AJPERES (03.01.2018)

TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu 2014-IV, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4f653344-17c3-40bd-8cd0-6c2887208ea8/ODRapor_20144.pdf?MOD=AJPERES (05.01.2018)

WILCOX, Rand, **Introductionto Robust Estimation&Hypothesis Testing**, Academic Press isan imprint of Elsevier, 2012. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=8f8nBb4__EYC&oi=fnd&pg=PP1&dq=WILCOX+RR,+1997.+Introduction+to+Robust+estimation+and+Hypothesis+Testing&ots=Ey1cEJwV8T&sig=gaI_MFWzufm_pR859Bbkix5yHYg&redir_esc=y#v=onepage&q=misleading&f=false (12.02.2018)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

:
Adı ve Soyadı : İlayda KONAÇ
Doğum Yeri : Isparta
Doğum Tarihi : 21.09.1987
Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu

:
Lisans : Süleyman Demirel Üniversitesi
: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (2004-2008)
Lise : Halıkent Lisesi (2001-2004)

Yabancı Dil ve Düzeyi:

İngilizce, İleri Seviye (Orta Derece)

İş Deneyimi

: Isparta Gönen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYİG (2012-)